

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

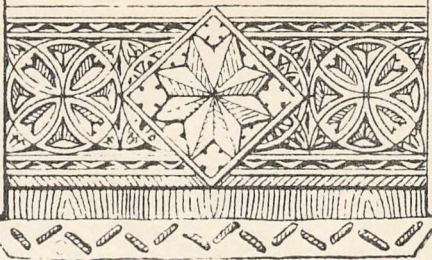
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog III
1915

Holland=
 Falsters
 Historiske
 Samfunds
 AARBOG
 for
 MCMXV

Indhold.

Kunstmaler <i>Eigil Rothe</i> :	Side
Kalkmalerier i Østofte Kirke	1
Seminarlærer <i>Karl Rasmussen</i> :	
Ole Villumsen og Vestensborg Bønders Frihedskamp	16
Fhv. Kantor <i>Viggo Holm</i> :	
Træk af Musiklivet paa Lolland-Falster i det 17. og 18. Aarhundrede	50
Fhv. Viceskoleinspektør <i>P. Petersen</i> :	
Byen med de 3 Havne	82
Gaardejer <i>Jens C. J. Stub</i> :	
Nørre Alslev Sogn	110
<i>Meddelelser</i> :	
„Af Chr. D. F. Reventlows Liv“, ved Højskolelærer <i>Andreas Larsen</i>	126
„Købstædernes Grænser“, ved <i>V. H.</i>	133
„Byfoged Gierlew endnu en Gang“, ved <i>V. H.</i>	136
„Præsten og Kongen“, ved Stiftsfysikus <i>C. A. Hansen</i>	139
„Kartegilder paa Lolland“, ved Kustode <i>Olsen</i>	140
<i>Bognyt</i> (Johs. Lindbæk: „De danske Franciskanerklostre“ — Vilh. Lorenzen: „De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie“ — „Lolland-Falsters Andels-Svineslagteri 1889—1914. Et Jubilæumsskrift“) ved <i>A. Hk.</i>	142
<i>Aarsberetning</i>	147
Ny Medlemmer	149
Rettelse	149

Fig. A.

Kalkmalerier i Østofto Kirke.

Ved Eigil Rothe.

Cirkulære til Stiftsøvrighederne.

Paa Grund af den store Betydning, som de Kalkmalerier, der i vore Dage saa hyppigt komme til Syne i Kirkerne, have for Danmarks Kunst- og Kulturhistorie, og den Interesse, de have tildraget sig ikke alene hos Videnskabsmænd, men hos Folket i det Hele, skulde Ministeriet tjenstligst anmode Stiftsøvrigheden om behagelig at opfordre Kirkeinspektionerne og Kirketiendejerne eller Kirkeværgerne *til* at drage Omsorg for, at det, naar der skal foretages Reparationsarbejder indvendig i Kirkerne paa Væggene eller Hvælvingerne, der ikke indskrænke sig til Hvidtning eller Farvning ovenpaa det gamle Underlag, eller naar der skal foretages Arbejder, der medføre Ombygning eller Forandringer af disse

Partier, iagttages, at der begyndes med ved Hjælp af en Træhammer at afbanke (ikke afhugge) Hvidtekalken med Varsomhed Lag for Lag, for at malerisk Udsmykning, der maatte være tildækket, ikke skal borttages uden at blive opdaget, — og *til*, naar Spor af Maleri komme til Syne, strax at lade Arbejdet standse og uden Ophold gøre Indberetning — ved Telegram eller Brev — direkte til Direktøren for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring (Prinsens Palæ, København K.), for at han snarest ved en udsendt sagkyndig Mand kan lade en Undersøgelse og videre Afdækning foretage.

Det bemærkes udtrykkeligt, at til de ovennævnte Byggearbejder maa ogsaa henregnes Rensning af Korbuen med tilhørende Piller, selv hvor Korbuen er af tilhuggen Sten, da der paa saadanne indvendige Partier af huggen Sten af og til under Hvidtekalken forefindes gamle Malerier.

Da Ministeriet forventer, at ikke blot Provstesynerne, men ogsaa Præsterne og Skolelærerne ivrigt ville medvirke til, at Levningerne af gammel Dekoration i Kirkerne ikke skulle gaa til Grunde uden at være kendte og undersøgte, ville deres Højærværdighed tillige henlede Synenes, Præsternes og Skolelærernes Opmærksomhed paa denne Sag.

Af nærværende Cirkulære vil der blive Stiftsøvrigheden tilstillet det til Omdeling til alle Provster, Synsmænd, Kirkeinspektioner og Kirketiendeejere eller Kirkeværger samt til alle Præster og Skolelærere i Stiftet fornødne Antal Exemplarer.

Ministeriet for Kirke og Undervisningsvæsenet, den 2den Maj 1883.

J. F. Scavenius.

G. Burman Becker,
Fm.

Det ministerielle Cirkulære, som er aftrykt ovenfor, var klogt og forstaaende. Et ikke ringe Antal middelalderlige Kalkmalerier er det ad denne Vej lykkedes at redde fra fuldstændig Tilintetgørelse, thi den Anmelderpligt, det paalagde Kirkernes Tilsynshavende, muliggjorde det for Nationalmuseet ved ethvert Fund af Kalkmalerier at møde frem, enten for

blot at undersøge og afbilde, eller ved forsigtige i Tidens Løb stærkt ændrede Behandlingsmaader at bevare og istandsætte de fremkomne Malerier. Rigsdagen har jo, som bekendt, senere paa de aarlige Finanslove bevilget de nødvendige Midler hertil.

Med Cirkulærets klare Ord for Øje, er der altsaa skabt de bedste Muligheder for et virkeligt Samarbejde mellem Museet og de Mænd, i hvis Hænder det stadige Tilsyn med Landskirkerne saa overvejende er lagt.

Gennemsnitlig indgaar der da ogsaa hvert Aar en Del Meddelelser om fremkomne Fund.

Men Tiden gaar, Cirkulæret ligger paa Hylden, i Bunke sammen med de mange andre. Det glemmes, og nye Mænd træder i de gables Pladser.

Det hænder da kun alt for ofte, at Museets Embedsmænd, naar de besøger en Kirke og spørger ud, om der aldrig er fundet Kalkmalerier i den, faar Svaret, at der ganske rigtig i sin Tid kom Malerier frem, men de blev hurtigst muligt igen kalket til, for at ingen Udgift skulde komme Kirken til Byrde!!

Der synes her baade at være direkte Uvidenhed om Cirkulæret — i enkelte Tilfælde dog desværre en forsætlig Omgaaen af det endogsaa fra Kanter, hvor en Forstaaelse af den kulturelle Side ved Sagen egentlig skulde være ventet — men ogsaa om det virkelige Forhold, der jo er det, at Kirkerne saa godt som aldrig selv belastes med nogen Udgift vedrørende Kalkmalerier, ja endogsaa ikke en Gang med nogen Vedligeholdelsespligt, naar da ikke ganske særlige Forhold er til Stede og foraarsager Ødelæggelse, saasom daarlig Pasning af Tage, hvorved Regn og Sne gaar igennem, eller gennembrændte Kakkellovne, der ryger.

Een Gang kan et Kalkmaleri taale at hvidtes over og desuagtet dukke forbavsende friskt frem, naar Kalklagene over det falder, — det er en Iagttagelse som denne, der overhovedet muliggør Fremdragningen — to Gange er Ødelæggelsen. Det gælder derfor, hver Gang et Maleri kommer frem, at holde sig det klart, nu er Øjeblikket der, og melde

Fundet til Museet, for at de Undersøgelser-, Afbildings-, eventuelt Istandsættelsesmetoder, som der erfaringsmæssigt er indvundet gennem de mange lignende Tilfælde, kan komme til at virke.

Det er ganske det samme Forhold som ved Udgravningen af en Oldtidsgrav. Lagt i de rigtige Hænder, og gennemført paa metodisk videnskabelig Vis, kan den give de videst mulige Oplysninger. Om det modsatte sker, forfuskes som Regel det hele.

Fremfor alt gælder det om aldrig at kalke noget fremkommet Maleri til igen med den Bagtanke, at det kan Fremtiden en Gang tage sig af og paa ny faa frem. Lad det definitivt slaas fast, at det er den fuldstændige, den absolutte Tilintetgørelse af et historisk Mindesmærke, man i saa Fald med koldt Blod rækker Haand til.

Det var derfor Museet en Fornøjelse, gennem Sognepræsten, at modtage en Indberetning om Fund af Kalkmalerier i Østofte Kirke¹⁾. Ved nærmere Undersøgelse afdækkedes en Række velbevarede Malerier i Korets Hvælving. En Indstilling fra Museet om Istandsættelse paa offentlig Bekostning tiltraadtes af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, og i Efteraaret 1912 foretoges de nødvendige Arbejder.

Der skal nedenfor gives en Række Meddelelser om Fundet, som i flere Henseender frembyder megen Interesse, ikke mindst paa Grund af den fortræffelige Bevarelsesstilstand, hvori det fremdroges.

Østofte Kirke, der helt igennem er bygget af brændte røde Teglsten, har oprindelig haft et Kor med fladt Bjælkeloft, hvortil har sluttet sig en halvrund, overhvælvet Abside. Koret har haft fire Vinduer, to i Nord og to i Syd, alle af den yngre romanske Type, Absiden tre.

Omkring Aar 1400 er dette Kor forekommet den da levende Slægt for trangt, gammeldags. Den har da taget Bjælkeloftet ned og indbygget en spidsbuet Krydshvælving

¹⁾ Noterne til denne Afhandling findes Side 14 og 15.

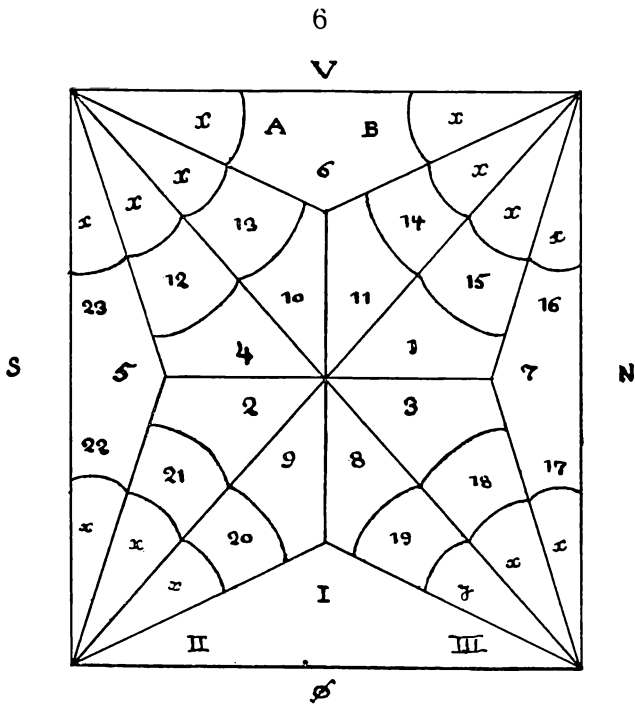
i Stedet, med et System af store og smaa Ribber, der danner en af de saakaldte Stjernehvælvinger [se Planridset Side 6]. Paa den endnu fugtige Puds er bleven malet en omfangsrig Figurdekoration, der har fyldt alle de 12 Kappeflader og strakt sig ned over de to Vægge i Nord og Syd. Det maa som sagt være sket samtidig med Hvælvingens Opførelse, i ethvert Tilfælde med dens Pudsning i Kalkmørtel; thi Malerierne bandt ganske fortræffelig, saa godt endog, at de taalte en gennemgribende Vaskning uden at forringes det mindste i Farvekraft.

Staar man nede paa Gulvet og ser op mod Korhvælvingen, vil man nemt til en Begyndelse blot faa et Indtryk af en lidt forvirrende Billedfylde, en urolig Livsens Mangfoldighed af Mennesker og Dyr, men ingen faste sikre Linier for en Komposition. Og dog! Gaar man lidt til Bunds i dette Stykke Middelalder, søger man at stemme sig lydhør overfor den Tale, det fører, saa danner Afsnit paa Afsnit sig uvilkaarlig, det forvirrede faar Mening, tit paa sær kraftig haandgribelig Vis, Systemet bliver til, og man gør op for sig selv, at den lille Verden deroppe i Hvælvingen egentlig ikke mere er lille, men et Udtryk for en hel Verdensanskuelse, hvis Begyndelse naar tilbage til de gamle Genesisfortællinger om alt Livs Opstaen.

Der kan skelnes tre Hovedafsnit, lagte over og under hverandre i tre vandrette, koncentriske Bælter omkring Hvælvingskrydset som Midtpunkt:

- I. Øverst: Genesisfremstillinger.
- II. Mellemst: Profeter og Konger i Israel under den gamle Pagt, Forvarslerne om Messias.
- III. Nederst: Drager og andre Udyr, Psalmernes Aspis, Basilisk og Drage³⁾, der symboliserer de onde Magters stadige, hidsige Angreb, simplificeret i Ordene til Slangen fra Genesis: „ men Du skal stikke ham i Hælen.“

Ved den følgende Gennemgang af Malerierne henviser Tallene til de tilsvarende paa omstaaende Planrids af Hvælvingen.

Afsnit I.

Fælles for alle de følgende Skabelsesbilleder er den Maade, hvorpaa „Dominus Deus“ (Gud-Herren) er fremstillet. Han er iført en hvid Underklædning, over hvilken bæres en stor rødbrun Yderkappe, med Levninger af et Mønster. Han holder en Bog i venstre Haand, medens højre løftes i Velsignelsesstilling. Bag hans Hoved ses Korsglorien. Han er endelig fremstillet, som om han var paa Vandring, ivrigt optaget af at skabe.

1. Lyset skabes³⁾. Gennem en omtrent lodret beliggende Bølgelinie er Baggrundsfladen delt i to forskelligtfarvede Halvdele, Lyset og Mørket. Gud-Herren kommer vandrende midt i Lysglansen, drivende Mørket foran sig.

2. Planeternes Skabelse⁴⁾. Solansigtet er omgivet af en Flammekrans. Af Maaneskiven ses kun et Segludsnit, Resten er formørket, men angivet. Stjernerne fylder hele Baggrunden. (Det ses, hvor Genesisberetningen nøje er fulgt med Hensyn til det store og det lille Lys).

3. Træer og Planters Skabelse⁵⁾. Paa Grund af den lidt trange Plads i Hvælvingskappen er Træerne kun smaa, et af dem minder en Del om en forkrøblet Bjergfyr, med Kogler. Græs og Urter spirer op fra Jordbunden.

4. Havets Beboere skabes (se Fig. B). I Vandet, der er angivet som saadant ved runde Bølgelinier, skyde Tangplanter op fra Bunden, nærmere Overfladen svømmer Fisk; Aal, Gedde og Torsk er helt tydelig kendetegnet. Endelig er der en Sælhund! Dette sidste Træk fortjener særlig Opmærksomhed, fordi det peger hen imod Maleren som en Nordbo, kendt med slige Gæster fra hans egne Sunde og Fjorde⁶⁾.

5. Jordens Beboere skabes. I en Kreds rundt om Gud-Herren staa: Ugle (med Mus i Kloen), Trane, Kronhjort, Hane og Høne⁷⁾, Hare, Ræv (med Gaas i Flaben), Ravn.

6. Kvindens Skabelse: Gud-Herren drager Eva ud af Siden paa den sovende Adam. Hele Scenen omgives af en ganske udmærket smuk Frise, dannet af Egeblade og Agernfrugter (se Fig. A, S. 1).

7. Adam og Eva velsignes af Herren og formanet til Lydighed overfor Forbudet mod at røre Kundskabens Træ.

8. Syndefaldet: Adam og Eva staa hver ved sin Side af Træet. Slangen snor sig om dets Stamme, den har en Frugt i Munden. Eva staa med en i Haanden, hun har allerede spist af den, Adam vakler endnu. Begge bærer i øvrigt allerede nu, før Faldet, løvrige Kviste til at dække deres Nøgenhed med.

9. Uddrivelsen af Haven: Michael, bevæbnet med et stort Sværd, driver de to Mennesker bort fra sig. Ærkeengelen staa ejendommeligt nok oppe i en stor Alterkalk (Døbefont?).

10 og 11. Arbejdsdagen paa Jorden: „Forbandet være Jorden for Din Skyld, i Trængsel skal Du ernære Dig af den alle Dit Livs Dage. Torne og Ukrudt skal den bære Dig og Du skal æde Jordens Urter. I Dit Ansigts Sved skal Du æde Dit Brød o. s. v.“⁸⁾. I Overensstemmelse hermed skilddrer Middelalderen altid de to første Menneskers senere Liv ude i Verden. Det er altid den samme ubønhørlige Tale.

Selv hvor de færdes i Hjemmet om den førstefødte, er der ikke Rum for blidere Toner, det evige Slids Forbandelse er jo lyst over deres Dag og præger den derfor altid.

Det samme er Tilfælde her i Østofte i to Billeder. I det ene antyder et kubeformet Rum, med et Kegletag, Hyttens Indre. Om Paradishavens frie Liv i nøgen Ubekymrethed er der intet, der minder. Eva, barbenet, i lange Klæder fra Hals til Fod, sidder med en Stangrok mellem Knæene og tvinder Traad. Den førstefødtes Vugge staar ved hendes Fødder, saa hun samtidig kan passe den. Adam, der har et Lændeskørt, som gaar til Knæene, men ellers er nøgen, sidder lidt i Baggrunden, heller ikke han er ledig, men maa passe Arneilden. Det andet Billede skildrer Mandens Arbejdsdag. I en stenet, gold Egn, hvor kun et enkelt Træ rager op, hugger Adam, barbenet, iført lange Klæder, Jorden op med en Hakke.

Afsnit II.

Alle disse den gamle Pagts Profeter, Konger, Dommere og Førere er malet siddende, iførte lange, folderige Klædebon. De bærer enten Profetbindet om Panden, eller den spidspullede Jødehat, en enkelt — David — Krone. Saa godt som alle holder et langt Skriftbaand, der lægger sig i en Bue over deres Hoved, i Haanden. Der læses herpaa, foruden Titulaturen, enkelte Steder et Citat fra vedkommendes Skrifter. De ses grundende over Bøger, grublende med Haand under Kind, pegende op mod den skrevne Profeti paa Baandet, David spillende paa sin Harpe. Deres Navne læses som følger: 12. amos [med ganske fine Skriftegn har efter Navnet været tilføjet et Citat, hvoraf nu med Sikkerhed kun kan læses: filii audite dñi. Der sigtes dog utvivlsomt til Amos: Cap. III. 1. „audite verbum, quod locutus est dominus super vos, filii Israel (Hør det Ord, som Herren har talt til Eder, Israelitter) . . .]. 13. abacuc. 14. aaron. 15. iecce 16. heceas. 17. Navnet udslettet. 18. iocwa [efter Navnet ulæselige Rester af et Citat]. 19. moice. Foruden Profetbindet om Panden de to typiske Horn. 20. balaam. 21. ecayas [dette, saavel som alle de andre Navne,

Østofte Kirke.

Fig. B.

Østofte Kirke.

Fig. C.

er skrevet med Minuskler⁹⁾, men efter Navnet læses her i lukkede Majuskler „egredietur“, altsaa Begyndelsen til Stedet hos Esaias Cap. II. 1. „egredietur virga de radice jesse“ (der skal fremgaa et Skud af Isai Rod)]. 22. David, Navnet er dog ikke skrevet til. 23. Navnløs.

Som Virkeliggørelse af alle disse Profetier om Messias er i Østkappen, Hovedkappen, da ogsaa følgerigtigt denne selv fremstillet som Middelalderens „rex glorie“, siddende paa en Trone, med Livets Bog i venstre Haand, højre løftet til Velsignelse, Jordkloden mellem Fødderne, det hele omgivet af en Mandorla. De to Engle, der blæser i Basun i Kappespidsene, maa ikke forlede til at tænke paa en Domsfremstilling, det er Christus som „rex glorie“, Kirkens Udtryk for hin Artikel i dets Credo „ascendit ad coelum, sedet ad dextram Dei“ (opstiger til Himmelen, sidder ved Guds højre Haand). Englene har derimod dannet Overgangsled til et stort Hovedmaleri i Absidens Hvælving, hvori Christi Genkomst som Verdensdommer, med alle de Scener, der plejer at være knyttet til dette Optrin, har været fremstillet. Maleriet er dog nu i overvejende Grad ødelagt¹⁰⁾.

Afsnit III.

Der er i alle dette Afsnits Fremstillinger af Drager m. m. udfoldet megen skabende Fantasi. De er anbragt alle de Steder, hvor Plantegningen (S. 6) er mærket med et x. Et enkelt Sted — mærket med y — ender Krybdyrkroppen i et kronet Menneskehoved. [Afbildning C — fra det sydøstre Hjørne af Koret — kan give en Forestilling om Kompositionen i Profet- og Dragebillederne].

Pudsen fra Hvælvingen havde strakt sig ned over Væggene, og Malerierne med den. Ved en Hovedreparation i moderne Tid, hvorved Hvælving og Vægge blev klædt med tomme-tyk Puds oven paa al gammel Hvidtning og Puds, er der imidlertid faret haardt frem mod den gamle Vægpudd. For at faa den nye til at sidde bedre fast blev den gamle gennemhugget paa kryds og tværs med en Murhammer. Den overvejende Del af Malerierne disse Steder blev ved den

Lejlighed fuldstændig ødelagt, og det var kun meget smaa Brudstykker, der i 1912 viste sig endnu at være i Behold. Der havde været fire større Malerier, to i Syd og to i Nord. Paa Syd væggen var Motiverne endnu til at bestemme, nemlig: Pelikanen, der føder Ungerne med sit Hjerteblod, et oldkirkeligt Billede paa Christi Forhold til Menigheden¹¹⁾, og Abraham ofrer Isak paa Moriabjærg, det gammeltestamentlige, typologiske Forbillede paa Christi Offerdød. Mod Nord havde siddet Noas Ark, Vest for Vinduet, altsaa Fortællingen om Indstiftelsen af den gamle Pagt mellem Gud-Herren og hans Folk, hvorimod der af Maleriet Øst for samme kun var faa og smaa Billedrester tilbage. Det vil aldrig være muligt helt sikkert at bestemme dette Motiv. Der har imidlertid staaet en større, vinget, gloriepydet Figur i den ene Side af Maleriet. Naar nu henses til den udpræget typologiske Karakter, Vægbillederne har haft, er det ret sandsynligt, at Bebudelsen har været fremstillet her, og at det altsaa er Resterne af Ærkeenglen, der ses. For denne Antagelse taler bl. a., at i saa Tilfælde Bebudelsen af den nye Pagt vilde have staaet ved Siden af Beretningen om den gamles Indstiftelse¹²⁾.

Der er indtil nu ikke talt om, hvad der findes paa Plan-
tegningsens med Bogstaverne A og B mærkede Steder. Det har haft sin Grund. De to Malerier, der afdækkedes her, gaar nemlig ikke ind i Gruppe med alt det øvrige Maleri, danner snarere en lille Enklave for sig. De maa derfor vies en mere speciel Omtale.

A. Paa en Seng ligger en ældre, skægget Mand nøgen under et Tæppe. Han er døende. Ved Siden af Sengen staar en ung Mand, skægløs, barbenet, i en Dragt, der naar til Knæene. Fra den døendes Mund udgaar ganske fine, blaa-graa Straaler, som et synligt Aandepust, der opfanges af den unge Mand; dennes Haandgestus viser tydelig, hvad Meningen er. Det er altsaa den døendes sidste Livsgnist — Sjælen — der tages i Forvaring.

B. Den unge Mand fra det foregaaende Billede [i hvert

Tilfælde klædt i en Dragt af samme Snit og Farve] holder mellem Hænderne et Knippe af de blaagraa Straaler, han tog i Forvaring i det forrige Billede. Han staar uden for Porten til en større Bygning, i tidlig gotisk Stil, med flere Stokværk. Rundt om Bygningens Fod løber en tindekranset Ringmur, med svære aftrappede Støttestøtter. Det Stokværk, der ses oven over Ringmuren, viser høje, smalle, tvekoblede Vinduer, adskilte ved Søjler, der forbindes ved flade, runde Bueslag, som igen er overbygget med Gavltrekanter. Næste Stokværk er udkraget og har en Række fremspringende Kviste. Porten, den unge Mand staar udenfor, danner et Udenværk til Ringmuren. I selve Portaabningen hænger et stort Sværd. Bag Tinderne staar en vinget Engel og modtager Straaleknippet, som den unge Mand afleverer til ham.

Man vil ganske uvilkaarlig sætte disse to Billeder i Forbindelse med hinanden og synes at skimte en Tankegang som denne, at den afdødes Sjæl, ved et Sendebud, føres til Himmerigs Borg, hvor den modtages af Portvagten. Sværdet, der hænger i Portaabningen, fremtvinger Forestillingen om en Dom og Eksekution som ikke utænkkelig. Der er den Besynderlighed, at selve Livsgnistens Bortflygten her er fremstillet paa saa ualmindelig en Vis, langt fra den ellers i Middelalderen brugte med den lille Menneskeskikkelse, der, som et Symbol paa Sjælen, svinger sig ud af den døendes Mund i Dødsøjeblikket.

Sendebudet bidrager sit til at vanskeliggøre Forstaaelsen af Situationen ved i det ene Billede, paa Ynglingevis, at være skægløs, og i det andet at bære en ældre Mands lidt korte, stride Haar og Skæg, medens alt andet Udstyr ellers er ens. Alt for megen Vægt er det dog vist ikke værd at lægge herpaa. At Sendebudet ikke er udstyret, som ellers guddommelige Sendebud — med Vinger og Glorie — er derimod mere paafaldende ¹³⁾,

Trods alle opdukkende Tvivlsmotiver bliver som Enderesultat tilbage, at man her i Østofto synes at mødes med en Forestillingskreds, der er beslægtet med den i Malerierne:

fra Sæby Købstadskirke og Vraa Landsbykirke¹⁴), med deres Dødsscener og Sjælekampe, der atter igen viser hen til et middelalderlig Skrift, som Bogen om „ars moriendi“ (Kunsten at dø).

At der har været Malerier paa Korbuens Underflade, samtidige med Korhvælvingens, kan sikkert anses uden for al Tvivl, men Bueaabningen er udvidet i nyere Tid, saa alt er ødelagt.

Alle disse beskrevne Malerier er samtidige og maa være blevet til omkring Aar 1400. Beviset for en saadan Datering kan kun føres ad den arkæologiske Vej. I Østofte er Opgaven tilmed noget vanskeliggjort, fordi der findes saa urimelig faa tidsfarvede Elementer, baade figurale og ornamentale. Der er ikke en eneste Dragt, som gaar ud over de almindelige lange, folderige Klædebon, der kan træffes hele den ældre og yngre Middelalders Kunst igennem. Naar Omegnen af det nævnte Aar alligevel fastholdes som sandsynligst, sker det af følgende Grunde: a) Der er i ganske enkelte af Figurerne, stærkest udtalt ved Gud-Herrens Skikkelse i det allerførste Skabelsesbillede, endnu ligesom en Mindelse af den tidlig-gotiske Figurstil, med den svajede Kroplinie og den fremskudte Hofte. I Billedet med Formaningstalen til Adam og Eva er den førstes slanke Legemsbygning og en egen temperamentsfuld Holdning over Gud-Herrens Skikkelse Elementer, der viser samme Vej hen. b) Christus som „rex glorie“ har Sko, der nærmere høre 14. end 15. Aarhundrede til; det samme gælder om Formen af Davids Krone og Jødehatten, som flere af Profeterne bærer. c) Bogstavkarakteren er overalt Minusklen, kun ved Profeten Esaias er selve Citatet skrevet med lukkede Majuskler¹⁵). Nu er hele 14. Aarhundrede igennem den lukkede Majuskel det benyttede Bogstav, først henimod Aarhundredets Slutning kommer Minusklen frem, i Kalkmaleri tidligst dateret 1375 i Maleriet af Valdemar Atterdag i St. Peters Kirke i Næstved. I det næste Aarhundrede anvendes Majusklen gennemgaaende kun som Initial, indtil med det 16. Aarhundrede den saakaldte Renaissancemajuskel blomstrer frem og

bliver almindelig. Ogsaa paa dette Omraade vil derfor det nævnte Tidspunkt, hvor nyt og gammelt mødes, have størst Sandsynlighed. d) Skønt Ornamentikken, som sagt, er uden egentligt Særpræg, vil en Bort, som den med Egebladene og Agernfrugterne (se Afbildning A), altid nærmest paavirke som et Arvegoods fra Unggotikkens Dage.

Det er nævnt, at der i Absis havde siddet et Maleri af samme Alder som Korhvælvingens Billeder. Levninger af et omtrent et Aarhundrede ældre Maleri fandtes imidlertid atter indenfor, paa et dybere siddende Pudslag. Kun udviskede og ødelagte Brudstykker var ved Haanden, men Hovedmotivets lod sig dog bestemme. I Midten af Hvælvingen havde, inden for en Mandorla, Gud-Fader været fremstillet, siddende paa Regnbuen og holdende Christi døde Legeme, naglet til Korset, frem foran sig. Paa den videre Plads inden for Mandorlaen saas Engle med Lidelsesredskaberne, uden for denne igen Rester af de fire Evangelistsymboler samt Stumper af Figurer, mere eller mindre tydelige. Underst var hele Kompositionen afsluttet med en vandret Frise af geometrisk ornamental Art ¹⁶).

Malerier som disse nys omtalte Hvælvingsbilleder kan beskrives, de kan gengives ved Fotografier i det Omfang, et Tidsskrift nu en Gang kan raade over, en Side ved dem vil dog saa godt som altid blive Stedbarnet, Farven. Hvor mange Ord man end vil anvende paa den, de naar aldrig ind til dens Væsens Kerne, næppe nok en Gang til at antyde Overfladens Spil. Østoftemalerierne, der jo taalte en gennemgribende Rensning uden at forringes, er rige i Farveholdningen. Der er ganske vist kun brugt ret elementære Farver: Rødblunt, Guldokker, Grønt, Graat, Sort og et nu dekomponeret Farvestof (Mønje), men ved en snild gennemført Nuancering af disse Grundfarver, ved snart at anvende dem laserende, snart dækkende, er der skabt en rigt gradueret Farveskala af en Renhed og Styrke, der i Forbindelse med den let gule Kalkbund, hvorpaa den er sat op, skaber et sjældent festligt Farveindtryk.

Den, der under et Besøg i Østofte Kirke til sidst vil

gaa op i Taarnet og derfra ind over Langhusets Hvælvinger, vil ikke fortryde det, men være en Oplevelse rigere. Man vil, naar man er naaet ind over dettes østre Hvælving og staar overfor Langhusets Østgavl, et Øjeblik studse, for i den usikre Belysning, her oppe under Taget, vil en Række siddende Mænd stirre en i Møde fra Væggen. Det er Levningerne af Østofte Kirkes ældste malede Udsmykning fra Opførelstiden, da den endnu stod med sit flade Bjælkeloft. Paa Korbuemurens Vestside, ind mod Langhuset, var da malet Christus som „rex glorie“, i den ældre Middelalders Billedudformning, omgivet af de 12 Apostle, seks ved hver Side.

Malerierne er egentlig ikke særlig ødelagt ved Vold, men overskaaret af de senere indbyggede Hvælvinger og medtaget af ublide Levevilkaar virker de nærmest som store farvede, men udblegede Silhouetter, hvis Omrids svømmer blødt ud. Trækvinden har pebet om dem i de mange Aarhundreder, de har siddet der, Regn og Sne er vel til Tider føjet ned over dem gennem et utæt Tag, og Sommerdagens Solvarme har lagt sig tungt over dem, men endnu sidder den lille Skare Mænd der som Minder fra en Tid, hvor man havde andre, somme vil maaske mene værdigere, Midler til at udsmykke Gudshusene med end Hvidtekosten.

¹⁾ Fuglse Herred, Maribo Amt.

²⁾ Vulgata Psal. XC. 13: „Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.“ (Du skal vandre hen over Øglen og Basilisken, og Du skal træde Løven og Dragen under Fødder).

³⁾ Genesis Cap. I. 4.: „Og Gud saa, at Lyset var godt, og Gud gjorde Skilsmisse imellem Lyset og Mørket.“

⁴⁾ Genesis Cap. I. 16.: „Og Gud gjorde de to store Lys, det store Lys til regere om Dagen, og det lille Lys til at regere om Natten, og Stjernerne.“

⁵⁾ Genesis Cap. I. 11.: „Og Gud sagde: Jorden udgive Græs, Urter, som give Sæd, frugtbare Træer, som bære Frugt efter sit Slags.“

⁶⁾ Vulgatastedet, Genesis Cap. I. 21, lyder nemlig: „Creavitque Deus cete grandia o. s. v.“ (og Gud skabte de store „Havdyr“ o. s. v.). cete = Pluralis af cetus gengives sædvanligvis i nordiske middelalderlige Bibeloversættelser ved Hval. Naar Sælen er traadt i Stedet

i Kalkmaleriet, synes det en ret naturlig Tanke, at den litterære Kilde eller det Billedstof, der har staaet til Raadighed for Maleren som Forbillede, har været af ganske udpræget skandinavisk, nordisk Karakter, han selv in casu en Nordbo, hvem dette „Landsmaal“ faldt selvfølgelig som Udtryksform.

- ⁷⁾ Skildrede nøje i Overensstemmelse med Paalægget i Genesis I. 22.: „ vorder frugtbare og mangfoldige og Fuglene vorde mangfoldige paa Jorden.“
- ⁸⁾ Genesis III. 17.—19.
- ⁹⁾ D. v. s. middelalderl. Skrift med smaa gotiske Bogstaver; modsat Majuskler, Skrift med „store latinske Bogstaver“.
- ¹⁰⁾ Se Side 13 og Note 15.
- ¹¹⁾ Malerifragmentet kan ses paa Afbilding C.
- ¹²⁾ Efter nærmere Forhandling med Provstiet og Sognepræsten blev Levningerne af disse 4 Væg billeder bevarede, for dog at give en Antydning af den Helhedsvirkning, Korets Maleridekoration oprindeligt har ejet.
- ¹³⁾ I øvrigt bør man huske paa Tobisë Bog, hvor en af Englene, Rafael, i Menneskeskikkelse ledsager den unge Tobias paa hans Rejse.
- ¹⁴⁾ Børglum Herred. Fotografi og Beretning i Nationalmuseets Arkiv.
- ¹⁵⁾ Se Fig. C.
- ¹⁶⁾ Efter at ovenstaaende var skrevet, er ved den beklageligste Malkonduite, og ganske i Modstrid med Anvisninger fra Nationalmuseet i For sommeren 1914, al gammel Puds i Absishvælvingen hugget ned. Ethvert nok saa lille Spor af de her omtalte to gamle Dekorationer er nu altsaa forsvundet.
-

Ole Villumsen

og

Vestensborg Bønders Frihedskamp.

Af Karl Rasmussen.

1766 solgtes Nørre Ladegaard ved Auktion saavel som det øvrige falsterske Ryttergods. Med Gaarden fulgte af Hovedgaardshartkorn 132 Tdr. 3 Skp. 1 Alb., 4 Skove, 1 Vandmølle, 4 Kirker og deres Tiender samt 9 Landsbyer — Nr. Ørslev, Lidstrup, Tingsted, Taaderup, Sørup, Oustrup, Stødstrup, Eskildstrup og Ønslev — med i alt 566 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Hartkorn.

Køberen var Agent *von Westen*, som hørte til den rige odensianske Apotekerslægt af dette Navn, og efter hvem Godset fik Navn af Vestensborg. Samtidig købte han ogsaa en nyoprettet Hovedgaard, hvortil bl. a. Nr. Vedby og Nr. Alslev var henlagt, og som fik Navnet Hvededal; men paa dens Jord i Grimmelstrup blev der aldrig opført Hovedgaardsbygninger. — Agent von Westen døde 1778; men i Løbet af disse 12 Aar havde han opnaaet at gøre sig grundig forhad. Hans Navn har været forbandet saa at sige til den Dag i Dag. Et Fingerpeg i Retning af, hvad der kan have bevirket dette Had, faar man ved at lægge Mærke til, hvor paafaldende mange Gaarde der har faaet nye Fæstere i Løbet af de 12 Aar. Nu var langt de fleste Fæstere i Restance allerede 1766, og disse Restancer overtog Godsejeren, saa han fra første Begyndelse havde Haand i Hanke med Bønderne, og hele det Laane-, Eftergivelses- og Restance-

system, som havde udviklet sig i Slutningen af Krongodstiden, har sikkert faaet en brat Ende. Fæsterne er uden Barmhertighed blevet smidt fra Gaardene, naar de kom i Restance, og nye Folk er sat paa Gaardene. Befolkningen tog i denne Tid til i Tal, saa der har været Husmænd og nye Karle nok at vælge iblandt, navnlig da Gaardenes Tal stadig gik nedad.

Men at det ellers har været en stærk Opgangstid for Landbruget, faar man Indtryk af ved at betragte de stigende Salgssummer, f. Eks. netop for Vestensborg. Von Westen havde købt den for 53,000 Rdl, 1778 solgte hans Sønner den til Justitsraad Chr. Thestrup for 100,000 Rdl., 1791 solgtes den af sidstnævnte for 150,000 Rdl., men vurderedes i det følgende Aar til 230,000 Rdl., og da Staten 1807 solgte Godset igen, indbragte det, naar Skoven, som Staten beholdt, vurderedes til en meget beskeden Sum, i over 300,000 Rdl., altsaa en Prisstigning paa 40 Aar til det seksdobbelte. Og denne stærke Fremgang, som der igen kunde nævnes andre Eksempler paa, er næppe uden Forbindelse med, at Godset er kommet i Hænderne paa Privatmænd med den fornødne Driftskapital; det var jo paa denne Tid, at de mere frem-synede Godsejere indførte en forbedret Drift efter holstensk og engelsk Mønster.

Dette har dog næppe medført bedre Kaar for Bønderne, snarere det modsatte, eftersom den mere intensive Drift maatte medføre et stærkt forøget Hoveri. Og dette var saa meget mere forhad, som det hyppig bestod i helt nye Arter Arbejde, der ikke stemmede med gammel Vedtægt, og som de derfor ikke mente sig forpligtet til at udføre. Paa den anden Side var Hovbønderne under de nye Forhold en tarvelig Arbejdskraft. Saa længe Jordens Drift slet og ret bestod i at saa og høste, havde det været en Fordel at have en stor Arbejdsstyrke til sin Raadighed paa de travle Tider og Resten af Aaret være helt fri for den. Der krævedes ingen Driftskapital under disse Forhold, Bønderne mødte jo baade med Heste og Redskaber. Men naar nu en Godsejer havde Kapital og vilde indføre stærkere Drift og bedre

Redskaber -- ja, saa mødte han ofte en uovervindelig Modstand i Bøndernes Uvilje mod alle de nye Indretninger, som efter deres Mening kun tilsigtede at skære bredere Remme af deres Ryg. Derfor var Tiden fuld af Rivninger mellem Godsejer og Bønder, og begge Parter kunde længes efter at faa Forholdet løst.

Hvad Vestensborg Gods Bønder angaar, da er det nu sikkert, at Hoveriet har været strengt og Behandlingen af dem hensynsløs. Hvis de har haft nogen Gavn af det nye System, kan det kun have været indirekte. De har paa Hovedgaardsmarkerne kunnet se, at der kunde komme noget ud af Jorden, og at den var værd at give Penge for. Og dette kan have gjort Bønderne — eller i alt Fald enkelte af dem — opsatte paa at købe og givet dem Mod til at indgaa paa ret vovelige Handeler — som det følgende vil vise, at de havde.

Lørdag 4. September 1790 nægtede Nr. Ørslev Bønder at møde til Høstarbejde paa Vestensborg; det var sen og vanskelig Høst, og de havde været tilsagt til Hovarbejde 6 Dage i Træk. Dette fremgaar af en Klage, de sendte Rentekammeret, da deres Husbond i den Anledning idømte dem en Bøde af 48 Sk. hver. Men i Overleveringen siges det, at de alligevel op ad Dagen betænkte sig og mødte, og at Husbonden da modtog dem med en Tordentale, som han imidlertid sluttede med at erklære, at han gerne vilde sælge dem, hvis de havde noget at betale med, „men det har I jo ikke, I Hundetampe“. — Men om Aftenen gik tre Mænd op hos den vrede Godsejer og spurgte, om han vilde staa ved sit Ord, og til deres egen Forbavselse fik de ham til at gentage sit Løfte. Og saa drog Bønderne jublende hjem fra Hovmarken. Den gamle Kone, som har fortalt dette, stod som lille Pige ved sin Moders Side i Haven og hørte Bønderne komme syngende og skrigende, saa de gamle Koner gøs og troede, de havde drukket sig fulde eller slaaet Ridefogden ihjel eller noget andet lignende, og knapt vilde tro det Glædesbudskab, de bragte.

Men selv om man altsaa havde Godsejerens Løfte om Salg, saa var der det sværeste tilbage endda. Allerede det

at samle de 9 Byers Beboere til Enighed maa have været vanskeligt, skønt de ganske vist havde et Forbillede i deres Nærhed, idet Bønderne i Stangerup, Maglebrænde, Gunslevmagle, Gunslev o. fl. Byer 1786 havde købt Stangerup Gods efter Kammerraadinde Kehlets Død. Godset var paa 520 Tdr. Hartkorn — mest Bøndergaarde — og kostede 76,000 Rdl. Men Kammeraad Kehlet havde vist været en mild Godsherre — han var Bøndernes Hjælper og Kautionist 1766 — og Stangerup Bønder var forholdsvis velstillede. Derimod siges Vestensborg Gods at have været det fattigste og haft de ringeste Jorder i „Landet“, d. v. s. Falster. Saa det var ikke sært, at mange kunde ængstes over Købesummen — 150,000 Rdl.

Bønderne havde det Held, at der var en Fører iblandt dem, en Mand, som saa videre end de fleste og havde en sejt og stædig Vilje, det var *Ole Villumsen* fra Nr. Ørslev. Han var født 1755, Søn af Gaardfæster Niels Jensen og Hustru Johanne Olufsdatter, hans Fødegaard kender ingen, men hans Broder havde Nr. 8 i Lidstrup og hed Jens Nielsen Virke. Navnet Villumsen fik han 1757, da han blev gift med Froe Nielsdatter og overtog hendes Fødegaard, Nr. 14 i Nr. Ørslev, hvortil Navnet Villumsen havde været Tilnavn lige fra 1660. Han var altsaa en ældre Mand, som havde været Kronens Bonde før 1766. Han var for øvrigt barnløs, vistnok ret velhavende og maa have nydt en vis Anseelse blandt sine Standsfæller. Ifølge Overleveringen var det ham, der sammen med to andre gik op og talte med Godsejeren, det var ham, som bagefter maatte til København og tale med Regeringen, og hans Navn staar under alle de Andragender, der kommer fra Bønderne i de 17 Aar, Kampen kom til at vare.

En anden Mand, som betød en Del ved Handelens Indgaelse, er kongelig Fuldmægtig *Thomas Aabye*. Om denne Mand ved jeg ikke meget ud over det, at han paa denne Tid er Fuldmægtig i Rentekammeret, 1807 udnævnes til Kammerraad og dør 1820 som Kontorchef og Justitsraad, 64 Aar gammel. Og det er ikke let at forstaa, hvordan

denne korrekte Embedsmand blev Bøndernes Kommissionær ved Handelen og gjorde dem saa store Tjenester, at han blev Genstand for alle falsterske Bønders Haab — og alle Godsejeres Forbitrelse. Men at dette er Tilfældet, fremgaar af en Klage fra Chr. Hincheldey til Ourupgaard, dateret 3. Maj 1791. Der spørges heri, om Fuldmægtig Aabye ved sit Ophold paa Falster er berettiget til at antage sig Bøndernes Anliggender eller at erhverve sig deres Tilløb til Ejerenes Tab og Skade. Ikke blot Hincheldeys Bønder, men ogsaa Bønderne paa Skørringe, Carlsfeldt, Vennerslund og Gedsergaard har opsøgt deres Ejere og forlangt at faa deres Gaarde at købe — og alt sammen skyldes det denne Aabye, som skal have lovet at skaffe dem Penge at købe for.

Aabye, som paa denne Tid er i København, indhenter saa et Par Erklæringer, som skal bevise hans Uskyldighed. Hof-Agent Staal erklærer, at han har hørt ham tale med to Bønder fra Vaalse, men dem raadte han saa langt fra til at købe, at han tværtimod forestillede dem, at de, som ikke gjorde Hoveri og gav billige Hovpenge, nemlig 13 Mk. pr. Td. Hartkorn, var bedst hjulpet med at blive som de var. Men det var jo kun naturligt, at Bønderne søgte ham, da Rygtet gik, at Vestensborg Bønder ved hans Hjælp var blevet Selvejere.

Fra Købmand Niels Scherning i Nykøbing kommer en længere Skrivelse, som i flere Henseender er interessant: „Deres meget ærede af 14. hujus er mig rigtig til Hænde kommet; af samme har jeg med sand Fornøjelse set, at De tillige med Ole Villumsen er ved god Helsen . . . Da det endnu ikke er saa længe siden, De var her og logerede hos mig, kan jeg meget vel erindre, hvad der passerede i mit Hus mellem Dem og adskillige Bønder, som kom til Dem og havde Attraa til at ville købe dem selv. Og da hørte jeg, at naar der kom Bønder ind, som vilde tale med Dem, var Deres første Spørgsmaal: „Hvad godt, Børn?“ „Vi vilde nok købe os selv“. „Ja, det kan gerne være, men vil Jer Husbond sælge?“ Der blev svaret i Almindelighed: „Det ved vi ikke“. „Ja, naar I ikke ved det, saa kan det ikke

hjælpe, at I kommer og siger, at I vil købe, thi hvem mener I vel, at der kan tvinge ham eller nogen til at sælge . . . Men vil Eders Husbond sælge og I kan blive enig med ham om Købesummen, saa vil jeg gerne hjælpe Jer med det jeg kan . . .“ Ligeledes erindrer jeg, at De ved adskillige Lejligheder, naar Bønderne var misfornøjede over, at deres Herskab ikke vilde sælge, at De da svarede dem: „Ja, Børn, mit Raad skal være, at I er høflige og artige mod jert Herskab, thi det klæder bedst, og ved Uhøflighed eller Grovheder kan I langtfra vente, at De faar Lyst til at gøre Jer godt . . .“ Endnu erindrer jeg meget vel, at der kom nogle Bønder fra Lolland og bad, om de maatte tale med Dem, og bad, om De vilde gaa med ind i en anden Stue, og De svarede: „Nej, Børn, lad os kun blive her i Stuen, thi jeg har ingen Hemmeligheder at tale hverken med Eder eller andre om.“ Og derpaa talte De med disse Bønder offentlig i Stuen . . . Efter nogen Tids Forløb saa jeg, at De leverede disse Bønder noget sammenlagt Papir og sagde til dem: „Nu kan I gaa med dette hen til Jer Husbond, men det vil jeg sige og raade Jer, at I maa være høflige og skikkelige og ingenlunde være grove og usømmelige mod Jert Herskab.“ Derpaa svarede Bønderne: „Ja, men hvis nu Herskabet bliver vred og grov imod os?“ „Ja, saa skal I alligevel være høflige som noget, der altid er Jer Pligt, og hvorfor skulde vel Jert Herskab blive fortrydelig, naar I er høflige . . .“ Dette er, saavidt som jeg kan erindre mig, de vigtigste Taler, som De har haft for hos mig med Bønderne, ligesom jeg, om det forlanges, er villig til at beedige sammes Rigtighed.“

Det vil ses, at disse Samtaler med Bønderne ligger i Tiden efter Vestensborgs Køb, og at Aabyes Optræden ved denne Lejlighed har gjort ham til en mægtig Mand i Bøndernes Øjne. For øvrigt var de lollandske Bønder fra Thoreby, og deres Herskab var Hr. von Walmoden, som var Ejer af Fuglsang og Stiftamtmand over Lolland-Falster. Og Sammenhængen med det Stykke Papir, Aabye havde sendt ham, var den at da Bønderne havde til Hensigt at klage over

deres Hoveri, saa havde Aabye meddelt Godsejeren i at Ærbødighed, at Klagen vistnok var berettiget og Sagen helst maatte bilægges i Mindelighed. Men Walmoden tog ham denne Meddelelse højst unaadig op og klager til Rentekammeret over, at „en Person ved Navn Aabye“ har vovet at blande sig i Forholdet mellem ham og hans Bønder, „med hvem han Gud ske Lov i 17 Aar havde levet i godt Forhold.“

Paa Grundlag af hans og Hincheldeys Klage forespørger saa Kammeret hos Aabye, paa hvad Grund han, som i privat Ærinde med Kammerets Tilladelse var rejst til Falster, har kunnet anse sig beføjet til at indlade sig i slige ham uvedkommende Sager. Aabye indsender sin Erklæring ledsaget af de to Breve, som skal vise, at han ikke har ophidset Bønderne eller raadet dem til at købe; men han faar alligevel en Meddelelse om, at Kammeret ikke kan billige hans Forhold med Klagen over Amtmanden, samt at han ved sit Løfte til nogle Bønder om at ville hjælpe dem det han kunde ved at faa Ejendom, naar de først kunde blive enige med deres Husbonder, har bestyrket dem i et Haab, som han var uberettiget til at give dem. Men for øvrigt udbeder man sig hos Hr. Amtmanden nærmere Oplysninger om den nævnte Klage, og da disse er indkommet, betyder man ham, at han var uberettiget til at fordre det omtalte Brændehoveri af Bønderne, 'hvorfor man indtrængende anmoder ham om forlige sig med dem i Mindelighed. Det var altsaa Hr. von Walmoden, som til sidst trak det korteste Straa, og Aabye har sikkert taget sig sin „Næse“ forholdsviis let. Han stod det meste af Sommeren i Forbindelse med Bønderne; det ses af Schernings Brev, at Ole Villumsen den 15. Maj har besøgt ham i København, og flere af Bøndernes Skrivelser er indleveret igennem ham. 1. Maj søger Bønderne om at faa Fuldmægtig Aabye til Forvalter paa Godset, men hertil tages intet Hensyn, det er ikke engang sikkert, at han selv har ønsket Pladsen. Og hermed er han ude af Sagaen.

Det er et Savn, at vi slet ikke ved, hvordan Bønderne er kommet i Forbindelse med denne Mand eller hvad Rolle han har spillet, og der er i det hele taget et Hul i Sagens

Historie fra 4. September 1790, da Underhandlingerne er begyndt, til 7. Marts 1791. Paa denne Tid er Handelen gaaet i Orden, og Bønderne indgiver en Ansøgning om Laan af 140,000 Rdl. Der var 1786 oprettet en Kreditkasse, hvis Opgave det var at yde Laan til Jordbrugs Forbedring o. lign., og til denne er det, Bønderne henvender sig. 8. April kommer der et nyt Andragende, undertegnet Ole Nielsen (Villumsen) af Nr. Ørslev, Hans Rasmussen af Ønslev, Rs. Hansen af Sørup, Lars Madsen af Tingsted og Rs. Hansen af Oustrup.

Der er en Overlevering om, at der engang rejste 5 Bønder til København for at underhandle om Købet, og det er vist ogsaa rimeligt, at et saadant Andragende er indbragt af Bønderne selv. De havde ogsaa i tidligere Tid kunnet finde Vejen til København. 1743 havde Horreby og Nr. Ørslev Bønder skudt sammen og sendt nogle Mænd ind for at klage over deres Præst og Gudstjenestens Ordning. Der siges ogsaa, at Ole Villumsen i de kommende Aar var i København 22 Gange, og det er ikke usandsynligt, thi Sagen trak i Langdrag, som det vil ses af det følgende.

Den Mand, som Bønderne fik med at gøre, var Grev *Chr. Reventlow* til Christianssæde. Han var Præsident for Rentekammeret og Medlem af Direktionen for Kreditkassen, hvis Oprettelse skyldtes ham. At være Præsident i et Kollegium betød nu ikke det samme som nu til Dags at være Minister i et eller andet Ministerium; et Kollegium bestod af flere ligestillede Medlemmer, saa det var kun en Æresforrang, man fik ved at hedde Præsident. Men faktisk var *Chr. Reventlow* den Mand, som i Reformtidens første Afsnit havde størst Indflydelse — i Kraft af sin sunde Sans, sin ubegrænsede Arbejdsevne og den ubetingede Tillid, Kronprinsen paa denne Tid havde til ham. Og det var sikkert en Lykke for Bønderne, at det netop var ham, de fik med at gøre. Paa sine gamle Dage skrev han i et Brev om, at Bønderne paa hans Gods har begyndt paa et stort Inddæmningsforetagende. Hvad er det dog for en Glæde, skriver han, at se den Forandring, der er foregaaet med dem siden

mine unge Dage. Dengang maatte jeg ofte klage over deres Dorskhed og Sløvhed; nu er de herlige Mennesker, virksomme i alt, hvad der er godt. Og det er da rimeligt, at han har syntes godt om Vestensborg Bønder, som sandelig ogsaa havde faaet Sløvheden rystet af sig og turde gaa i Lag med store Foretagender.

Imidlertid var det jo en meget betydelig Sum, der var Tale om at laane, og der maatte først undersøges, hvad Sikkerhed der var for Pengene. Bønderne indestod ganske vist for Summen een for alle og alle for een, og de havde faaet tre Købmænd i Nykøbing til at kautionere for 30,000 Rdl., men det afgørende maatte være Godsets egen Værdi, og Rentekammeret sendte da i April Maaned Landinspektørerne Wiborg og Trojel ned for at foretage en Taksation af Godset. Samtidig fik Forstinspektør Brüel — en født Hannoveraner, som Reventlow havde indkaldt — Ordre til at taksere Skovene, og Udfaldet af Taksationen blev det for Bønderne glædelige, at Godset var godt 230,000 Rdl. værd. Skovene ansloges til 124,441 Rdl., Hovedgaarden til 39,631 Rdl., Bøndergodset med Tiender og Nykøbing Slotsmølle til 67,810 Rdl. Taksationen viste noksom, at Bønderne havde gjort en god Handel; men da der var saa store Mængder af Hovedgaardsjord og Skove indbefattet under Købet, saa forlangte Rentekammeret endnu udarbejdet en udførlig Plan over Udskiftningen og Benyttelsen af dette og Godsets Bestyrelse i det hele taget. Denne er fuldt udarbejdet og indsendt af Aabye 23. Juni, hvilket paa en Maade er lidt bag efter, idet Godset ifølge Konditionerne overtages af Køberen til 1. Maj, „fra hvilken al Hazard gaar for Køberens Regning“. Indbefattet under Købet er Hovedgaarden og alt mur- og nagelfast, 10 Marker og 4 Skove — Slotsmøllen med Inventar — alt Bøndergods med 9 Byer og 4 Kirker samt Kongetienden. Thestrup har forbeholdt sig fri Bolig et Aar og fri Jagt sin Levetid mod en aarlig Afgift af 50 Rdl., dog at hans Jagtret bortfalder paa Bøndergodset, efterhaanden som det udskiftes. Købesummen er 150,000 Rdl. med Rente fra 11. Juni 1791; 10,000 betales 11. December, hvortil Bøn-

derne af egen Formue ved Udveje, 40,000 11. Juni 1792. 100,000 bliver med lovlig Rente staaende med et Aars Opsigelse. Til Godsets Bestyrelse, hedder det i Planen, som var overladt Bønderne fra 1. Maj, har Bønderne med fleste Stemmer valgt 9 Formænd og blandt dem en bestandig Formand, som har Magt og Myndighed til at afgøre alt det, som betræffer Godset i Almindelighed, enkelte Bønders Understøttelse, Husenes Bortfæstelse eller Bortsælgelse, Tilsyn med Skovene under Rentekammerets Tilsyn m. v. Til Regnskabsfører og til at gaa Formændene til Haande ved Godsets Bestyrelse skal antages en Forvalter, hvis Løn og Instruction Rentekammeret paatager sig at bestemme.

Til Forvalter ansøger Bønderne 3. Maj om at faa Th. Aabye, og til livsvarig Formand havde de valgt Ole Villumsen; han skal for dette Arbejde have et Hus paa Vestensborg Mark, Blege Huset kaldet, samt 4 Favne Brænde og 4 Høveders Græsning aarlig. Formodentlig har det saa været hans Mening at opgive sin Gaard, som jo laa i en Udkant af Godset; at styre Godset kunde jo ogsaa nok tage en Mands hele Arbejde. Men skulde han ikke have andet end det omtalte Hus, saa kunde Godsets Administrationsudgifter ikke blive store. Under Rentekammerets øverste Opsyn og med Formændenes og Forvalterens Hjælp skulde der foretages alle Forbedringer, som behøvedes til Godsets bedre Benyttelse til Fordel for Køberne. Hovedgaardsjorden skulde deles i 4—5 Parceller og disse bortsælges saaledes, at en Del af Skoven fulgte med. En Del af Bygningerne kunde af Bønderne selv udflyttes til de andre Parceller.

Det havde været Meningen at holde Auktion over disse Parceller 1. August. Men da Sagen ikke kunde ordnes i saa kort Tid, saa kom Auktionen til at udsættes en Tid endnu. Bønderne havde forbeholdt sig Brugsretten til Jorden til Mortensdag, og Køberne kunde alligevel ikke overtage den før 1. Maj 1792. Vandmøllen sælges med det Vilkaar, at den nedlægges og erstattes med en Vindmølle, hvis det findes fornødent for at faa Vandet af de tilgrænsende Ejendomme.

Hvad der kom ind ved Salget af Parceller, skulde afdrages paa Købesummen, $\frac{2}{3}$ betales til Thestrup og $\frac{1}{3}$ til Kreditkassen. Kom der intet antageligt Bud, kunde Jorden forpagtes ud paa nogle Aar, og var det endda ikke sælgelig, kunde nogle Bøndergaardne udflyttes paa Markerne. Skoven skulde deles i 3—4 Lodder, og den aarlige Udvisnings Størrelse bestemmes af Rentekammeret, der forbeholdt sig Overtilsynet med Skovens Benyttelse, Fredning og Opelskning af ny Skov. Bøndergodset forbliver fremdeles et samlet Selvejergods, og ingen Del deraf maa paa nogen Maade henlægges til nogen Hovedgaard. Købesummen og Renterne, for hvilke samtlige Gaardes Beboere er ansvarlige, bliver at fordele saaledes, at enhver Gaard svarer Renter af dens ved Landinspektøren bestemte Værdi, og den øvrige Kapital fordeles pr. Td. Hrtk. paa Bønderne. De kgl. Skatter og Paalæg bliver ligeledes at udrede paa anordnet Maade, og Landgilden yder enhver fremdeles i Godsets almindelige Kasse. Ingen Gaard paa Godset skal kunne sælges, førend den er opbudt for Godsets Husmænd og unge Mandskab, og ingen fremmed kan købe en Gaard uden selv at bo den og holde Dug og Disk derpaa. Husmændene tillades at købe deres Huse eller ogsaa at betale noget vist i Penge i Stedet for det dem paalagte Arbejde. Ligeledes skal de have Adgang til en Kos eller 4 Faars Græsning for Betaling, indtil den fornødne Jord ved Udskiftning bliver dem tildelt. Godsets Udskiftning skal inden 8 Aar være tilendebragt, og de dertil medgaaende Omkostninger ventes at kunne tilvebringes ved at borthugge Skoven paa Steder, hvor den staar for tyndt, eller ogsaa ved at hugge de Træer bort, som staar for tykt eller er kommen til deres Fuldkommenhed. Ved 2—3 Rdl.s Bidrag af hver Gaardmand skal der oprettes en Kasse til at understøtte Godsets trængende. Til Udførelsen af Hovedforbedringen ved Godset skal hele Godset være sig behjælpelig uden nogen Godtgørelse, og til Jordens Taksation skal Formændene vælge to Taksationsmænd. Skulde imellem Sælger og Køber ankomme nogen Tvistighed, skal den paadømmes af 4 fra begge Parter valgte Voldgiftsmænd,

og dersom Stemmerne er lige, vælges en Opmand. Køberne haaber i øvrigt, at „Deres Majestæt allernaadigst vil tilstaa dem Hovedgaards Takstens Friheder samt Udøvelse af de dem overdragne Herligheder.“

Dette er Hovedpunkterne i den „Forening“ mellem Vestensborg Bønder, som oversendtes fra Rentekammeret til Kreditkassens Direktion 21. Juni 1791.

Man hører ofte, at Bønderne paa Landboreformens Tid var uvillige mod alt nyt og maatte tvinges til de Forandringer, som var til deres eget Bedste. Og saa ser man her, at 9 Byers Beboere kan slutte sig sammen i et Andelselskab og danne en Udstykningsforening med en Organisation saa fuldkommen, at næppe mange har den bedre. Smaa-lig Mistænksomhed kan man heller ikke beskyldte dem for, naar man ser, hvor stor Myndighed de havde overladt Formanden, Ole Villumsen. Han skulde jo i den første Tid ligefrem være „Husbond“ paa Godset. Naturligvis var hans Raaderum blevet noget mindre, naar først Parceller og Huse var solgt og hver Gaard skulde svare for sin Værdi, men til det var sket, skulde „Godset“ stadig ledes som forhen, bare med den Forskel, at Gaardmændene var dets Ejere.

Men naar Planen i alle Enkeltheder var saa gennemarbejdet, skyldes det naturligvis, at Rentekammeret havde haft en Haand i med. — Navnlig paa to Punkter er Chr. Reventlows Indvirkning kendelig; det er i den Omsorg, der vises Skovene og Husmændene.

Det er kendt nok, at Reventlow var genial som Forstmand og netop ved sine Skoves Drift fik de Midler ind, han brugte til at ophjælpe sit eget Gods. Og det ses da ogsaa, at han har tænkt sig Mulighed af at skaffe Midlerne til Forbedringerne paa Vestensborg ved en forstmæssig Behandling af Skoven, bl. a. ogsaa ved at lade den rydde, hvor den var for daarlig til at ophjælpes. Paa den anden Side er det ogsaa ham, vi skylder Fredskovsloven af 1805, og det falder godt i Traad hermed, at han har forbeholdt Rentekammeret Opsyn med, hvor meget der maa

hugges, saa Bønderne ikke kunde ødelægge, hvad der var værd at bevare. Ogsaa Husmændene kunde trænge til Værn; for dem betød den paatænkte Forandring en stor Fare. De var ikke med i Foreningen, saa hvis denne var traadt i Kraft udenvidere, var de 74 Gaardmænd blevet Ejere ogsaa af de 83 Huse og kunde ladet deres Beboere gøre Hoveri som hidtil. Men i Planen er der sikret Husmændene Ret til at købe Husene og at afløse Arbejdet, saavel som til den Græsning, de hidtil har haft, og der tales om, at der skal udlægges Jord til dem. Dette sidste er en Ting, Reventlow altid har i Tankerne; det var ogsaa simpel Retfærdighed, at Husmændene skulde have nogen Erstatning for de Rettigheder til Græsning o. lign., som vel ingen Steder stod skrevet, men som de fuldtud hidtil havde haft. Men i denne Form gik altsaa Planen til Kreditkassen, og da Reventlow selv var Medlem af Direktionen, er det intet Under, at Planen vandt samme Direktions Bifald.

I en Indstilling af 2. August erklærer denne sig da ogsaa villig til at yde det ønskede Laan paa 140,000 Rdl. til 4 % Rente. Den vil let kunne skaffe Pengene, og der er fuld Sikkerhed for dem. Der er derfor ingen Grund til at modtage de tre Købmænds Kaution for 30,000 Rdl.; det vilde ikke være heldigt at have dem med i Foreningen, da Sagen allerede var vidtløftig nok. Og Indstillingen slutter derfor med en uforbeholden anbefaling: „Fra hvilken Side man end betragter Planen, saa synes den frem for de fleste, som hidtil har fundet Adgang til Kreditkassens Understøttelse, at fortjene Deres Majestæts Opmærksomhed. Vi kan ikke skønne rettere, end at jo paa foranførte Maade Velstanden fremmes iblandt en betydelig Del af Ds. M.s Undersaatter, at Jorderne bedre bliver benyttede og Landets Produkter derved forøget, og at det Hele altsaa efter Kreditkassens Øjemed synes at kvalificere sig til dens Understøttelse.“

Men inden Hs. Majestæt kunde approbere Planen, skulde den først til Finanskollegiets Erklæring; det var en noget omstændelig Forretningsgang i de Tider. Bemeldte Kol-

legium betænkte sig dog saa ikke længe; allerede 4. August har det en Indstilling færdig.

Begyndelsen er uskyldig nok: „Den i Kreditkassens Direktions Skrivelse af 2den hujus indeholdte allerunderdanigste Forestilling, skulde Finans Kollegiet, der fra dets Side, for saa vidt Laanets Udredelse af Kreditkassen angaar, intet finder derved at erindre, herved i dybeste Underdanighed fremlægge til Ds. Majestæts allerunderdanigste Bedømmelse og Approbation“. Havde Indstillingen sluttet her, saa havde vel det hele været i Orden. Men derefter hedder det ordret: „Kreditkassens Direktion har ellers udi berørte Skrivelse desuden bemærket, at det maaske kunde holdes for endnu bedre til Godsets fordelagtige Udskiftning og Bøndernes Velstands hastige Befordring, om D. Maj. Selv købte Godset, hvorved da den mellem Sælger og Køber indgangne Forening og den til Udskiftningen vedtagne Plan kunde lægges til Grund, til efter Rentekammerets derefter søgende umiddelbare Foranstaltning at værksætte det hele paa den for Landet og Bønderne bedste Maade, dog at alle Fordele, som vilde flyde af Købet og de derved foranledigede Indretninger, skulde komme Bønderne til Gode, saa snart D. Majestæts Kasse var betrygget for den udlagte Købesum 150,000 Rdl. og de til Godsets Indretning medgaaende Omkostninger.

De Vanskeligheder og Hindringer, som fra Bøndernes Side, saa snart de blev Ejere, kunde forventes at møde ved Planens Iværksættelse, frembragt enten af egen eller fremmed Tilskyndelse, hvortil der fra Naboproprietærene vel ikke vil mangle Anledning, vilde unægtelig ganske kunne ryddes af Vejen, i Fald det maatte behage D. M. Selv at købe Godset og ved Rentekammeret at lade det indrette og udskifte blandt Bønderne, da vedkommende saaledes maatte være fornøjede med de Vilkaar, som Kammeret fandt tjenligst til Bøndernes samtlige Bedste og det Almindeliges Vel at foreskrive. Fra denne Synspunkt betragtet kan Finans Kollegiet altsaa ikke miskende Rigtigheden af Kreditkassens Direk-

tions ytrede Forslag i Henseende til Godsets umiddelbare Afkøbelse for Kongelig Regning.“

Som man ser, har Herrerne i Finanskollegiet været bange for alt det Vrøvl, der kunde blive med Bønderne, naar de fik Lov at raade selv. Deri er nu intet mærkeligt, ej heller i Forslaget om at undgaa Vrøvlet ved at Kongen selv overtager Godset for den nævnte billige Pris. Men det mærkelige er, at Kreditkassens Direktion faar Æren for det sidste Forslag; det er nemlig Usandhed — for at bruge et tydeligt Ord, der staaer ikke et Ord om det i Direktionens Skrivelse. Og der tales dog udtrykkelig om Skrivelsen af 2den hujus, saa der er ingen Mulighed for en anden, os ubekendt Skrivelse. Finanskollegiet har formodentlig ment, at dets Forslag lettest fandt Ørenlyd paa allerhøjeste Steder, naar det kom til at staa for Kreditkassens Regning. Og det driver Fornægtelsen af sit eget Aandsfoster saa vidt, at det nærmest fraraader det Køb, det har ladet Kreditkassen foreslaa — af finansielle Grunde: „Ethvert Foretagende, hvorved den Kgl. Kasse kan udsættes for at staa i Forskud eller muligt Tab, synes ikke at være tilraadeligt, saa længe Staten arbejder under en trykkende Gæld og Underskud og intet Overskud haver til at vove paa nyttige Indretninger. . . .“

Endskønt Finans Kollegiet heraf fra dets Side saa sig beføjet til at ønske, at Godsets Afkøbelse for den Kgl. Kasses Regning kunde undgaaes, henstilles det dog i dybeste Underdanighed til D. M.s forgodtbefindende Allerhøjeste Resolution:

Om det af Westenborg Godsets Beboere ansøgte Laan 140,000 Rdl. skal dem forundes eller om dette Gods efter Kredit Kasse Direktionens Forslag skal købes paa kongelig Regning og udskiftes af Rentekammeret.“

I denne Form gik saa Indstillingen til Kongen — eller rettere til Kronprinsen, som jo regerede i sin sindssyge Faders Sted, og den blev forelagt i Statsraadet allerede Dagen efter, 5. August 1791. Nu var det vist rigtigt nok, at Staten arbejdede med Underskud; der førtes en noget let-

sindig Finanspolitik i den store Reformperiode. Men paa den anden Side var der aabenbart ingen Fare for at tabe paa den Forretning, som her var foreslaaet, og det blev da ogsaa besluttet i første Statsraad, at Kongen selv skulde købe Godset.

Hvad der ellers er foregaaet den 5. August og specielt hvad Chr. Reventlow har sagt til det Forslag, han saa uventet har faaet Æren for, det vil aldrig blive oplyst. Det laa nu i hans Natur at tage Tingene som de faldt og se at faa det bedst mulige ud af dem, og den Plan, der med saa megen Omhu var udarbejdet, skulde jo i alle Tilfælde lægges til Grund for Godsets Udvikling og Styrelse. Det hedder herom i den kgl. Resolution, at Rentekamret skal antage sig Godsets Administration og drage Omsorg for, „at Hovedgaardstaksten paa fordelagtigste Maade indrettes til Parceller, Bøndergodset udskiftes, Husmændene forsynes med Jord og Skovene indfredes, hvor saadanne til Skovenes Opelskning behøves, borttages, hvor de ikke menes tjenlige til Forbedring, og i øvrigt forstmæssig benyttes.“

Dette er jo i kort Begreber det samme, som Reventlow havde gennemført paa sit eget Gods saavel som paa Krongodserne; men man maa lægge Mærke til, at der ikke tales om, hvorvidt Gaardene skal sælges til Ejendom. Dette Spørgsmaal har næppe heller været afgjort endnu; man maa huske, at Reformvennerne i Almindelighed ansaa Arvefæste for den bedste Besiddelsesform; baade paa Reventlowernes Godser, paa det Classenske Fideikommis og paa Statsgodset var Bønderne blevet Arvefæstere.

Imidlertid var der jo her særlige Forhold; Kongens Køb af Godset var besluttet noget hovedkulds og var næppe fuldt forsvarligt — hverken juridisk eller moralsk. Bønderne havde faktisk været Ejere af Godset siden 1. Maj, selv om der ikke endnu var udfærdiget retsgyldigt Skøde. Der blev siden sagt, at Købet kun gjaldt under den Forudsætning, at de kunde faa Penge at laane; men det var endnu ikke afgjort, at de ikke kunde opfylde deres Forpligtelser. De havde jo de 10,000, som skulde betales 11. December,

og Kautiønistør for 30,000 af de, der skulde udbetales næste Aar. Det er derfor ikke let at tro, at Bøndernes Køb uden videre kunde være omstødt, hvis de selv havde staaet stift paa deres Ret. Men det gjorde de ikke, hvad de saa end kan have følt, da de fik Budskab om Regeringens Kovending. Det var Reventlow selv, som fortalte dem det; 15. August har han været dernede og haft Bønderne sammenkaldt. Han har rimeligvis givet dem gode Ord og Løfter; i alt Fald paa-stod Bønderne bagefter, at han havde lovet dem, at Kongens Køb kun skulde være en Formsag og at de alligevel skulde faa det hele til Ejendom, naar Kongen havde faaet sine Penge igen. Og det har formodentlig været ved samme Lejlighed, Ole Villumsen stod op og sagde, at de ikke skulde være kede af, hvad der nu var sket; han havde været Kongens Bonde i sine unge Dage, og da havde de det godt. Tilliden til Kongen var jo dybt rodfæstet blandt Bønderne, og for adskillige har det vel endda været en Lettelse, at Kongen nu havde taget Ledelsen i sin Haand, saa de var blevet fri for Gælden — og Ansaret.

Foreløbig havde de heller ingen Grund til Klage. Reventlow havde forstaaet, at Hoveriet var det, der tyngede mest; han skriver dernede fra, at naar der indkommer en Forening om Hoveriet, maa den uophødelig forelægges Hs. Majestæt. — Allerede 1. September underskrives der ogsaa en Overenskomst, hvorefter Hoveriet ophører fra 1. Maj 1792 mod en Betaling af 3 Rdl. aarlig pr. Td. Hartkorn. Og til Forvalter udnævnes 9. August *Gerhard Faye*, en ganske ung Mand, men en stor Dygtighed og en Mand, som forstod at omgaas Bønderne. Allerede 17. August har han indsendt en hel Række Forestillinger og bl. a. foreslaaet, at de Bønder, hvis Rug og Hvede lider af Brand, maa uden Vederlag ombytte saa meget af deres urene Korn med lige Maal af Hovedgaardens, at de har nok til Vintersæd. Forslaget approberes af Rentekammeret; man har aabenbart fuld Tillid til Faye og approberer derfor saa at sige altid hans Indstillinger. Med Bistand af en hel Stab af Landmaalere faar han saa Hovedgården delt i Parceller og sat til Auktion.

Der bliver dog kun budt paa Hovedparcellen, det nuværende Vestensborg. Ravnstrup Parcellen bliver forpagtet ud til Chr. Thestrup, som — formodentlig efter sig selv — giver den Navnet Christiansminde; den sælges først 1807. Strandmarken og Efterstimarken andrager Bønderne fra Nr. Ørslev, Stødstrup, Oustrup og Eskildstrup 1793 om at faa i Leje for 2 Rdl 8 Sk. pr. Td. Ld., og de har ogsaa nogen Tid Efterstimarken, som siden udstykkes til Bøndergaarde. Og saa snart Hovedgaarden var klaret, kom Turen til Bønderbyerne at udskiftes.

Nu viste det sig hurtigt, at en Del Bønder var saa uhjælpelig i Gæld, at de ikke kunde blive ved Gaarden; nogle af dem faar saa Lov til at afstaa Gaarden, men blive boende i Stuehuset og holde Haven samt en Huslod paa 3 Tdr. Ld., medens Gaarden ellers fordeles mellem de andre. Og andre var der, som ikke paa nogen Maade var at formaa til at flytte ud, naar Loddet faldt paa dem. Det var haardt at skulle forlade sit Hjem, og Overdrevets Jord var ikke regnet for noget. Men efterhaanden lykkedes det dog at faa Udskiftningen i Orden og de urolige stillet tilfreds. Nørre Ørslev og Eskildstrup bliver først færdig, og 20. Februar 1794 er alle Byer paa Godset udskiftet undtagen Lidstrup og Taaderup. Det var befalet, at hver Gaard skulde have sit Tilliggende paa eet Sted og saa vidt muligt ved Gaardene, og det blev derfor nødvendigt at udflytte en Del af Gaardene. Dette var et drøjt Stykke Arbejde; men Bønderne hjælpes trolig ad med at rydde Skoven og Krattet og bringe lidt af Jorden i Stand for de arme Udflyttere. Ogsaa Regeringen søgte at opmuntre og understøtte dem, navnlig med at faa Gaarden bygget. Udflytterne fik Frihed for Hoveripenge i 2 Aar og gratis Egetømmer af Skovene samt Mursten leveret til 2 eller 3 Mk. pr. Hundrede efter Størrelsen. Stuehuset skulde nemlig bygges af brændte Sten, medens Udhusene fik klinede Vægge. Have- og Gaardsplads skulde være 10,000 □-Al. Haven skulde ligge mod Syd, og hver Udflytter fik 50 Frugttræer skænket og plantet. — For øvrigt skulde Gaardene bestaa af 4 Længer paa 12 Fag hver

og Stuelængen ligge 10 Al. fra de andre. Dette sidste stred dog for meget mod falstersk Byggeskik. 18. Juni 1796 søger Ole Villumsen m. fl. om Tilladelse til at sammenbygge deres Gaarde, hvilket de ogsaa faar. — Nu er der næppe nogen af disse Gaarde tilbage i uændret Stand; men det forekommer mig, at jeg har set enkelte Stuehuse, som stemmer med Planen. De kan kendes paa, at der mod Gaarden er en Udbygning paa $1\frac{1}{2}$ Al.s Dybde, der tjener til Forstue, og mod Haven en paa 2 Al. for at skaffe Plads i Køkkenet.

Naar man saa havde faaet Gaarden bygget, saa var der et stort Arbejde med at faa Jorden hegnet; hertil fik man $\frac{2}{3}$ af Udgifterne godtgjort. Man hegnede med „dobbelte Grøfter“, d. v. s. en svær Vold med en Grøft paa hver Side; enkelte Spor af dem kan ses endnu.

I det hele blev Jordforbedringen fremmet med Kraft. Vandmøllen ved Nykøbing blev nedlagt og Vestensborg Sø udtørret for at faa Vandet af Jorden; ogsaa Borremoses Udtørring var et ret stort Arbejde. — Til Skovenes Forbedring anlægges Planteskoler, og Frø af Fyr og Birk forskrives fra Tyskland. De store Naaletræsplantninger i Hanenov Skov anlægges paa denne Tid og siges at trives godt, skønt de 1806 lider meget ved Angreb af en „lille hvid Natfugl“, som lægger sine Æg i den. Det er aabenbart „Nonnen“, som her har været paa Spil. Der forskrives ogsaa Frugtræer til Haverne og Pilestiklinger til Hegnsplantninger, som uddeles helt eller næsten gratis. Man kan heller ikke sige andet, end at Faye og Rentekammeret efter Evne fremmer Beboernes legemlige og aandelige Velfærd; navnlig i de første Aar bliver der jævnlig udbetalt nødlidende Bønder Understøttelse i Korn eller Penge af Godsets Kasse. Der bliver ansat en „Kirurg“, som skal yde Godsets Beboere gratis Lægehjælp, der sørges for eksaminerede Jordemødre, der træffes fornuftige Foranstaltninger mod smitsom Syge, og en Bonde i Ønslev faar Penge til at rejse til København og lade sig behandle for en Gigtlidelse. Lærernes Løn forbedres i de Skoler, der allerede er. Der brevveksles med Biskop Bojsen om Oprettelse af nye Skoler, Faye faar Ordre til at opsøge

unge Mennesker, som kan være delige til at uddannes til Seminarister, og paa Godsets Regning oversende dem til Brahetrolleborg Seminarium; der anskaffes 40 Eksemplarer af evangelisk-kristelig Psalmebog til hver Kirke.

Fra Gaardmændenes Side kommer der heller ingen Klage i de Aar, Udskiftningen staar paa. Derimod er Husmændene utilfredse, og de har heller ikke Grund til andet. Navnlig er de kede af Hoveriet, som de maa gøre endnu; men det hjælper ikke, at de prøver paa at lave Strejke. 1796 indberetter Faye, at samtlige Husmænd i Nr. Ørslev, Stødstrup, Eskildstrup, Oustrup, Sørup, Taaderup og Tingsted, alene med Undtagelse af Ole Adriansen fra Nr. Ørslev, er udebleven fra Ekstraarbejde og har vist en upassende Opførsel mod Forvalteren. Ole Adriansen har ved sin „selvstændige“ Optræden opnaaet hæderlig Omtale i en Regeringsskrivelse. Det kunde være rart at vide, hvad hans Standsfæller har sagt om den. — Husmændene indsender da selv en Klage over, at de er ansat til Hoveri, og spørger, om de ikke er befriet derfor. Der svares tilbage, at Kammeret ikke kan fritage dem for Ekstradage; dog kan Forvalteren ikke nu fordre de Dage af dem, som de ikke har gjort i de forløbne Aar.

Noget har det vel hjulpet, at der efterhaanden bliver udlagt Huslodder. Af Godsets 83 Husmænd har de 80 faaet Lodder paa 3—5 Tdr. Ld. Det var bl. a. for at skaffe Jord til Husmændene, at 8 af Godsets Gaarde blev nedlagt. Men denne Jord laa gerne i Udkanten af Landsbyen og var tit af ringeste Sort. 1807 siges der om 2 Husmænd i Sørup, at deres Lodder er udlagt i et Morads og paa $\frac{1}{2}$ Td. Ld. nær er saa sid og sur Jord og helt igennem saa tæt bevokset med gamle Elletrunter, at de ikke i mange Aar og maaske aldrig kan komme til at afgive Pløjeland. De tre Husmænd bliver saa fri for at betale Tienden.

Men efterhaanden kommer der ogsaa Uro paa andre Punkter. Det kommer mest af, at Kongens Erhvervelse af Godset var gaaet saa hovedkulds og uregelmæssig for sig. Først er der Strid med Thestrup om Jagtretten; den havde han forbeholdt sig ved Salget til Bønderne, og Kongen havde

indgaaet paa samme Vilkaar. Men da der ikke i Købet til Kongen udtrykkelig var Tale om Jagten, saa var der her Stof til en Proces, som Thestrup imidlertid vandt. Der bliver saa indgaaet et Forlig. Thestrup skal have et vist Antal Raadyr og Harer om Aaret og bliver fri for al Afgift af Christiansminde, saa han har vist faaet sin Jagtret godt betalt.

I Forholdet til Bønderne er Skovene det kritiske Punkt. Som det siden viste sig, var der ikke Tvivl skabt hos Bønderne om, at Skovene egentlig var deres. Og Følgen bliver en utallig Mængde Skovforbrydelser, som der tages meget mildt paa. Faye indstiller regelmæssig, at Tiltale frafaldes, og bagefter nedsættes de Bøder gerne betydeligt, som Bønderne gaar ind paa i Mindelighed. Der er dog Undtagelser. 1793 indberetter Faye om Skovforbrydelser af Ole Villumsen i Nr. Ørslev og Konsistorialraad Humble i Ønslev. Han faar Ordre til at forelægge Villumsen, om han for at undgaa lovlig Tiltale vil betale 1 Rdl. i Bøde, samt at beordre Humble tiltalt for Retten. Den morsomme Forskel, der her gøres, kommer ikke af Forbrydelsernes ulige Størrelse, men derimod af, at Humble var alle Embedsmænds Arvefjende, en stridbar Mand, der — som en Kaldsbroder digtede om ham — „sig i Processer prøved, i Skrivning Provsten øved, var hele Falsters Tidsfordriv.“. Han havde nylig sendt Rentekammeret en hel Bunke Klager over Faye og havde faaet en Bøde for usømmelig Skrivemaade. For øvrigt var han en velmenende Mand, som Bønderne regnede for deres Ven og Beskytter. — Samme Aar har 14 Bønder i Nr. Ørslev trods Fayes Forbud borthugget en Del Ellestammer paa deres egen Mark og bliver idømt en Bøde af 1 Rdl. for hvert Træ, i alt 143 Rdl., hvilke Penge skal tilfalde Sognets fattige. Efter Ansøgning faar de Bøderne nedsat til det halve, men det var endda en ret betydelig Sum. Senere paa Aaret faar de for øvrigt Lov til at rydde Krattet paa deres Jord og de tophuggede Bøge, og hvad der er ubrugeligt til Gavntømmer, faar de Lov at beholde imod at rydde Pladsen.

Ogsaa paa andre Punkter var der kommet Forvirring i Retsbegreberne; saaledes med det Løfte paa Blege Huset,

som Bønderne havde givet Ole Villumsen. Allerede i December 1792 har han indgivet Ansøgning om at faa Huset. Senere indsender han samtlige Bønders Bekræftelse af Løftet. Ogsaa Faye holder paa dets Opfyldelse, men for en Gangs Skyld er Kammeret ikke enig med ham. Det svarer tilbage: „I Henseende til den i Forvalter Fayes Skrivelse ytrede Formening, at Kammeret skulde være pligtig til paa Hs. Majestæts Vegne at opfylde det af Westensborg Bønder, i den Tid de stod i Underhandling om Godsets Køb, Ole Villumsen i Nr. Ørslev givne Løfte om et Hus paa Hovedgaardsmarken m. v., kan Kammeret ikke være enig med Forvalteren, da Hs. Maj. ved Godsets Køb ikkun har indgaaet paa den imellem Justitsraad Thestrup og Bønderne truffne Forening, men ikke derved forpligtet sig til at opfylde, hvad andre Forpligtelser disse Bønder maatte have paataget sig.“ Imidlertid finder man det billigt, at der tilstaas ham nogen Godtgørelse for sine Rejseudgifter, og efter at Faye har indsendt nøjere Forklaring, bevilges der Ole Villumsen 20 Rdl. af den kgl. Kasse. Summen kan ikke siges at være kongelig, og det var heller ikke overdrevent flot, hvad han og Formanden, Mads Poulsen fra Lidstrup, fik for deres Medhjælp ved Kornopmaalingen paa Vestensborg Vinteren 1791—92. Det er Faye, som har ønsket deres Hjælp og gør Indstilling om Godtgørelse; de faar til sidst 24 Sk. hver for hver Gang de har givet Møde.

4. Januar 1792 er der atter en kedelig Historie. Faye indberetter, at de 9 Formænd paa samtlige Bønders Vegne har betalt Fuldmægtig Aabye 100 Rdl. for hans Ulejlighed som Bøndernes Kommissionær ved Salget; nu vil de andre Bønder ikke tage Del i denne Udgift, og han indstiller derfor, at der ydes dem nogen Erstatning. Han faar Lov til at udbetale 50 Rdl. af den kgl. Kasse og skal saa i Mindelighed se at faa Bønderne til at betale Resten.

Det var en dyr Fornøjelse at have været Godsstyrere i 3 Maaneder paa den Maade. 10. Oktober 1794 søger Ole Villumsen at blive holdt skadesløs for de 50 Rdl., som Bøndernes Kautionister, de tre Købmænd i Nykøbing, søger

ham for som resterende til Godsets Udredning. Samtidig gentager han sin Ansøgning om det Hus, Bønderne havde lovet ham; men der tages ikke Hensyn til nogen af Ansøgningerne, saa de 50 Rdl. har han sagtens selv maattet betale. — Allerede 1793 har han maattet andrage om et Laan af Godsets Kasse paa 100 Rdl. Han faar Lov at nøjes med et simpelt Gældsbevis paa ustempet Papir; dog skal der udstedes Panteobligation, hvis Summen ikke er betalt, naar han faar Arvefæste. Det er værd at mærke det sidste Ord; det er første Gang det nævnes, og det har vist skurret slemt i Ole Villumsens Øre. Men under Udflytningen har han paadraget sig yderligere Gæld, og 13. Februar 1798 indbetter Faye, at han næppe vil kunne klare sine Restancer, og forespørger, hvordan han skal forholde sig med ham. Allerede 1795 har der været tilbudt ham fra Kammeret, at han maa afstaa sin Gaard til en duelig Fæster, som saa skulde overtage Laanet paa de 100 Rdl., og Ole Villumsen derimod tilstaa en Huslod fri for alle Afgifter hans Levetid, samt en Favn Brænde aarlig. Men dette Tilbud har han ikke villet tage imod. Nu faar Faye Ordre til at gentage Tilbudet og, hvis han endnu ikke vil modtage det, at eftergive ham 120 Rdl., imod at han for Fremtiden betaler alle Afgifter fuldt ud.

Ole Villumsen var en gammel barnløs Mand og siden 1794 Enkemand, saa man har vel ment, han var bedre tjent med en Huslod end en Udflyttergaard; han havde jo ogsaa flere Gange ansøgt om et Hus. Men en Ting var det at være Selvejer og Godsstyrer — noget helt andet at blive Fæstehusmand, om han saa aldrig saa meget blev fri for Afgift. Og at det virkelig har været den Art Bevæggrunde, som har faaet ham til at holde paa Gaarden, det tyder i alt Fald det Navn paa, som han gav sin Gaard.

De fleste Gaarde fik nemlig den Gang Navne; de er nu næsten alle gaaet i Glemme — og de fortjener heller ikke bedre. Havde man endda opnævnt Gaardene efter de gamle Agernavne; men det er vist aldrig gjort. Navne som „Taarebæk“ og „Himmelhøj“ er ikke gamle Stednavne. Og de

fleste Navne er saa „smagfulde“, at Bønderne næppe har fundet paa dem selv. Naar to Gaarde i Ønslev hedder „Frejagaard“ og „Dovregaard“, saa maa det vist være Pastor Humble, der har lært Bønderne Mytologi¹⁾. Og ellers vrimler det med „Stræbsomhed“, „Nøjsomhed“ osv. Midt i alt dette gør det ligefrem godt i Øret, naar Ole Villumsen kalder sin Gaard „Friheds Prøve“; i det er der dog Klang af noget personligt. Der maa have været en ukuelig Trang i denne gamle Hovbonde til at prøve Friheden en Gang paa sin egen Grund, om han saa skulde bryde den op i Udmarkens yderste Hjørne. Men endnu stod det i det uvisse, om de virkelig skulde faa Lov at prøve Friheden; nu var der gaaet 8 Aar siden Købet, og Udskiftningen for længst forbi; men endnu gjorde Regeringen ikke Skridt til at opfylde de Løfter, Bønderne mente at have faaet. 22. Novbr. 1793 havde Kongen yderligere købt Hvededal Gods og 1798 Vaalse, og Faye, som nu bar Titel af Inspektør, var i fuld Gang med Udskiftningen hernede. Men det kom jo ikke Vestensborg Bønder ved; de forstod ikke, hvad man nølede efter.

20. April 1798 ansøger saa Rs. Stang og 3 andre Gaardmænd om at faa Arvefæste paa deres Gaarde. Der svares meget venligt, at Kammeret vil indhente nærmere Oplysning og lade dem vide, paa hvad Maade Gaardene kan overlades dem; det var aabenbart Arvefæste, man helst vilde høre Tale om. Men det vilde Flertallet af Bønderne ikke nøjes med. Det lykkes dem at samle sig til enig Optræden, og 1. Februar 1800 indgiver de en Skrivelse, hvori de andrager om 1) at de maatte blive tildelt Ejendom paa deres Gaarde og Huse, 2) at de maa faa Konge- og Kirketiende overladt, 3) at den nødvendige Ildebrand maa udvises, indtil hver Mand kunde faa tildelt sin egen Skovlod paa samme Maade, som da Godset tilhørte Kongen.

Der bliver ikke taget Hensyn til dette Andragende, og saa gaar der to Aar roligt hen; men 1802 kommer den Draabe, som faar Bægeret til at flyde over. Bøndernes

¹⁾ Noten til denne Afhandling findes paa Side 49.

Hoveripenge forhøjes fra 3 til 4 Rdl. Det var lovligt, for Overenskomsten var indgaaet paa 10 Aar; men det var smaaligt, og det vakte Bøndernes Forbitrelse. Saa havde de altsaa ikke vundet stort ved at blive Kronens Bønder, de hverken var eller blev Selvejere, de var stadig retsløse Fæstere, hvis Afgifter kunde sættes op, som det passede de høje Herrer. Saa indgiver de 6. Januar 1802 en Klage over Forhøjelsen og et Andragende om at faa Ejendom. Den første afvises, og for øvrigt tilskrives Faye om at opgive, paa hvilke Betingelser Bønderne kan faa *Arvefæste*. 3. Februar 1803 erindrer Vestensborg Bønder om, at der er givet dem Løfte om at faa Ejendom paa deres Gaarde. Der gaar atter en Opfordring ned til Faye om at faa Arvefæsteskedekortene gjort færdig. Hidtil er Ansøgningen kommet med eet eller to Aars Mellemlum; man lægger Mærke til, at det stadig er i den mindst travle Tid lige efter Jul. Men nu kommer der stærkere Fart paa. 1803 kommer der tre forskellige Ansøgninger. — I Rentekammerets Journal hedder det i al Korthed: „Westensborg Bønder gentager deres forrige Ansøgning“ — „Westensborg Bønder bringer deres forrige Ansøgning i Erindring“. De er blevet henlagt uden videre. Efter Sigende er det Ole Villumsen, som har indleveret alle disse Ansøgninger; han skal have gaaet til København 22 Gange. Og til sidst blev man ked af at blive rendt paa Dørene af den Bonde, saa da han kom igen, blev han simpelt hen smidt ud. Men da han sad oppe paa Volden bag efter og havde opgivet alt Haab om at udrette noget derinde, saa var der en fin Mand, som gav sig i Snak med ham og spurgte ud om, hvad han vilde i København, og læste det Andragende, han havde med. De skulde dog indgive det en Gang til, sagde han, men da Ole Villumsen ikke mente, at det kunde hjælpe noget, sagde han, at det kunde dog gerne være, for han var Kronprins Frederik.

Saadan havde Ole Villumsen selv fortalt paa sine gamle Dage, og at han virkelig paa en eller anden Maade er kommen i Forbindelse med Kronprinsen, fremgaar af følgende, som er indført i Rentekammerets Journal: „3. Januar 1804

indsender Hs. kgl. Højhed Kronprinsen en Ansøgning med Bilag fra Westensborg Gods' Beboere om at erholde Ejendoms Skøder paa deres i Fæste havende Steder imod at de samtlige betaler og holder Hs. Majestæt skadesløs for den Sum 150,000 Rdl., som er den Sum, hvorfor Godset er indkøbt.“ En Ansøgning, indgivet gennem Kronprinsen, kunde naturligvis ikke uden videre henlægges, og i Marginen er ogsaa med Reventlows Haand skrevet en Ordre til, at Sagen skulde fremmes.

19. April gentager Beboerne deres Andragende, og nu erindrer man Inspektør Faye om at indsende de fornødne Oplysninger. 2. August indberetter han, at han endnu ikke har kunnet faa Arvefæste-Skøderne udfærdiget, da Landinspektør Stochfleth, som skal hjælpe ham, mangler den fornødne Tid. Den nævnte Landinspektør er nok ikke rigtig Stillingen voksen; han har kludret med flere af Kortene. Faye autoriseres saa til selv at udføre det tilbagestaaende ved Hjælp af de Beregninger, som forhen er gjort; men 16. August er han ikke naaet videre end til at indberette om Grunden til, at han endnu ikke kan indsende Oplysning om, hvorvidt Beboerne er kvalificerede til *Arvefæste*. Og endelig 1. September har han saa indsendt de ventede Oplysninger.

Man vil se, at Rentekammeret og Bønderne er lige utaalmodige efter at faa en Ende paa Sagen, men at de i øvrigt ikke er kommet hinanden nærmere. Bønderne siger atter og atter Ejendom, og Kammeret svarer hver Gang Arvefæste.

21. Oktober indsendes fra Kronprinsens private Kontor den sædvanlige Ansøgning fra Vestensborg Bønder, og 2. November indsender Kronprinsen en Skrivelse fra Mads Madsen m. fl. angaaende et Løfte, Statsminister, Grev Reventlow skal have givet dem i Aaret 1791 om at faa Ejendom paa deres Fæstegaarde, naar Udskiftningen blev tilendebragt, samt at enhver Beboer da skulde faa sin Skovpart tildelt.

Nu har Bønderne opgivet at faa deres Sag frem med det gode. 26. Januar 1805 kommer deres Ansøgning ganske

vist igen gennem Kronprinsens Kontor; men 7. Marts indberetter Faye, at Bønderne er sindede at anlægge Sag mod Hs. Majestæt, saafremt Godset ikke overlades dem for den Sum, Hs. Majestæt har givet. Nu har Rentekammeret vel næppe frygtet Udfaldet af den bebudede Proces; hvordan saa i sin Tid Købet var gaaet for sig, saa var der jo for længst udstedt Skøde til Kongen, uden at Bønderne dengang havde gjort Indsigelse. Men man kunde ikke tage fejl af, at Bønderne *vilde* være Selvejere, og tvinge dem til at blive Arvefæstere kunde man jo ikke. Og derfor er der i Marginen ud for Fayes Indberetning af 7. Marts skrevet følgende, som er Resultatet af Rentekammerets Overvejelser: „Forestilles, om Bønderne kan være at overlade Gaardene til fri Ejendom for 300 Rdl. for 5 Tdr. Ld. til 24, saaledes at $\frac{3}{4}$ af Købesummen bliver staaende indtil videre, samt at Tienden overlades dem.“

Bønderne havde vundet en delvis Sejr, men ogsaa *kun* en delvis, som det fremgaar af Rentekammerets Indstilling 24. April og den kgl. Resolution af samme Dato. I Indstillingen fortælles først Sagens Forhistorie, saaledes som vi kender den. Dernæst omtales det, at Bønderne til Kronprinsen har indgivet adskillige Ansøgninger, som gik ud paa at blive Ejere med alle Herligheder, alene undtagen to Skove og nogle Plantninger samt Teglværket. „Og fordrer de at overlades disse Ejendomme for lige Købesum, som blev tilstaaet Thestrup, nemlig 150,000 Rdl. med Afdrag af, hvad Hs. Majestæt har vundet, hvorimod de, hvis Hs. Majestæt skulde have lidt Tab, vil tilsige Erstatning for samme, og i Henseende til Skoven underkaste sig Forstværnsnets Opsyn. Saafremt dette ikke tilstaaes dem, er de sindede til at anlægge Sag, da de ifølge Købet af Thestrup anser sig for de sande Ejere, og desuden agter at føre Tingsvidne om at af mig, Grev Reventlow, skal være afgivet mundtligt Løfte om Godset og Skovene med Tillæg af Udskiftningsbekostningen. . . . Men saasom bemeldte Forening alene maa antages indgaaet med Bønderne under den Forudsætning, at de kunde erholde Penge til Laans af Kreditkassen, hvilket blev dem

nægtet, lovligt Skøde desuden upaatalt er udstedt, hvorefter Drs. Maj. er Ejer af Godset; Drs. Maj. ved allerhøjestmeldte Resolution af 5. August 1791 har forbeholdt Dem nærmere at bestemme de Vilkaar, paa hvilke Bønderne kunde tildeles Ejendom, og der af Drs. Majestæts Tilkendegivelse, at De vilde *i det mindste* være skadesløs for de i Godset satte Penge, kan ses, at der allerede da har været tænkt paa en mulig Fordel for Drs. Maj. ved Godsets Køb, ligesom jeg, Grev Reventlow, i øvrigt kan forsikre, at Bønderne aldrig er givet det omtalte mundtlige Løfte, saa kan vi ikke andet end finde Bøndernes Paastand aldeles ugrundet. Vi kan derfor ikke tilraade at overlade Bønderne nogen Del af de indfredede Skove eller andre Jorder end dem, de har i Fæste og ved Udskiftningen er tillagt, hvilket heller ikke ved Godsets Køb har været paatænkt, og vi finder saa meget mere billigt, at Drs. Maj. ved at sælge dem deres Fæstesteder erholder en billig Fordel, som Salget desuden kan ske paa Vilkaar, der er taalelige for Bønderne.“

Det oplyses videre, at Godset er paa 517 Tdr. 6 Skp. 1 Fdk. $\frac{5}{36}$ Alb. Hartkorn, 5254 $\frac{1}{14}$ Td. Ld. geometrisk Maal eller 2658 $\frac{5}{14}$ Td. Ld. til Takst 24. Der gik altsaa 10 $\frac{1}{10}$ Td. Ld. geom. Maal eller 5 $\frac{1}{8}$ Td. Ld. boniteret Jord paa 1 Td. Hartkorn. Og det foreslaas, at Prisen skal beregnes efter boniteret Jord og sættes til 60 Rdl. pr. Td. Ld. til Takst 24. Desuden skal Gaardmændene give 50 Rdl. for Hus og Have, og Husmændene, som hidtil har forrettet 8 Ekstradage og svaret 4 Rdl. Husafgift aarlig, skal betale for hvert Hus 125 Rdl. Tienden vurderes til 1 Rdl. 64 Sk. pr. Td. tiendeydende Hartkorn for Konge- og 1 Rdl. 48 Sk. for Kirketiende og skal kapitaliseres efter 4 pCt., altsaa betales med 25 Gange det nævnte Beløb. Kirken følger med i Købet. Desuden foreslaas det, at $\frac{3}{4}$ af Købesummen kan blive staaende i Ejendommen, medens $\frac{1}{4}$ skal udbetales straks. Dette var de Vilkaar, som Bønderne fik forelagt ved kgl. Resolution af 24. April 1805. Det var langt fra, hvad de mente at have Ret til; men det synes, som Enigheden nu er bristet og hver gaaet sine Veje. Allerede 16. Maj an-

søger Ole Stampe Koch, Hans Brygger og nogle Husmænd om at købe paa de tilbudte Betingelser. Koch var en Præstesøn, som havde faaet Nr. 17 i Nr. Ørslev i Fæste. Han brød sig naturligvis ikke om at holde Trup med de almindelige Bønder. 21. Maj kommer der tre Andragender, det ene fra Hs. Kjøge, Lars Drage o. fl. paa egne og Vestensborg Beboeres Vegne, at Oustrup, Sjørup og Hanenov Skov samt Tørvemosen mellem Hanenov og Oustrup Skov maa blive inddraget under Købet. Det andet er fra Ole Villumsen m. fl., som andrager om en Afkortning i Købesummen samt om at tilstaaes Træ af Skoven til deres Redskabers Vedligeholdelse. Der svares, at „de maa ved de aarlige Auktioner købe, hvad de behøver, da det i øvrigt bliver ved Resolutionen“. Men at Brænde og Tømmer skulde købes, har Bønderne ikke haft let ved at tænke sig. De var jo endnu ikke vant til at afgøre alt med rede Penge.

Ellers ses det, at Ole Villumsen staar ret ene med sit mere beskedne Krav. Der siges ogsaa, at han havde svært ved at faa Bønderne med sig, da han kom hjem og sagde, at nu var der ikke andet for, nu skulde de købe paa de Betingelser, der blev budt. At det har været hans Opfattelse, ses ogsaa af et Andragende af 7. Juli 1806, indgivet af Ole Villumsen som født Værge for sine Søsterbørn Peter Andersen og Birthe Hansdatter og af Ole Stang i Lidstrup som deres Stedfader, om at de maatte faa afdøde Jens Virkes Gaard Nr. 8 i Lidstrup til Ejendom, hvilket havde været Jens Virkes Ønske. Der oplyses, at Jens Nielsen Virke havde faaet Gaarden tilbudt for 3202 Rdl; men han var død pludselig, inden han havde erklæret, at han vilde købe. Han efterlod sig hverken Enke eller Børn, men da han ogsaa havde andre Arvinger end de to nævnte Søsterbørn, mente man ikke at kunne overlade dem den, og den blev derfor udbudt ved Auktion og tilstaaet Landeværnskaptajn Chr. Bjerling i Stubbekøbing for 4327 Rdl. Da imidlertid Jens Virkes gode Dyrkning havde bidraget til det gode Resultat, fik Arvingerne 500 Rdl. tilstaaet af Købesummen.

Det vil altsaa ses, at en Gaard kunde sælges for en Pris,

der var en Trediedel højere end den, der forlangtes af Beboerne, men Prisen siges ogsaa at være saa høj, at kun en Mand, der havde anden Næringsvej eller besad skikkelig Formue, kan være tjent med Købet. En Pris af 30 Rdl. eller ca. 100 Kr. pr. Td. Ld. lyder jo ikke af meget i vore Dage; men noget anderledes stiller Sagen sig, naar vi sammenligner med, hvad Bønderne skulde give efter Købet i 1791. Dengang vurderedes Bøndergaarde med Tiender kun til ca. 68,000 Rdl.; nu kom det til at koste over 200,000 Rdl., betydeligt mere end i sin Tid hele Godset med alle dets „Herligheder“. Naturligvis var det ogsaa meget mere værd nu, men et Gennemsyn af Godsets Regnskaber giver alligevel en egen Forstaaelse af, hvad den „billige“ Fortjeneste for Hs. Majestæt, hvorom Rentekamret talte, havde at betyde.

Købesum med Renter i de 16 forløbne Aar var	231,589 Rdl.
Udgift ved Udskiftningen anslaaes til	20,000 —
Med nogle Omkostninger ved Handelen Udgift ialt	254,636 —
Indtægter ved Salg af Parceller, ved Godsets Drift, ved Salg af Brænde, Kassebeholdning m. m.	68,222 —
Altsaa Godset stod Kongen i	<u>186,414 Rdl.</u>

Hvad der indkom ved Salget var følgende:

2658 ⁵ / ₁₄ Td. Ld. boniteret Jord à 60 Rdl. =	159,501 Rdl.
83 Huse à 125 Rdl. =	10,375 —
Tienderne	34,148 —
I alt Indtægt	<u>204,024 Rdl.</u>
I alt Udgift	<u>186,414 —</u>
Fortjeneste	<u>17,610 Rdl.</u>

Hertil kommer, hvad der endnu var tilbage af Godset, nemlig:

Skoven 1063 ¹³ / ₁₄ Td. Ld. à 50 Rdl. Td. Ld. =	53,196 Rdl.
Christiansminde med Systofte Kirkes Tiende =	15,770 —
Strandmarken, Efterstimarken, Teglværket m. m.	24,462 —
I alt . . .	<u>93,428 Rdl.</u>

Fortjeneste i rede Penge	17,610 Rdl.
Kongens Fortjeneste i alt	<u>111,038 Rdl.</u>

Fortjenesten blev i Virkeligheden endnu større, thi Parcellerne solgtes for ca. 10,000 Rdl. mere end beregnet; det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at Skoven kun vurderes til godt 50,000 Rdl., medens den 1791 af Forstinspektør Brüell og 4 edfæstede Mænd vurderedes til godt 120,000 Rdl. — Det er til at forstaa, at Regeringen var tilfreds med Udfaldet og tilstod Faye, som 1805 var udnævnt til Amtmand over Thisted Amt, et Gratiale paa 1000 Rdl., idet man med god Grund gav ham en Del af Æren for det heldige Udfald. Men man kan ogsaa tænke, hvor det maa have pint Bønderne, at de nu skulde give saa meget mere for Gaarden alene, end i sin Tid for hele Godset; navnlig Tabet af Skovene er noget, som har harmet dem lige til den Dag i Dag. Og lad det saa være sandt, at der aldrig var givet Bønderne det Løfte, de paastod; det var dog kun ved den stærkeres Ret, Kongen var kommet i Besiddelse af Godset, og i selve Finanskollegiets Forestilling af 4. Aug. 1791 hedder det, at „alle Fordele, som af Købet ville flyde, skulle komme Bønderne til gode, saa snart Ds. Majestæts Kasse er betrygget for den udlagte Købesum“.

Men Tiderne havde skiftet siden dengang; nu stod Krigen for Porten — og Riget fattedes Penge. Vilkaarene Kunde jo ogsaa nok kaldes taalelige for Bønderne; 30. Juli 1806 indberettes da ogsaa, at de fleste er villige til at købe. Det var imidlertid de færreste, som kunde udbetale den forlangte Fjerdedel af Købesummen; 30. Oktober indstiller Reventlow, at de, der ikke kan, alligevel maa faa Skøde imod for denne Fjerdedel af Købesummen at give Panteobligation med $\frac{1}{4}$ Aars Opsigelse.

6. Februar 1807 kommer en ny Indstilling i Anledning af, at Bønderne har søgt om Eftergivelse af nogle Restancer fra før 1. Maj 1790, i alt 884 Rdl. samt 220 Td. Korn. Der siges, at de skriver sig fra ældgamle Tider og til Dels fra tidligere Fæstere, og at det ved Foreningen med Thestrup

var bestemt, at de skulde følge med i Købet. Derfor var Kongen ved Købet blevet Ejer af dem, men havde aldrig tænkt paa at inddrive dem, og der var saa meget mere Grund til deres Eftergivelse, som de rimeligvis var bortfaldet for vedkommende Skyldnere, i Fald Bønderne selv var blevet Ejere af Godset. De bliver da selvfølgelig ogsaa eftergivet.

Og saa endelig 20. Februar 1807 faar Vestensborg Bønder og Husmænd Skøder paa deres Ejendomme. Det var dette Øjeblik, de havde set hen til i 16 Aar, og nu, da det er kommet, er det ikke godt at vide, hvilken Følelse der har været stærkest: Glæde over det vundne eller Skuffelse over det mislykkede og Frygt for, hvad Fremtiden vilde bringe. At de nok kunde have Grund til Betæneligheder ved de mange Penge, ses deraf, at de fleste maatte lade hele Summen blive staaende; i Nr. Ørslev f. Eks. var der kun 5, som kunde udbetale Fjerdeparten af de 2237 Rdl., hver Gaard var anslaaet til. At de imidlertid gjorde vel i at købe, ses af en Sammenligning med Hvededal Bønderne, som samtidig fik Tilbud om at købe for 55 Rdl. pr. Td. Ld. boniteret Jord, hvorved der paa Hvededal vilde tjenes 140,094 Rdl. De kunde ikke bestemme sig og blev derfor først Selvejere 1816, og da saa Krisen kom med lave Kornpriser, høje Skatter og deraf følgende almindelig Elendighed for Landbruget, saa kunde de ikke klare deres Renter, og de, som ikke var gaaet fra Gaardene, maatte — med enkelte Undtagelser — 1824 ansøge om at blive Fæstere igen. Det kan gøre en ondt for en Mand som den gamle Anders Nielsen Ræv paa Nr. 21 i Nr. Vedby. Han er 84 Aar gammel og fæstede Gaard 1763, han havde altsaa først været Kongens Bonde til 1766, dernæst Proprietærbonde til 1794, havde saa været med til Udskiftningen og var 1816 bleven Selvejer, og nu indgiver han en Ansøgning, skrevet med en trods hans 84 Aar fast og sikker Haand, hvori han beder om at blive Fæster igen. Det er haardt for ham nu at være i Gæld og Restance, siger han, thi han var en velholden Mand, da han havde Jord i Marken med de andre; men

han fik en liden Gaard ved Udskiftningen. Ogsaa Vestensborg Bønder var fattige 1824, men de kunde dog klare deres Renter og blev derfor ved at være Selvejere. Det har vel hjulpet dem over Krisen, at de blev Selvejere, mens Kornet endnu var dyrt og Pengene billige.

Men ogsaa her gælder det, at mange af dem, der var med fra Begyndelsen, kun fik Sliddet og Slæbet, mens andre løb med Udbyttet. Allerede inden 1807 var mange døde eller gaaet fra Gaarden; af det Hold, som 1790 begyndte Kampen, var der i Nr. Ørslev kun 3—4 Mand tilbage.

Ole Villumsen, som var en af dem, kom ikke længe til at sidde paa den Ejendomsgaard, han havde kæmpet saa sejgt og ihærdigt for; faa Aar efter solgte han den i 4 Parceller, saa at han lige fik „Kongens Køb“ betalt og desuden en lille Aftægt af hver Parcel. Og saa flyttede han op i Stuehuset af den gamle Gaard, hvor han havde boet i 37 Aar, og som endnu laa oppe i Byen. Her sad han som en gammel, ensom Mand, men med usvækket Hukommelse, og fortalte om den Gang, Bønderne maatte trælle paa Hovmarken, om de mange Gange, han havde gaaet paa sine Ben til København, og om sit lykkelige Møde med Kronprinsen. Han overlevede de fleste, som havde været med i de Dage, og der var ikke mange, som hørte paa hans Fortællinger, uden Grete Gaards, den unge Kone paa Nabogaarden, der som lille Pige havde staaet ved sin Moders Haand og hørt Bønderne komme hjem fra Hovmarken den 4. September 1790, da hele Kampen begyndte. Hun sad som gammel Kone mange Aar efter og fortalte det til sin Sønnesøn, Ole Rasmussen i Nr. Ørslev, hvis Optegnelser jeg har benyttet.

Ole Villumsen døde 1818, 83 Aar gammel; han skal være begravet ud for Kirkedøren paa Nr. Ørslev Kirkegaard, men hans Grav er for længst forsvundet; han havde jo ingen Børn, og der blev ingen Mindesten rejst. Men kunde der ikke være Grund til at gøre det nu? Vi har nylig holdt Mindefest for Stavnsbaandets Løsning, der er for længst rejst Mindestene for Bondefrigørelsens Mænd, og

det skal siges, at der er Grund til Fester, og at ikke mange Mænd har fortjent deres Mindesmærker bedre. Men Ole Villumsen har jo ogsaa været med i Bondefrigørelsen; han har arbejdet, ofret, vovet mere end ret mange andre, og den Kamp, han var Fører i, har skaffet Frihed og Ejendom til 9 Landsbyers Beboere. Til syvende og sidst er det jo ikke for de dødes Skyld, vi rejser Mindesmærker; det er for de levendes og for deres, som ikke er født endnu. Og som Ole Villumsen i levende Live var en Fører og Vækker blandt sine Bysbørn, lærte dem at ryste Sløvhed og Mismod af sig og gjorde dem til aandeligt frie Mænd — saadan kan det jo tænkes, at Mindet om ham kan virke endnu, naar det holdes i Hævd og i Ære.

¹⁾ Der er en Bonde i Sørup, som har kaldt sin Gaard Thestrupsminde i venlig Erindring om den tidligere Godsejer.

Træk af Musiklivet paa Lolland-Falster i det 17. og 18. Aarhundrede.

Af *Viggo Holm.*

Skolerne.

Først maa jeg forvare mig mod Forventningen om, at det følgende vil bringe et om end nok saa ringe Bidrag til *Tonekunstens* Historie, det kan kun blive et Forsøg paa at skildre, hvad der paa enkelte Omraader ydedes for at tilfredsstille Befolkningens musikalske Behov i Samfundslivet, som det dengang rørte sig, og de Kaar, hvorunder der virkedes i Musikkens Tjeneste.

Der er ofte henvist til Luthers opladte Storsyn paa Musikkens Betydning, og muligvis har dette udøvet en Indflydelse, større end man almindelig forestiller sig. Hans kendte Ytring, at Musikken skal have den første Plads efter Teologien og skænkes den højeste Ære, og hans Krav til en Skolemester (Rektor), at denne skal kunne synge, „ellers skøtter jeg ikke om ham“, viser, hvor højt han værdsatte Musiklivet, og hvor magtpaaliggende det var for ham, at Skolen som Kulturbærer ret skulde kunne virke i dets Tjeneste.

I Skolen — og dermed mentes i de Tider Latinskolen, hvoraf der gennemgaaende fandtes een i hver Købstad — dreves da ogsaa Sangundervisningen ganske anderledes ihærdigt end nu til Dags. Ældre Skolereglementer krævede endnu helt ned i det 18. Aarhundrede daglige Syngeøvelser for samtlige Disciple, ja 2 Timer samme Dag (Formiddag

og Eftermiddag) til Korsang. Disciplene skulde jo nemlig opøves til at udføre Korsangen i Købstadkirkerne og til som Degne (foreløbig Løbedegne) at være Forsangere i Landsbykirkerne, naar de ikke naaede frem til bedre Embedsstillingen.

Skoler, der opviste det bedste Resultat, nævntes med Hæder. Saaledes var de „Slagelse Degne“, 3: Disciplene fra Slagelse Skole, i lang Tid viden om kendte for deres gode Sang, og den navnkundige Musikgransker Hans Mikkel Ravn, der var Rektor her 1640—52, siger, at han havde gjort sig yderste Flid, for at det vundne Ry kunde bevares.¹⁾

Ogsaa i de Latinskoler, som ikke dimitterede til Universitetet, dyrkedes Sangen med Alvor. Anders Pedersen Perlestikker, der i Begyndelsen af 1600-Tallet var Sognepræst i Nakskov, fortæller saaledes, at han i sit 9. Aar i Svendborg Skole „kom først paa Diskanten at holdes til at siunge“²⁾, og at han senere, da han var over 20 Aar, paa Grund af sin Dygtighed til at „staa for Noden paa Diskanten“, blev holdt et Aar længere i Skolen, hvor man nødigt vilde af med ham. Dette er ganske betegnende for det Værd, man dengang tillagde musikalsk begavede Lærlinge fra Skolens Side. Det samme fremgaar af de Vidnesbyrd, som Rektoren i Nykøbing 1681 udstedte for 18 Disciple, der søgte om Understøttelse; ved Tredjeparten nævnte han særskilt deres musikalske Begavelse som Sangere eller Musici³⁾.

Blandt de Skoler, hvor Musikuddannelsen efter Datidens Opfattelse stod højt, kan nævnes Latinskolen i Nykøbing, „hvor og er en berømt Skole af musikalske Exercitiis“⁴⁾. Da de samme Hovedtræk genfindes hos de andre af Stiftets Skoler, men Kilderne for denne Skoles Vedkommende flyder rigeligst, skal jeg i det følgende nærmest holde mig hertil. Der bliver da at meddele, hvad der vedrører 1) *Sangen*, 2) *Instrumentalmusikken*.

¹⁾ Noterne til denne Afhandling findes Side 77—81.

Sang.

Nærheden af Nykøbing Slot, der i det 17. Aarhundrede i længere Tid ad Gangen tjente til Bolig for kongelige Personer, har vel gjort sit til, at Sangen blev dyrket med særlig Omhu, for at Kirketjenesten af Hensyn til det høje Herskab kunde blive saa vel udført som muligt. Om den mærkelige Dronning Sofie, der i over 40 Aar havde Slottet til Enkebolig, har udrettet noget væsentligt for Musikken i sin Kreds, er usikkert. Vel nød hendes Børn Musikundervisning, men hun har næppe næret saa varm Interesse for Musik som Sønnen Christian IV og Sønnesønnen, den udvalgte Tronfølger Prins Christian, der afløste Farmoderen som Beboer af Slottet. Hun oprettede vel 18. Oktober 1615 et Legat paa 150 Rdlr. aarlig til Fordeling mellem 8 Skoledisciple, som skulde udføre Sangtjeneste i Slottets Kirke, naar hun lod prædike der, men at dette skete af udelte Interesse for Sangens Fremme turde være ret tvivlsomt. Snarere var det vel et Udslag af hendes husholderiske Sans: Ingen unødigt Udgift — Gavn for Pengene! Hvilken Udgift? Jo, Skolen havde fra ældre Tid, ligesom andre Skoler med et Slot i Nærheden, haft en betydelig Støtte fra Nykøbing Slot derved, at der ydedes 4 Maaltider Mad om Ugen til 20 „Skolepersoner“, men da Dronningen 1589 havde taget sit Enkesæde i Besiddelse, vilde hendes Lensmand Niels Friis knibe ud fra denne Kostydelse, fordi han ingen Godtgørelse fik derfor i sine Regnskaber; men Dronningen befalede, at Understøttelsen indtil videre skulde vedblive. Senere lod hun den imidlertid bortfalde og ydede vistnok Godtgørelse derfor i det nævnte Legat, *Slotsstipendiet*⁵⁾.

Det var dog ikke alene for Kirketjenestens Skyld, at Disciplene skulde være vel øvede i Sang, ved Hjælp af Sangen maatte de paa anden Maade indvinde en i sin Tid ikke uvæsentlig Pengeindtægt. Paa 4 Helligaftener, Jule- og Nytaarsaften, Helligtrekongers- og Mortensaften indsamledes de saakaldte *Diskantpenge*. Med 4 af de yngste Elever som Lysbærere (luciferi) i Spidsen drog et større og mindre Kor, „den store og lille Diskant“, 2: Kor, bestaaende af de

ældste og yngste Disciple, under Basunklang rundt til Husene for at synge og indsamle Pengegaver. Af den indsamlede Sum toges forlods et Beløb for Lys og en passende Del til et Traktement for Hørerne, derpaa 4 Sldr. samt bedste Discipels Lod til nederste Hører, der tillige var Klokker, hvorpaa Resten deltes i 3 lige store Dele, een til Rektor og een til de to øverste Hørere, hvorpaa den sidste Tredjedel uddeltes til Disciplene efter Alder og Dygtighed. Denne Indsamling vedblev, indtil der ved Forordn. 17. April 1739 blev sat en Stopper derfor, „i Henseende til at derved tabes langt mere for de unge ved den farlige Anledning til en og anden Usømmelighed, end der virkes til deres Nødtørft af den liden Pengehjælp, som nu om Stunder ikkun af faa gives“. Disciplenes Indtægt fra den sidste Aarsomgang udgjorde kun 11 Rdlr. 2 Mk. 12 Sk., mens den et hundrede Aar før kunde løbe op til mere end det tredobbelte. Kun Disciplenes Part bogførtes. Derimod fik de, og da navnlig de fattigste, det fulde Udbytte af *Bøsepengene*, der ikke maa forveksles med Diskantindsamlingen. Efter den oprindelige Bestemmelse skulde vel Ombæringen af Bøssen foregaa under Sang, men denne var nok allerede forstummet i den her omhandlede Periode, idet de unge efterhaanden kun mødte Ubehageligheder, naar de hver Onsdag og Søndag og senere St. Hansdag og Mikkelsdag, ved Nytaar og Paaske-tid kom med deres Bøsse; Sang og Grovheder kan nu engang ikke saa godt forliges. For at bedre paa Tingen lod Rektor Niels Sølle i Nysted male paa Disciplenes Bøsse:

„Den Skolepog
 sig til en Bog
 en Skilling af dig beder;
 vis ham ej hen,
 o Jesu Ven!
 om Evnen det tilsteder,
 Guds Løn du dig bereder.“

Det har maaske hjulpet i Øjeblikket. Med Føje maa man undres over, at den samme Betragtning, som gjordes gældende med Hensyn til Diskanten, ikke ogsaa kom til

Anvendelse her; men det var saa langt fra Tilfældet, at det tværtimod indskærpedes ved Skoleforordningen $\frac{4}{5}$ 1775 § 82, at Ombæringen skulde vedblive, hvor den hidtil havde været Skik. Da Magister Bastholm nogle Aar efter kom som ny Rektor til Skolen, bad de ældste Disciple indstændigt om, at Skolen maatte forskaanes for den Ydmygelse, den saaledes var udsat for — „nogle lagde i Bøssen en hel halv Skillig“ —, og deres Ønske blev opfyldt. Der skete vel Udsættelse paa Grund af den manglende Regnskabspost, men Bastholm erklærede, at han, om det skulde være, foretrak af sin egen Lomme at udrede de højest 10 Rdlr. aarlig, der indkom; Skolen raadede over alt for rige Midler til paa denne Maade at se de unges Ærekærhed undergravet, og Direktionen resolverede da, at Skikken maatte betragtes som ophørt.

En anden, ret betydelig Indtægt indvandt paa en mere sømmelig Maade, nemlig ved Sang til Jordefærd, de saakaldte *Ligpenge*. Rektor Høyelse indberetter 1690, at der for hel Skole, naar alle Klokker ringedes, betaltes 10 Mk. og for halv Skole 5 Mk. Heraf fik nederste Hører. $\frac{1}{10}$, og Resten fordeltes paa før omtalte Maade mellem Rektor, Hørere og Disciple. Specialoptegnelserne viser dog, at der ofte betaltes langt mere især for „fornemme Lig“, og i Aarenes Løb øgedes Betalingen, uden at en bestemt Takst kan ses gennemført.

Undertiden frygtede man for, at denne Indtægtskilde skulde flyde knappere eller rent ud ophøre. Almindelig viste det sig at være unødigt Bekymring, men een Gang saa det virkelig truende ud. Det var i Aaret 1682, da der 7. November udgik en Forordning sigtende til at hindre de pragtfulde og bekostelige Begravelsesskikke. Den daværende Rektor Mag. Simon Aarhus, hvis praktiske Greb vist ofte stod i omvendt Forhold til hans overmaade store klassiske Lærdom, var ved denne Lejlighed tilbøjelig til at se sort i sort, og som saa ofte betroede han sin Sorg til Papiret. Efter at han i Skolebogen havde optegnet, hvad der var indgaaet i Aarets Løb, tilføjede han som et Notabene, at

det havde været et mærkeligt Aar: først havde han ikke sunget for Lig fra Februar til December, som fast ikke var sket tilforn i Mands Minde — „Gud ske Lov, som har Lyst til Livet og ikke til Døden!“ Efter denne Lovprisning, som efter sin Forbindelse klinger en lille Kende ironisk, fortsætter han: „For det andet saa afskaffes den Maade at begrave døde paa, som har været Brug iblandt os af Arilds Tid ved en kgl. Forordning . . ., her paa Steden læst for Borgerskabet den 6. December, udgivet paa tvende Ark Papir, indeholdendes i sig 30 Artikler, og er denne gamle Mand Mikkel Bødker den første, som holdes derefter, uden Sang for Døren, paa Gaden etc. Man gav for hannem for halv Skole og for een Forsang, men fik det ikke, thi Forordningen læstes imidlertid. Hvad nu i Fremtiden vil vanke for Skolen, se den 21. Artikel, vil Tiden lære os.“

Man fandt vist Tilstanden saa fortvivlet, at det gjaldt om at finde en lovlig Maade at omgaa Loven paa. Spørgsmaalet blev brændende næste Aar, da Laurids Fiskers Enke henvendte sig til Sognepræsten Provst Frederik Brandt og tilbød at give 1 Rdlr. for hel Skole ved Mandens Begravelse, naar Rektor og Collegæ „vilde være self hos“. Provsten syntes, at det var bedre at tage *noget* og consequenter at annamme denne Rigsdaler og gratificere dem i deres Begæring, end at Folk kom ganske ud af Vane, og saa nød Skolen intet. Han udbad sig snarlig Rektors Betænkning. Dennes Svar var vel skrevet paa Dansk, men synes tænkt paa noget indviklet Latin. Slutningen er dog forstaaelig: han kunde intet befale, uden i det han Leges⁶⁾ for sig havde. Af Provstens „Leges“, der straks afgaves, synes det at fremgaa, at denne ogsaa tænkte lidt paa Præsteembedet. Han udtalte Frygt for, at Folk kom i den Vane, at de hverken begærede Sang, Klang eller *Prædiken*. Man burde med Folks Lejlighed at overse,⁷⁾ indtil det kunde komme i ret, god Brug og Skik igen, hvorfor han vilde have den hele Skole bestilt til Laurids Fiskers Lig. Hvad derfor endelig skulde gives, blev at henstille til velb. Hr. Stiftamtmands og velb. Hr. Biskops Godtbefindende.

Stiftsøvrigheden „oversaa“ Sagen i længere Tid, og endelig fik Skolen 28 Sk., hvad der svarer til den før nævnte Fordeling, samt senere ved nærmere Overvejelse „nok ibidem 14 Sk.“, altsaa ialt 2 Mk. 10 Sk., hvad der blev en Slags Takst i den nærmeste Eftertid, kun med den Forskel, at de 2 Mk. 10 Sk. omsattes til — 3 Mk. 10 Sk.! Muligvis øgedes Rektors og Hørernes Udbytte i Forhold til nævnte Tillæg og Omsætning, hvad der ikke kan ses af Skoleregnskabet, der kun udviser Disciplenes Part. Men snart kom alt „i ret, god Skik og Brug igen“, Gadeoptøget fortsattes paa ny med den syngende Rektor eller hans Vikar i Spidsen.

Havde 1682 været et bevæget Aar i økonomisk Henseende, truede en anden Begivenhed samme Aar med at ryste den indre Forfatning paa Sangundervisningens Omraade. Formodentlig har Biskop Kingo givet til Kende, at hans sædvanlige aarlige Besøg i Skolen ikke kunde finde Sted i dette Aar, i alt Fald valgte Enkedronning Sofie Amalie, der boede paa Slottet og varmt interesserede sig for Skolen, dette Aar til at hidføre en Reform i Sangundervisningen, rimeligvis med Forholdet i hendes tyske Hjemland for Øje. I Februar 1682 skrev Provsten, der tillige var Dronningens Hofpræst, til Rektor:

„Vir C^{me} osv.

Efter hendes May^{sts} vor allernaadigste Dronnings kristelig og gudelig Intention og Befalning haver velbaarne Hr. Stiftamtmand pr. mediatos anordnet, at otte Disciple, som have god Røst, saa vel af de smaa som store, skulle af eder og Cantore saaledes in Musica exerceres, at de inden dette Aars 1682 Udgang blive perfectioneret, at hvilke dem af tyske eller andre Salmer og musikalske parter ⁸⁾ forelægges, de det sine cunctatione aut hæitatione ex tempore kunne sjunge. Intet des mindre skulle og alle, saa mange til Skolen findes, ideligen øves, at de efterhaanden kunne komme i forriges Sted. Og de, som ikke have god Røst, skulle paa et visse Instrument, som de selv maa udvælge sig, beflitte og noget af deres Stipendio dertil anvende cum inspectorum et rectoris consensu, hvilket dem i andre Maader

skal refunderes. Dette efter den mig givne Ordre og Befalning som ufejlbar maa efterleves. Vale . . .

Frid. Brandt.“

Straks efter fulgte en Skrivelse fra Dronningens Hofchef, Stiftsbefalingsmand Thomas Grote, hvis Fuldmægtig skrev ualmindelig godt Dansk:

„Efter min allernaadigste Dronnings naadige Befalning eragtes det tjenligt, som Provsten udi Hr. Biskops Fraværelse angiver, hvilket Rektoren udi Nykøbing Skole vilde efterleve og det med Cantor befordre, at han slig hendes May^{sts} Befalning allerunderdanigst efterkommer og Disciplene derudi øver, saa vidt hannem muligt er, og som han det bedst agter at svare.

Nykøbing, den 24 Februar 1682.

(undertegnet) T. Grote.“

Denne Gang savnede Mag. Simon ikke fornøden Embedsordre, men en anden Sag var det, om han med Kantor kunde naa det foreskrevne Maal med de otte inden Aarets Udgang. Der krævedes jo ikke Smaating, og det turde være tvivlsomt, om man i vor Tids Latinskoler med deres større Elevantal kan finde otte, som er i Stand til at synge „tyske eller andre Salmer og musikalske Ting“ fra Bladet uden Nølen eller Usikkerhed. Betegnende er det, at Dronningen stillede tyske Salmer i Spidsen, — sandelig, det var paa Tide, at vor herlige, djærve danske Salmedigter Thomas Kingo fik Lykke til at bryde igennem med sit „Aandelige Siungekor“, som han havde tilegnet Kongen og Dronning Charlotte Amalie, hvem han med Rette priser som den, der „med en fri og fuld Kærlighed ikke alene elsker vort Lands Folk, men ogsaa vort Sprog“. Ogsaa hun havde Nykøbing Slot med Falster som Enkegods; men hun opholdt sig kun sjælden her.

Den, der blev vred, da han næste Aar kom og eftersaa Embedssagerne, var Kingo. Han skrev uden mindste Brug af latinske Gloser i selve Skolebogen:

„Prousten vilde herom fremviise sin ordre og befalning, fra huis haand hand dend haver, og om dend er fra Den-

Provst Brandt.
(Se Note 9 Side 77.)

nem, som sligt tilbørligen og paa deres Embedis Vegne
effter Eed og pligt bør at beordre.

Nykiøbing d. 29 Juni 1683.

Th. Kingo.“

Det var en noget barsk Tiltale til en Mand som Provsten⁹⁾, men det har vel egentlig især været magtpaaliggende for Biskoppen afgjort at give til Kende, at han ikke ønskede Enkedronningens Indblanding. Om man nogen Sinde naaede det Maal, hun havde sat, er tvivlsomt. Undervisningsmetoden var næppe pædagogisk underbygget, men unægtelig havde man en god Støtte i den Undervisning, som gaves i

Instrumentalmusik,

der havde en stor Velynder i den udvalgte Prins Christian, om hvem det vides, at han ved sit Hof paa Nykøbing Slot holdt et helt lille Kapel af udvalgte Musikere¹⁰⁾. Som Eksempel paa hans Interesse for Skolens Musik kan anføres, at han Nytaarsaften 1635 forærede dertil 16 Rdlr., hvoraf 8 Sldr. straks gaves til 2 Disciple, Georgius Canuti¹¹⁾, „for han blæser i Basunen og lærer andre derpaa“, og Joannem Maripolitanem, fordi han lærte nogle Disciple „særdelis at siunge“. Begge var af Skolens ældste Lærlinge og fik samtidig højeste Portion af Diskantpengene.

En saadan indbyrdes Undervisning omtales oftere, saaledes 1675, da et Restbeløb af det Bredalske Legat gaves til Henrik Møller¹²⁾, „fordi han skal dagligen informere Børnene udi de nederste Lektier udi elementis musices fra halvgaaen 12 til 12 slet“. 1681 nævnes, at Frederik Jessen¹³⁾ underviste sin Meddiscipel Poul Prip i Fiolspil¹⁴⁾.

Det Instrument, som tidligst nævnes — den ældste Skolebog begynder i Maj 1628 — er Basunen. Da Rektor 1632 rejste til Lybeck, købte han der foruden Bøger, Papir og andre Skolesager en Basun for 6 Spdlr. Om det har været den første Basun, Skolen har ejet, tør ikke afgjort paastaas, jeg kunde dog være tilbøjelig til at tro det, for Basunerne omtales saa hyppig i de ældste Regnskaber, at det ellers kunde synes underligt, at de ikke nævnes i de 4 Aar før 1632. Ret rimeligt er det, at Prinsen efter Farmoderens

Død 1631 har begyndt at faa Basunblæsning indført i Skolen, for at den musikalske Del af Gudstjenesten lejlighedsvis kunde blive mere pompøs. Det ses, at det især var til de store Højtider og i Anledning af Bispens „Tilkomst“, at Basunerne grundig smurtes, hvad der hver Gang kostede 2 à 4 Sk. 1646 købtes atter 2 nye Basuner i Lybeck for 8 Spdlr. Stykket; men man hjalp sig ogsaa med brugte Instrumenter, saaledes skrev Rektor 1672, at han af en Musiker fra Naskov havde købt en Basun efter Hr. Jessøj (Sognepræstens) egen Medtingning for 5 Rdlr. 2 Mk. Køb af Basuner nævnes sidst 1683, da der købtes to for 4 Dlr. (Sletdlr.); det har næppe været fine Instrumenter!

Ilde var man stedt, naar Basunerne skulde repareres, og det gik ofte paa. Der omtales aldrig Henvendelse til Instrumentmagere af Blikinstrumenter, man tyede til de indenbys Guldsmede. Saaledes loddedes den gamle Basun 3 Gange hos Hans Guldsmed for i alt 18 Sk., „hjalp dog inted“. Jokim Guldsmed satte et Stykke til „der, som (o: hvor) Rørene holdes tilsammen“, 24 Sk. En Basun blev „flyet til Gavns“, men det kostede ogsaa 3 Mk. 1664 skrev Rektor Steenstrup, at da han kom til Skolen, var begge Skolens Basuner meget brøstfældige efter at have været brugte paa de hellige Aftener, de maatte da loddedes med Sølv¹⁵). Men næste Aar blev det rent galt med den ene af dem, og imod Vinteren maatte Rektor sende den til København at lade fly, eftersom Guldsmedene i Nykøbing kunde eller vilde ikke fly den, thi den var ganske „affældig og tvært over i begge Rørene“, hvorfor der maatte kostes 1 Rdlr. til en „Rottgietter“¹⁶) i København og Posten hver Gang 24 Sk., i alt 9 Mk.

Højdepunktet i Basunvelstanden synes at være naaet 1675, da Rektor skrev, at der til Dato var 4 „dyctige Basuner“, en Svend hos Guldsmed Peder Debes havde „dyctigen flyed“ dem; men ak! Glæden varede kun kort, ved Inventarieeftersynet et Par Maaneder efter gjorde man den sørgelige Opdagelse, at der til de 4 Basuner kun var 3 Mundstykker!

Man nærmede sig omsider Slutningen af den Periode i Skolens Musikliv, der vel passende kan særtegnedes som *Basuntiden*, og som ophørte, da Magister Peder Høyelse overtog Rektoratet (1684). Man havde faaet nok af den idelige Basunnød, og desuden var der vist indtraadt en Vending i Tidens Smagsretning, noget i Retning af det hyrdeagtige, — stærktlydende Basuner hører jo ikke hjemme i den mere intime Musik.

Det ligger nær at spørge, om Skolen da udelukkende havde drevet Basunblæsning, siden der hidtil ikke er nævnt andre Instrumenter. Herom foreligger der 1668 den ikke uvigtige Oplysning, at der var købt 2 Cornetter for 3 Rdlr.; det har været de i hin Tid vel kendte Zinker, der gik under det italienske Navn Cornetti (Ental: Cornetto), Træinstrumenter, hvormed man ogsaa var i Stand til at udføre Melodien¹⁷). Ved Hjælp af disse og Basunerne kunde man holde, hvad Tyskerne kaldte „das grosse Spiel“ gaende; hvor vidt det egentlig lykkedes er en anden Sag, enkelte Ytringer kunde tyde paa, at man i Nakskov maaske var videre fremme. Men for øvrigt kan der ikke være Tvivl om, at man paa et tidligt Tidspunkt ogsaa har dyrket Strygeinstrumenter, som Datiden kendte dem, d. v. s. Violaer, baade da braccio og da gamba, og senere Violinen. De kaldtes dengang i Flæng Fioler, Violer. Det er allerede omtalt, at Fr. Jessen underviste en af sine Fæller deri, men endnu tidligere (1672) meddeles, at der fra København var skaffet „Fiolstrengene til Børnene for 1 Rdlr. 2 Mk.“ Efter Datidens Pengeværldi har det været en rigelig Forsyning og vel Tegn paa et mere fremskredent Standpunkt, da man i tidligere Tid væsentlig hjalp sig med hjemmestundne Strengene. Endnu 1765 har jeg i en Skifteforretning hos en Musiker fundet omtalt en Rok til at spinde Strengene paa. Enkelt i sin Indretning maa den have været, for den værdsattes kun til 4 Sk., og som Tilgift medfulgte ovenikøbet et Harpefederal. Naar det siges, at Strengene har været til Børnene, tør man vel slutte, at de yngste Lærlinge fik deres „Fundament“ i Musik gennem Strygeinstrumenterne.

At Violaer aldrig og Violiner kun undtagelsesvis nævnes blandt Nykøbing Skoles Inventar, kan maaske forklares, dels ved at Disciplene her var alt andet end nænsomme i Behandling af Instrumenterne, dels ved at disse var at faa til en saa utrolig lav Pris, at den kunde overkommes selv af mindre bemidlede Elever, især naar disse, hvad der oftere var Tilfældet, tjente lidt Smaaskillinger som Medlemmer af Skolens „Musique“. De yngre fik dog, som vi har set, Hjælp til Strengbesætning. Maaske var der hist og her fingernemme, selfmade Instrumentmagere, der udnyttede Fritiden til Forarbejdelse af de billige Instrumenter; de udenlandske Instrumentnavne taler ikke herimod, da landlige Genier netop ikke undlader at opsnappe slige Benævnelser, som de rigtignok ofte gengiver i den mest forvredne Form. Interessant vilde det være, om der kunde findes noget til Støtte for denne Gisning. Mit Kendskab til Priserne indskrænker sig dog hovedsagelig til, hvad jeg har fundet i Skifteforretninger, og det endda først i Midten af 1700-Tallet. Saaledes vurderedes 1750 „et Klaver“ til 3 Mk., en Harpe til 1 Mk., men en „Viol de Gamme“ (Viola da gamba) til 1 Rdlr. 1765: en Harpe til 1 Rdlr. 3 Mk., en Dulcian 3 Mk. og en „Basse floute Duse“, o: Flûte douce (Blokfløjte) 3 Mk. 1772: en Violin med Bue 3 Mk., et Valdhorn 4 Mk., en Davidsharpe (!) 2 Mk. og en „Basse“ 3 Mk. Sjældnere opnaaedes der ved den paafølgende Auktion en ubetydelig højere Pris; kun i eet Tilfælde har jeg truffet en stor Afvigelse, da en Frøken Hebers Klaver værdsettes til 4 Mk. og hendes Noder til 8 Sk., mens begge Ting tilsammen ved Auktionen gik op til 7 Rdlr. 8 Sk., men de købtes ogsaa af hendes Broder, en i København tjenstgørende Major, for hvem de jo havde Affektionsværdi. Endelig maa det tages i Betragtning, at det købelystne Publikum nærmest bestod af professionelle Musikere, som sjældent raadede over større Købeevne. Paa denne Tid opdagede udenlandske, især bøhmiske Galanterihandlere, der handlede med Instrumenter. I Maribo Skoleregnskab anføres 1696: en Fiol købt ny udi Kramboden 1 Rdlr. 2 Mk.

I et Dødsbo hos en saadan Kræmmer fandtes 1763 en Beholdning af 6 Violiner, tilsammen 6 Rdlr. og Violinbuer for 2 Rdlr.

Højdepunktet i Udviklingen af Skolens Musik naaedes under Rektor Høyelse. Han ansaas for en fortrinlig Skolemand, men Maaden hvorpaa han udbyttede Skolens musikalske Ydeevne vilde rigtignok i vore Dage give et Minus til Berømmelsen. Det samme fandt Sted i Næskov: *Skolens Orkester opvartede ved Godtfolks Gæstebud, tjente rent ud sagt som Dansemusik!*

Hvad dette kunde føre til, ses bl. a. af en Begivenhed, som tildrog sig ved et Bryllup 1696. Dansen begyndte tidlig om Eftermiddagen (det var midt i September) og varede til næste Morgen Kl. 3—4, da en Del af Gæsterne havde naaet det betænkelige Standpunkt, der kaldtes „overflødig Drukkenskab“. En af Kavallererne, Anders From¹⁸⁾, opfordrede Hørerens Kantor Niels Poulsen Aagaard, som førte Musikken, til at spille og ledsagede Opfordringen med lovlige kraftige Argumenter, idet han ikke alene udskældte ham for en Skurk og „Sløtter“, men endog med sin Stok tildelte ham et Slag over Ryggen, saa „det gav et Smæk“. Samtidig fremviste en anden, Poul Garb,¹⁹⁾ en Rigsdaler, som han tilbød i Spillemandspenge, stak den dog atter i Lommen og trak sin Kaarde, „dog vidstes ikke mod hvem“, tilføjede et af Vidnerne forsigtig. Da Aagaard, der villig havde grebet en Dulcian²⁰⁾ for at spille, fornam — hvad der jo kan tages bogstavelig — at det gik saaledes til, rejste han sig og gik bort efter at have strøget den Smaaamønt til sig, som From havde smækket paa Bordet som Spillemandspenge, han skulde jo levere Rektor hver en Skilling²¹⁾. For dog at vise, at han havde lidt Levemaade, gik From nu hen til Hørerens Hans Bødtker, der var blandt Musikanterne, gav ham Haanden og sagde: „Hans er en Tutafæt, men Niels en Sløtter“²²⁾. Aagaard vilde have Oprensning og sagsøgte Anders From, der ikke var sen til at udtage Kontrastævnning samt Stævning mod Broderen, „mandhafte Abraham Poulsen Aagaard, Lieutenant ved den kongelige Drabant-

garde i København“, der hin Balnat da han ilede Broderen til Hjælp havde undsagt From paa Livet. Retssagen varede i 3 Aar og tabtes af Brødrene, der forsømte at møde. Niels døde 2 Aar, før Dommen faldt, efterladende et fallit Dødsbo, og da de store Omkostninger skulde udredes af Abraham, fandtes der „ikke videre af hans Gods og Midler end det kongelige Liberi og Livklæderne, han bærer paa Kroppen“²³).

Høyelses Musikiver bragte ikke alene Ubehageligheder for Skolens Personale, men maatte uundgaaelig føre til Sammenstød med Stadsmusikanten, der i Henhold til sit Privilegium mente sig berettiget til at gøre Indsigelse mod Skolens Indtrængen paa hans Enemærker. Striden blev haard, og Høyelse indankede Sagen til Kongens Afgørelse. Han glemte ikke at fremhæve, hvad han havde ofret derpaa, og at der var naaet et Resultat, der „nok kan lade sig høre“, og han fik Medhold, hvad der fremgaar af følgende kgl. Skrivelse:

„Vi Frederik . . . gøre vitterligt, at eftersom Magister Peder Høyelse, Rector Scholæ udi vor Købstad Nykøbing i Falster, for os allerunderdanigst haver ladet andrage, at foruden den vokaliske skal han ogsaa have ladet oprette en Instrumental Musique der ved Skolen af Dulcianer, Skalmeier, Fleutes douces og Fioler, hvorved Skolen kunde bringes i Velstand; men som den privilegerede Musikant der paa Steden Lorens Laufer skal ville formene Skolens Betsjente og Discipuler samme Instrumentalmusique at bruge, saa at bemeldte Mag. Peder Høyelse beretter, at paa den Maade skal al hans Omhyggelighed og Bekostning derpaa være forgæves: da have vi efter hans herom allerunderdanigst gjorde Ansøgning og Begæring allernaadigst bevilget og tilladt og hermed bevilge og tillade, at bemeldte Nykøbing Skole maa nyde sin sædvanlige Frihed med at musicere inden og uden Kirken; saa og at det skal staa vore Undersaatter frit for at bruge hvilken de vil, enten Nykøbing Skoles eller fornævnte Musikants og hans Svendes Musique til Brulluper, Barseler eller andre Værtskaber, alt saaledes at ingen billig Klage derover skal komme, saa og at Cantor

Scholæ ingensteds opvarter, før end Rector Scholæ sit Minde dertil haver givet. Forbydendes alle . . .

Hafn d. 22 Marts 1701“.

Selvfølgelig — kan man vel næsten sige — havde Nakskov Skole sin Proces med Byens Stadsmusikant (1723); der toges Tingsvidner om hans ubillige Kæremaal, indgaves Supplik til Kongen osv.

Ved Høyelses Død 1704 ejede Skolen af Instrumenter:

2 franske Dulcianer, en ny og en gammel, 2 „Chor-Messe Dulcianer“, begge gamle; 2 ubrugelige „Haaboer“ af Pæretræ, 2 „Chorthone Fløjter“, ubrugelige; nok dertil hørende 2 andre Diskantfløjter, gamle; 1 ny Kvart- eller 2den Diskantfløjte af fransk Tone; 1 Basfløjte, ny af fransk Tone²⁴); 1 „Trompet Marin“ og 1 „Viol-amour“, foræret af Amtsforvalter Tidemann.

Basuner og Cornetter nævnes altsaa ikke; derimod et Par Strenginstrumenter: en Viola d'amore (Giveren, Amtsforvalter Frederik T., døde i Nykøbing 1711) og en *Marinetrompet*, et aldeles misvisende Navn, da dette eenstrengede Stryeonginstrument fornuftigvis ikke kan sættes i Forbindelse med Søværnen; i Musikhistorisk Museums Katalog er (S. 70) fremsat Formodningen om, at det egentlige Navn har været Marie(n)trompet, hvad der støttes af den Kendsgerning, at Instrumentet særlig har været brugt ved Nonneklostrenes Instrumentalmusik, hvorfor det ogsaa kaldtes Nonnengeige. 1677 fik Skolen en saadan „Trompete marina“; den bevaredes med særlig Omhu i et eget Aflukke²⁵).

Denne Forsyning var just ikke overvældende, og en 4 Aar efter maatte man begynde at forny den ved over Hamborg at forskrive 4 Oboer og 4 Fløjter af fransk Tone til i alt 28 Rdlr., „nok Told og Fragt 2 Rdlr., men efterdi Thomas Winther og Henrik Winther hver har tilkøbt sig 1 af samme Fløjter og betalt Stykket med 3 Rdlr. 4 Mk.“, blev Udgiften bragt ned til 22 Rdlr. 4 Mk.²⁶). Samtidig anskaffedes en fransk Bas-Viol (kaldes 1725 Stok Bas Viol) og en større Forsyning af Dulcian- og Oborør. Instrumentfortegnelsen bærer nu overvejende Vedtegningen *fransk* med

a.
Marinetrompet.

Afb. a gengiver et af de i Musikhist. Mus. i Kunstindustrimus. i Kbhvn. udstillede Instrumenter, hvis Længde er 2,07 m, største Bredde 0,40; Afb. b et andet med en Længde af 2,20 m, største Bredde 0,23.

Undtagelse af „Bratze Violen“ og Valdhornet; dette forsyndes 1755 af Byens Gørtler med 2 Mundstykker og „Ansætter“, i alt 5 Mk.

Efterhaanden synes man at være kommen bort fra den Vildfarelse, at enhver Lærling skulde kunne lære at spille paa „et visse Instrument“; i Regnskabet 1740—41 udskilles de, der „lærer paa Instrumenter“, og et Par Aar efter tilføjes: „og øver Musiktjeneste paa Orgelværket“. Menigheden satte Pris paa Skolens musikalske Deltagelse ved Gudstjenesten, og det er sikkerlig med det truende Savn heraf for Øje, at man senere udtalte Frygt for, at Musikken vilde forgaa. Rektor Joensen, som indsaa, hvilken Hindring Musikundervisningen frembød under de stigende Krav i andre Fag, undlod dog ikke at bekoste Nodeværker, Udskrivning af Stemmer til Vokalisternes Brug i Kirken osv.; derimod synes Fornylelsen af Skolens Instrumentbeholdning kendelig at aftage ved Slutningen af 1700-Tallet. Skolens Kantor havde vist ogsaa haft en drøj Hyre med at holde Opsigt dermed. I en snæver Vending benyttede Disciplene endog deres egne

Instrumenter — som Vaaben i Slagsmaal. Om et saadant berettes i Tingbogen 1708 følgende:

En Aften i Februar samledes efterhaanden Folk i det nuværende „Czar Peters Hus“ for at afvente Ankomsten af den agende Post. Nogle ældre Latinere havde indbudt Kammerater paa et Glas Vin hos Ivers²⁷), hvor uheldigvis Skriverkarlene paa Slottet og Amtstuen ogsaa indfandt sig. De to Partier stredes idelig om, hvem der skulde være de første i Gang og Sæde, og Latinerne, som dengang endog omgikkes med Tanken om, at Skolen skulde være adelig (!), lod Skriverkarlene høre, at disse indtog en Stilling, hvortil Lakajer havde Adgang, mens Skriverne ikke vilde regne hine for Karle, saa længe de var nødt til at tage mod Slag af Ferle og Ris, saa det kunde „siunes paa Kroppen“. Klammeriet kom straks i Gang og udartede til Slagsmaal, i Begyndelsen i Halvmørke, men endnu vildere, „da der efterhaanden blev bragt Lys“. Blandt Latinernes Vaaben nævnes udtrykkelig foruden Knipler og Prygle tillige *Dulcianer og Violer*. Mellem Deltagerne fandtes Bispens Søn, der forsynede en ældre Fælle med en Prygl, men særlig maa fremhæves Skolens ypperste Discipel, Præstesønnen fra Branderslev, den senere saa navnkundige Sproggransker og Digter Christian Falster²⁸). Da en af Modpartiet fik slemme Huller i Hovedet, trak hans Kampfælle sin Kaarde og saarede en af Latinerne, der nu, da Kampen fortsattes paa det nærliggende Apotek, begyndte at ligge under²⁹). I denne kritiske Stilling ilede Chr. Falster, som dengang gik i Mesterlektien, hen til Rektoren Magister Fischer, der „spaserede paa Salen“ (rimeligvis Raadhussalen oven over Skolelokalerne, hvor Kampgnyet sagtens hørtes) med Hans Bødtker efter endt Musiktime, og forestillede ham Nødvendigheden af *hele* Skolens Udrykning til Hævn over Skriverkarlene; men Rektor truede paa, at de, der vovede det, skulde komme til at undgælde derfor paa Kroppen³⁰). Sagen tog siden et stort Omfang med Nedsættelse af Kommissionsdomstol, Appel, Bøder og store Sagførersalærer.

Som en Fremtoning i Skolernes Musikliv kan nævnes

Skolekomedier, hvori baade Sang og Instrumentalmusik kom til Anvendelse; men disse Forestillinger var vist sjældne, jeg har kun truffet et Par Tilfælde. I Universitetsbiblioteket opbevares et Haandskrift (Addit. N° 47, 8vo), som hedder:

„Comoedia

om

Dronning Ester

Udsat paa Danske vers af Nicopienserne og af dem offentlig paa Nykiøbing Raad-Stue ageret A^o 1712 Den 17 Augustj

Beskrevet af

Jochum Henrichsen Holm“.

Herefter skulde Overførelsen af Stykket i danske Vers være udført som et Andelsforetagende af Disciple i Nykøbing Skole. Det er den bibelske Beretning i Esters Bog, som er dramatiseret. De flove, saftig-plumpe Vittigheder, som den uundgaaelige Narrefigur, „et Kaarszvilligt Raad“^{30a}), giver til Bedste, skyldes vel lige saa meget Tidens Smag som en umoden Behandling, men der er ogsaa Partier, der vidner om mere modne Evner, og naar det erindres, at Opførelsen fandt Sted faa Maaneder før Chr. Falsters Forflyttelse til Ribe, ligger det nær at spørge, om han muligvis har været med i Arbejdet. Dette maa mere kyndige skønne over, men upaatvivlelig har han som Skolens Kantor ledet den musikalske Udførelse. I Haandskriftet findes en med en Knappenaal indhæftet Seddel, som opgiver de „rette Navne“ paa de agerende; ved nærmere Undersøgelse af denne Personliste viser det sig, at det er lutter Navne, *ikke* paa „Nicopiensere“, men „Nachschoviensere“, som først langt senere vilde kunne optræde som Aktører. Dette leder til Formodningen om, at Stykket længere hen i Tiden er opført i Nakskov, hvad der bekræftes ved et andet Haandskrift i det kgl. Bibliotek (Thottske Saml. N° 469, 8vo), der viser, at „Ester“ er opført paa Nakskov Raadstue Fastelavns Søndag 27 Febr. 1724 af Nakskov Disciple som „deres første Prøve udj *Comiske*³¹) Sager“ tillige med „et Nachspiel, det tvungne Giftermaal“ af Molière. Nogen egentlig Sceneforandring mellem de to Stykker har ikke fundet Sted, for

efter at Narren i „Ester“ har haft det sidste Ord og gjort sin bagvendte Kompliment for Publikum, fortsættes der saalunde: „derpaa trækkes den første Machine eller Forhæng neder igen, og begynder da Musikanterne at spille, hvad dem behager. Naar nu Forandringen af Klæder er sket og alting klar til Nach-Spillet, trækkes først den mellemste Machine op inden paa Theatro og siden den forreste, ved det [at] en fløjter, hvorpaa da Nach-Spillet begynder“. Det sidstnævnte Haandskrift er fuldstændigere end det første, som fattes en Del Forskrifter om Sceneordning og rent udelader Mardochais Arie samt Nodebidragene, hvoraf det ses, at mens de to første Arier er foredragne med Ledsagelse af en Primo- og en Sekundviolin, har man især ved Esters sidste Arie stræbt at tilvejebringe et helt Strygeorkester tillige med Fløjte og Fagot til „Sinfonia“ (Forpil) og „Ritournello“ (Mellemspil) for at give den en vis Højhed, som den efter Tekstens Indhold vel ogsaa kunde fortjene. Til Narrens Arie gives ingen Musik, han skulde bare synge bagvendt, ganske ad libitum. Endnu anføres et tredje Skuespil „Joel og Sisera“, der næppe er opført, i alt Fald fattes enhver Antydning af Rollehavernes Navne³³).

Musikken syntes lige saa lidt som Latinen at have mildnet de unges Sæder; fra Nakskov meldtes 1724 om Overfald med Kæp og Kaarde mellem Disciplene, og i Nykøbing beklagede Kirkeværgen sig 1720 bitterlig over Tilstanden. Han skulde for Kirken vedligeholde Skolebygning og Inventar og fandt Skolen „saa ruineret, at der ikke var et Bord eller en Bænk, der jo laa omkast, der var og store Huller i Gulvet og Væggene“, men særlig var Nodetavlen Genstand for de unges Rasen, den fandtes idelig „rent i Stykker . . . det nødvendigste ladet fli“. Ogsaa Musikarkivet gik det ud over: „efter Rektors og Kantors ideligen Anholdelse, som højt behøvedes, ladet gøre dennem en Nodelukke med 2 Laager for til Musiken“.

Hvervet som Dirigent maatte være yderst ubehageligt for Skolens Kantor, hvorfor han vist med Glæde afstod Stillingen til Byens Organist. Overgangen skete med Kantor

Jørgen Busch, der tillige et Aars Tid (1725—26) var Organist. Naar den følgende Organist Elias Feuereisen tillige kaldes Kantor, maa det forstaas saaledes, at han overtog Undervisningen i Instrumentalmusik, som ingen af Skolens egentlige Lærerpersonele siden befattede sig med; Hørerstilling har han aldrig beklædt; Sangen lededes derimod af Skolens Kantor³³).

Det Maal, Rektor Høyelse havde naaet, og hvortil man ogsaa stræbte andensteds, indeholdt ret beset Dødsspiren i sig; skulde Skolen kappes med professionelle Dansemusikanter, maatte det uhjælpelig gaa ud over det opdragende Element i Musikken. Den alvorlige Stræben, kendelig ved de værdifulde Musikværker, Skolen har ejet, maatte opgives. Men selv Skolens Dansemusik kunde i Længden ikke staa sig i den haarde Kappelstrid, der opkom i Midten af 1700-Tallet, da rene Fuskere begyndte at trænge ind i Kunstens Tempel, hvorved Disciplene efter en Fremstilling af Organist Konrad Fabritius maatte miste Fortjenesten, og Udsigten til at Skolen kunde have „skikkeligen exercerede Musici“ maatte forsvinde. Endelig ophørte den nedbrydende Opvarning med Dansemusik, da Kancelliet 1776 nægtede at forny Skolens Musikprivilegium.

Videnskabelig oplærte Folk med fornødne musikalske Kvalifikationer, der helst skulde spænde over Kendskabet til Behandlingen af alle de Instrumenter, der dyrkedes ved Skolen, var der faa af. Rektor Joensen indberettede 1746 til Stiftamtmanden, at hverken den daværende eller forrige Kantor havde kunnet paatage sig denne Undervisning, saa Lønnen 16 Rdlr. 4 Mk., der var bestemt hertil, maatte udbetales til Byens Organist, og det er tydeligt at læse mellem Linjerne, at Faget føltes som en Byrde, ligesom der vel ogsaa for den lærde Lavsaand var noget ubehageligt i at se ulærde Musikere som fast antagne Folk ved Skolearbejdet. Egentlig havde Rektor vist ikke noget imod, at en ny Organist maatte findes udygtig til at lede Faget, men herimod gjorde Inspektionen gældende, at hvis han ikke var i Stand dertil, maatte „Musiken ganske forgaa“, og dette turde man

ikke tage paa sin Samvittighed; man fortsatte saa, om just ikke i meget animeret Tempo, Undervisningen baade paa Strype- og Blæseinstrumenter indtil Skolereformen 1806.

Ved de andre Skoler vedblev Basunen endnu i længere Tid at være mest fremtrædende, den maatte ikke savnes, naar der skulde hidføres Feststemning, og Basunblæseren, der kaldtes *Buccinist* (∴ Buccinator, af Buccina, den romerske Krigstrompet), kom ikke alene særlig i Betragtning ved Uddelingen af Diskantpengene, men fik ofte Ekstrabetaling for sin Tjeneste ved Højtiderne. Senere fortrængtes Basunen af den blidere Dulcian.

Følgende spredte Notitser er tagne af de gamle Regnskabsbøger.

Stubbekøbing. Omtrent 1685 nævnes først paa Inventarielisten „en Bassun af Messing“. Diskantpengene udgjorde 19 Dlr. 1 Mk. 4 Sk. (Halvdelen fik Rektor), mens Ligpengene kun var — 1 Mk.; dette maa have været undtagelsesvis, for Aaret efter blev der sunget ved 10 Begravelser paa Kirkegaarden à 1 Mk. og 3 i Kirken à 1 Rdlr. 2 Mk. 1688 uddeltes det samlede Beløb af Diskant- og Ligpenge, 26 Dlr., til 16 Disciple, hvoraf Buccinisten fik dobbelt Part, og desuden fik 14 ABCdarij hver 4—6 Sk.! — 1715 forekommer følgende Ytringer i Høreren Joh. Fr. Walschlebens Embedsed: „... desforuden lover jeg Rector Scholæ samme-steds, at saasom jeg ej er exerceret i Musiquen, at vil gøre mig saa kapabel baade i Vokal- og Instrumentalmusique saa og at forestaa Sungen i Kirken, som mit Embede udfordrer . . . at alle Ting skal ske upaaklagelig . . .“ Skolens Basun blev nu repareret.

Sakskøbing. Biskoppen havde tilstaaet Rektor 4 Rdlr. 4 Mk 2 Sk. aarlig af Skolens Rentepenge for at „forsiuene“ Musikken; heraf betalte han til Klokker Jesper Jensen 3 Dlr. 2 Mk. for at blæse i Basunen paa Højtiderne, men da Jesper 1706 mistede Vejret, maatte en af Disciplene tage Af-fære, det blev endnu billigere; en af dem var Klaus Hansen Campe (Kamper), der 1723 blev Degn i Døllefjelde. 1729 omtales „den, som opvarter med Dulcianen“, men om det

var en Discipel, kan maaske være tvivlsomt, for mod Slutningen af Rektor Terkel Hansens Embedstid forlod Disciplene Skolen paa 3 nær, som derved fik den Fordel at være ene om alle Stipendier og andre Indtægter. Den følgende Rektor Waydtløf gav Afkald paa de 4 Rdlr. 4 Mk. 2 Sk.

Nysted. Musikinteressen synes at have været levende. Buccinist omtales sidst 1704; paa samme Tid købtes en dyr Dulcian med Tilbehør for 10 Dlr. 2 Mk., 3 „Hobojer“ à 9 Mk., 13 Rør à 1 Mk., 2 Violinbuer à 1 Mk. 8 Sk. og Streng for 1 Dlr. 1 Mk. 4 Sk., at bruge i Kirke og Skole. Dulcianen var man saa nænsom med, at da den engang i Nykøbing skulde repareres paa Es-Tonen, hvad der kostede 2 Dlr. 1 Mk., lejede man i den Anledning en Vogn for 1 Dlr. 2 Mk. Ekstrabetaling gaves til en Person, som hver Dag lærte de mindste Elever „at siunge paa Tauffen“. — 1730, da man vilde forberede Musikken til de 4 Helligaftener og havde hidkaldt en Discipel fra Nykøbing til at tage et Dulcianparti, fik man at vide, at Kongen var død, og at der altsaa ingen Musik kunde finde Sted. Det var en Skuffelse; man maatte endda betale den unge Musikers Hidrejse med 2 Mk. og hans Kost i 8 Dage med 3 Mk. Den sidste Rest af „Musiken“ fandtes en 40 Aar efter Skolens Nedlæggelse, det var Dulcianen, der fik Vedtegningen „et udueligt Inventarium, ormstukken og bederved“.

Maribo. Her anskaffedes ofte Basun og Dulcian, ligesom Privatundervisning ret hyppig omtales. Fra ældre Tid fandtes et Par Cornetter (Zinker), der ikke længer kunde bruges, og det var vist haabløst, at Christian Musikant 1690 stræbte at fly den ene og give den et nyt Mundstykke; nogle Aar efter betegnedes Cornetterne afgjort som „Ud Sliit“. 1690 ankom Kantor Anders Bette (Bitte, Bitton)³⁴) og fik efter Biskop Kingos Ordre 10 Rdlr. 4 Mk. i Rejsegodtgørelse. Han skulde særlig tage sig af Musikøvelserne, men Hører har han næppe været, der fandtes kun een saadan, som underviste i 2. Klasse; rimeligvis har Bette afløst Peder Klokke og i denne Stilling undervist i en „3' Klasse, som læser dansk“. 1696 fik Skolen en musikalsk Hører,

Svend Poulsen, der for sin gode Opvartning ved Musikken efter Byfogdens indstændige Forestilling var tiltænkt et lille Overskud paa 1 Rdlr. 5 Mk. 13 Sk., men Biskoppen noterede: „Tilkommer Klokkeren og ingen anden“. Kingo bød ogsaa næste Aar, at Skolen paa Auktionen efter Præsten Kniphof i Skovlænge skulde købe „et Futteral med 6 Fløyter og musikalske Støker“; heraf fandtes 1723 Foderalet med „2 hele Fløyter og en liden, som er tvært over“. 1729 sendte man en Basun til Drejeren for at blive rettet; denne upaatvivlelig selværte Instrumentmager var billig, han tog kun 2 Sk. for sit Arbejde.

Rødby. Uagtet de smaa Forhold kunde Skolen dog 1635 stille en Diskant paa Benene af 13 Drengene, der førtes af Rektors Substitut, „som jeg holder med stor Udgift“. Rektor kunde saa vist trænge til Substitut en Gang imellem, for han var tillige baade Kapellan og Degn i Rødby og Ringsebølle og ene om Undervisningen baade i Latinskolen og den danske Skole, og det var derfor fuldt berettiget, at Hans Meyer 1724 søgte og fik Tilladelse til at afstaa Rektoratet til Hans Jørgen Lauridsen Lund; thi skulde han selv holde en „Karl“ (∩: Medhjælper), maatte han sætte til af sit eget. Den ny Rektor, der endnu kun var Student, skulde nu til at hænge i med Musikken og fik omsider købt en Dulcian; af andre Rekvisitter nævnes kun „en Taufle, Børnene siunge paa“³⁵). Lund (død som Præst i V. Marie, Bornholm, 1772) har nok faaet noget ud af sin 15aarige Gerling som den sidste Rektor i Rødby, for han skildres hos Wiberg som en flittig Mand med et muntert Sind.

Nakskov. Beklageligt nok kendes ingen Inventariefortegnelse vedrørende Musikken; enkelte Disciple benævnes Buccinist, Dulcianist, Hoboist, Diskantist og Tenorist. Diskanten var her inddelt i tre Hold, hvoraf det yngste og mindste kun kunde indsamle lidt i Sammenligning med de andre.

Naar Staten saaledes krævede af sine Embedsmænd i Kirke og Skole, at de skulde forestaa Musiktjeneste og vej-

lede andre deri, maatte den være pligtig til at skaffe dem en Uddannelse, der satte dem i Stand dertil. Dette var ogsaa planlagt og iværksat ved den efter Reformationen oprettede Lærerpost i Musik ved Universitet. En Tid bestredes dette Embede af Professoren i Matematik; egentlig var det nærmest bestemt for Rektoren ved Københavns Latin-skole, hvem det paalaa at læse baade over Musikkens Teori og Praksis³⁶). Men dette kunde ikke holdes gaaende læn- gere end noget ind i det 17. Aarhundrede, det var alt for vanskeligt at finde tilstrækkelig musikkyndige Mænd mellem dem, der egnede sig for Rektoratet, og desuden indsaa man vel ogsaa, at en videnskabelig Læreanstalt maatte forløfte sig paa den Opgave tillige at skulle give Vejledning i *Ud- øvelse* af Kunst. At man har følt det som et Savn, at de studerende maatte undvære Lejlighed til musikalsk Udvikling, derom vidner et kuriøst Forslag (o. 1670), der er tillagt Universitetsprofessor Villum Lange, og som gik ud paa, at det skulde paalægges den mest forfarne Organist at slaa et Collegium musicum an. Studenterne kunde derved bl. a. blive i Stand til hvert Nytaar at offerere Kongen en Natte- musik paa Akademiets Vegne, ligesom det ogsaa fremhæves, at Byen kunde blive glædeligere og det danske Akademis Herlighed med Tiden ypperligere og anseligere³⁷). Betyd- ningsløst som dette Forslag ellers er, vidner det dog om, at man havde opgivet Haabet paa Universitetets Mænd som Bærere af det praktiske Musikliv.

Den ubarmhjertige Virkelighed havde trængt Luthers og Bugenhagens ideelle Krav til Side, — — og hvorledes maatte det da ikke gaa her nede paa de lave Øer, hvor Betingelserne var saa smaa, alt for smaa! Marken maatte overgives til de mere (eller mindre) faglærte Folk: *Orga- nister og Instrumentister*.

I det foregaaende har jeg undladt nærmere at omtale de Musikværker, Skolerne ejede, af Frygt for at tyngte Frem- stillingen alt for meget med hvad der ikke kan paaregne

almindelig Interesse. Den fuldstændige Afskrift efter Inventarielisterne hid sættes ikke, tilmed da Navne og Titler er mangelfulde. Følgende Navne kan dog med Sikkerhed nævnes: Johann Rudolph Ahle (1625—73), Melchior Borchgrevinck († 1632), Gallus Dressler (nævnes 1559 og 80), Philip Heinrich Erlebach, Giacomo Finetti (nævnes 1605 og efter 1613), Andreas Hammerschmidt (1612—75), Johann Caspar Horn (n. 1680), Tobias Jacobi (n. 1674), Johann Philip Krieger (1649—1725), Johann Löhner (1645—1705), Caspar Movius (n. 1639), Frederik Erhard Niedt († før 1717), Ambrosius Profe (1589—1661), Johannes Rasch (2. Halvd. af 16. Aarh.), Johann Hermann Schein (1589—1630) og Orazio Vecchi († 1605). Med „Sicchii (eller Schicchii) Bøger“ menes der vist Arbejder af Anacleto Secchi (1. Halvd. af 17. Aarh.).

Af disse er den navnkundige Hammerschmidt talrigst repræsenteret med en halv Snes Værker. M. Borchgrevinck var Kapelmester hos Christian IV⁸⁸). Joh. Fr. Krieger blev efter at have været Organist i København Hofkapelmester i Weissenfels, og der fortælles, at Kejser Leopold af Glæde over hans Spil ophøjede ham i Adelsstanden. Niedt skal være død i København.

Fortegnelsen omfatter kun, hvad der fandtes i Nykøbing, Nysted og Maribo Skoler, fra de øvrige oplyses intet om Musikalier. Maribo ejede kun Arbejder af Finetti og Hammerschmidt. Af Resten ejede Nysted Tredjeparten, og man maa med P. Rhode undres over denne lille Skoles rige Musikforraad. Rhode har aabenbart kendt en Nysted-Liste over „Musikalske Bøger 1695“, som findes afskrevet i Wejers Haandskrift, og hvis første Nummer er „Andreas Hammerschmidts 4. Parts aandelige Moteter og Concerter med 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12 og flere Stemmer samt Generalbas bestaaende i 10. Folianter“ (fandtes ogsaa i Nykøbing); men naar han i sin Forargelse over alle de latinske og tyske Musikbøger, medens Skolen, paa Biblen og Ritualet nær, ikke havde „en eneste ærlig“ dansk Bog, finder „en Generalbas paa 10. Folianter“⁸⁹) særlig kriminel, er han dog paa Vildspor, for

Meningen kan jo kun være, at samtlige Partes, Generalbassen medregnet (og ikke denne alene) udgjorde 10 Foli-
anter. Vil man indvende, at Opgivelsen „12 og flere Stem-
mer“ ikke passer med Antallet af de 10 Stemmebøger, kan
det, under Forudsætning af at Værket forelaa komplet, for-
klares ved, at 1. og 2. Stemme for samme Instrument kunde
findes optegnede i samme Bog; Partitur derimod synes —
forunderligt nok — at være ukendt i de Tider. Hele Ny-
stedskolens Beholdning var ved Reduktionen (1740) svundet
ind til „nogle gamle musikalske Bøger, som havde ingen
Samling“. Samme Skæbne har ogsaa efterhaanden ramt
Nykøbing Skoles Musikbibliotek, hvis Indhold særlig er an-
givet i en samlet Fortegnelse fra 1704 i den næstældste
Skolebog (upagineret Blad bag i Bogen); spredte Optegnel-
ser af ældre Dato viser dog, at Skolen ogsaa har ejet andre
Værker bl. a. af den berømte musiklærde Prætorius (1571
—1621), Værker, som altsaa tidligere maa være gaaet tabt.
Ved de sidste Nyanskaffelser (ca. 1755) opgives hverken
Navne eller Nodetitler, og omsider har man ladet alt for-
svinde som værdiløs Ragelse.

Det er nu alligevel ikke Smaating, hvad der saaledes ved
Fortidens Vanrøgt er gaaet tabt, hvilket bedst skønnes deraf,
at af de nævnte Musikværker eksisterer nu kun ganske
enkelte Eksemplarer spredte i forskellige europæiske Biblio-
teker. I det kgl. Bibliotek har jeg kun truffet to af de
anførte Arbejder (af Profe og Schein). I Universitetsbiblio-
teket har der vel været en god Del fra den Tid, da der var
en Lector musicus, men alt er gaaet tabt i Ildsvaaden 1728.

Vil Nutids Musikelskere lære at kende et i sin Tid ud-
bredt Arbejde af Andr. Hammerschmidt, „Dialogi zwischen
Gott und einer gläubigen Seele“, som fandtes i alle de tre
fornævnte Byer, kan det ske ved den Udgave deraf, der
udkom i Wien 1901 (Denkmäler der Tonkunst in Österreich);
Gallus Dresslers mageløse Motetter (Robert Eisner: „unüber-
treffliche“, Leipzig 1900, Breitkopf & Härtel) o. fl. fortjente
ogsaa at fremføres paa ny.

Noter.

¹⁾ Mindre heldig i Valget af Midler til at befæste sin Skoles Ry var Rektor i Vordingborg Magister Søren Poulsen Judichær, der i November 1631 havde et slemt Sammenstød med Nykøbing Rektor Jørgen Flensborg, da de begge vilde yde Skolesang ved Enkedronning Sofies Jordefærd fra Nykøbing til Roskilde. Flensborg var jo selvskreven til at forrette Tjenesten ved Afgangen fra Nykøbing, men da han vilde fortsætte ud over Falsters Grund, ragede han uklar med den musikalske og tillige stridbare Mag. Søren, der efter at have gennempryget ham (*verberibus exceptum*) stod som Sejrhætte i denne Sangerkrig, om just ikke efter Sangkunstens Regler. Fra anden Side har man ment, at Kampen først fandt Sted Aaret efter og af ukendt Aarsag; rimeligvis har man støttet sig til, at Biskop Hans Mikkelsen først skriver derom i sin Dagbog under 29. Juni 1632, men sligt behandledes i Reglen under Bispevisitatsen i Sommertiden, og det er ret rimeligt, at Biskoppen ikke har fundet sig foranlediget til at bemærke noget derom i Dagbogen, før han ved sin Nærværelse havde taget endelig Stilling dertil. Biskoppen lod Sagen falde, da han forefandt Parterne forsonede, og Magister Søren havde indfundet sig for ydmygt at bede om Tilgivelse.

²⁾ Nyt hist. Tidsskr. V 144 ff. Der er intet til Hinder for her at tage Ordet Diskant i den nu gængse Bemærkelse, da Smaaepblingerne udførte Diskantstemmen i Koret, men naar han senere fortæller, at han efter at være bleven Løbedegn af Skolemesteren sattes til „at holde den ene Node paa Diskanten“, kan dette vel ikke fortolkes anderledes, end at han har „holdt“ en af Stemmerne i det flerstemmige Kor, som efter Datidens Sprogbrug i sin Helhed gik under Benævnelserne *Diskant*.

³⁾ Se Hauch-Fausbøll, Personalhist. Saml. II 96 f.

⁴⁾ Se M. C. Lund, Om Verden osv. (1718) S. 145. I det kgl. Bibl.

⁵⁾ Jfr. M. Wittrup, Bidrag til Nykøbing Katedralskoles Historie, Skoleens Indbydelsesskrift 1866, S. 31 f.

⁶⁾ o: Love, her: Embedsordre.

⁷⁾ Tage i Betragtning og lempe sig efter (tysk: übersehen, i Bet. bære over med).

⁸⁾ Der menes sikkerlig partes, de enkelte Stemmer i flerstemmig Udsættelse.

⁹⁾ Han var en betydelig Mand baade som teologisk Forfatter og religiøs Digter. 1685 oversatte han Kingos Morgen- og Aftensange paa Tysk, et Arbejde, som pristest højt af Samtiden og vandt Kingos egen anbefaling. — I Efteraaret 1883 havde jeg det Held at opspore hans oliemalede Billede, det fandtes paa et Loft i Systofte, hvor det havde fundet Ly under Kirkens Ombygning. Det var aldeles ukendeligt, bedækket med et tykt Lag Smuds og flænget, men blev af Malermester Jørgen Dyrhauge i Ny-

købing varlig renset og bragt i Lave i den forefundne Ramme, hvorpaa det paa ny anbragtes i Systofte Kirke.

¹⁰⁾ En af disse, G. Voigtländer, er nærmere omtalt af A. Hammerich, Musiken ved Christian IV.s Hof, S. 178 ff, og Viggo Holm, Gabriel Voigtländer, i „Fra Arkiv og Museum“, V 183 ff.

¹¹⁾ Rimeligvis senere Præst i Døllefjelde Jørgen Knudsen Ellegaard.

¹²⁾ Formodentlig senere Degn i Horbelev.

¹³⁾ Blev Præst i Idestrup, Søn af Sognepræst i Nyk. Jes Jessen.

¹⁴⁾ Poul Jørgensen Prip træffes allerede 1679 tillige med Broderen Jørgen i Skolens øverste Klasse; 1682 forestod han Degnetjenesten i N. Kirkeby, hvorefter han tabes af Syne. Broderen blev Student fra Vordingborg 1685 og døde som Degn for Karleby-H-N. Ø. 1722.

¹⁵⁾ Guldsmedene vilde vist kun foretage Reparationer ved Brug af ædelt Metal; overhovedet at befatte sig med Messingblik holdt de næppe af.

¹⁶⁾ Det tyske Rothgiesser ∴ Metalstøber, Gørtler.

¹⁷⁾ Man havde Sopran-, Alt-, Tenor- og Baszinker, det samme var Tilfældet med Basunerne. — De, der interesserer sig for Kendskabet til Fortidens Instrumenter, bør ikke forsømme at besøge det allerede righoldige Musikhistorisk Museum i Kunstindustrimusæet i København. Et fortrinligt, rigt illustreret Katalog af Prof. Angul Hammerich yder ikke alene Vejledning ved Besøget, men kan ligefrem tjene som Haandbog til Forstaaelse af Fortidens Musikmidler. Fremragende Kunstnere har paa Koncerter i Vintertiden ved Brug af Instrumenterne givet en altid fuldtallic musikinteresseret Tilhørerkreds Lejlighed til at høre, hvorledes de klassiske Musikværker lød i Komponisternes Levetid.

¹⁸⁾ Død 1733 som Byfoged i Nysted.

¹⁹⁾ Rimeligvis Herredsfogden for Falster, Poul Garb, en Slægtning af From. Han døde 1703, 36 Aar gammel.

²⁰⁾ Her haves for en Gang Skyld Eksempel paa en Kantor, der kunde traktere mere end eet Instrument, for han havde som Discipel i Nykøbing Skole, hvorfra han dimitteredes 1689, været Buccinist i Skolens Orkester sammen med Rasmus Isaksen. Om denne sidste kan oplyses, som Supplement til Meddelelsen af Hauch-Fausbøll i Personallhist. Saml. II 97, at han vel ikke blev Student fra Nykøbing Skole, men han er upaatvivlelig identisk med den Erasmus Isaaci Stadagrius (∴ Rs. Isaksen Stadager), der 1689 indskreves som Privatist ved Universitetet. At han ved denne Lejlighed opgav dette Tilnavn, ellers ikke brugt, kunde tyde paa, at han stammede fra Stadager Sogn paa Falster og var Søn af Degn (Substitut) Isak Rasmussen i Sundby ssteds. Derfra hentede han 1692 sin Brud Bodil Hansdtr. Kisbye, Søster til Sognepræsten, efter at han Aaret forud af Nykøbing Magistrat var kaldet til Klokker og Bedemand, i hvilket Embede han døde 1694.

²¹⁾ Rektor fik virkelig dengang hele Udbyttet, men han havde ogsaa af sine egne Midler kostet Oprettelsen af Orkestret og skulde have denne

Udgift dækket, før den senere Fordeling skete. For øvrigt kunde han taale at staa lidt i Forskud, for han havde giftet sig Rigdom til med Enken efter Provst Brandt.

²²⁾ Tutafæt = det franske tout à fait, fuldstændig; her nærmest: en Kærnekarl. Hans Hansen Bødtker, som fik dette smigrende Vidnesbyrd, blev Aaret efter Kantor ved Skolen og endte som Præst i Vaalse og Provst i Nørre Herred.

²³⁾ Abraham træffes 1682 som Elev i Nykøbing Skoles 2. Klasse. Han har altsaa forladt Skolen for at slaa ind paa Krigerbanen.

²⁴⁾ Dulcianen, der ofte nævnes, er et Træblæseinstrument, en ældre Form af Fagot. — „Haaboe“, c : Hobo ell. Obo, af det franske Haut-Bois, Højtræ, d. v. s. Instrument af Træ med høje Toner, modsat Basson (Fagot — ikke Basun!) med lave Toner. — Obo er et nyere, italiensk Navn paa de i foranførte kgl. Skrivelse nævnte Skalmeyer (af det latinske Calamus, Halmstraa, Rør). — „Chorthone“, c : Chortone, Orgeltone; Orglerne var i ældre Tider stemte mindst et Tonetrin højere end nutildags, og maaske var Chortonefløjterne allerede af den Grund ubrugelige til Sammenspil. — Fransk Tone er formentlig Benævnelsen paa den daværende „Kammertone“.

²⁵⁾ Instrumentets oprindelige Navneform er ikke uden Betydning for Bestemmelsen af det Land, hvorfra det stammer. Har det oprindeligt heddet Marie(n)trompet, maa dets Hjemsted vel søges i Tyskland. Det italienske Navn er Tromba marina, og den Mulighed er maaske ikke helt udelukket, at det fra først af har været Tr. Marina efter Helgenen Marina (deraf Navneformerne *Marine*, Maren. R. W. Bauers Kalender har S. 153 blandt Helgendagene Marina virg. mart. — 18. Juli), hvad der kunde tyde paa sydlandsk Oprindelse. Denne Formodning faar nu at staa for min egen Regning; slet saa ovovet er den i alt Fald ikke som den Meddelelse, der ved Vildledelse af Navnet beretter, at Instrumentet brugtes om Bord i Skibe, naar disse kom i Havsnød, for at hidkalde Hjælp! — I Musikhistorisk Museums Katalog, hvorefter Billedet med given Tilladelse er taget, beskrives Marinetrompeten saaledes: „Lydkassen lang og smal, hvælvet, lang Hals, 1 Streng. Stolen af egen Konstruktion: kun højre Ben staa fast, venstre Ben derimod støtter løst til en lille Plade af Ben. Naar Strengen vibrerer, klapper dette venstre Ben mod Pladen og giver Tonen et eget metallisk Smæld, som minder om Trompetens Tone, deraf Navnet. Spilleren holder Instrumentet skraat foran sig og anstryger Strengen, ikke nede ved Stolen, men oppe ved Hovedet. Frembringer kun Flageolet-Toner . . .“

Det er ikke uden Interesse at se dette mærkelige Instrument med det drilagtige Navn opført blandt en Provinsskoles Musikinventarium.

²⁶⁾ Thomas og Henrik W. var Sønner af Toldvisiterer Nikolaj W. i Dragsminde. Rimeligvis har de holdt mere af Musik end deres andre Studier, hvori de kun drev det til Non. Thomas, der som Præst for

Skovlænge var indviklet i Sagen mod Højrebysmeden, virkede en Tid sammen med Henrik, res. Kapellan ssteds.; men her gik nok Sammen-spillet i Stykker, for de kunde ikke forliges.

²⁷⁾ ∴ Iver Rosenfeldt; om ham se Aarbo 1913, S. 14.

²⁸⁾ Han var meget musikalsk. 1710 afløste han Bødtker som Hører og Kantor, og finere Musiklærer har Skolen næppe haft. 1712 blev han Konrektor og fra 1723 til sin Død 1752 Rektor i Ribe, som han aldrig var at formaa til at forlade; han havde, som han selv siger i et af sine Digte, holdt „Bryllup med Riber Domskole“. Tit samledes han med musikalske Venner og har vel da lejlighedsvis med et lille Smil, Satiriker som han var, fortalt om Kampen, hvor man bl. a. fægtede med Dulcianer og Violer.

²⁹⁾ At Valpladsen udstraktes til Apoteket, skete ikke for at komme nær til Lægedom, men Apoteket var i de Tider tillige Vinstue, nærmest for de mere velstillede, og hvor der solgtes Drikkevarer, havde man efter Datidens Opfattelse ogsaa Lov til at slaas.

³⁰⁾ Det var nok ellers sjælden, at en Rektor bandte, men Mag. Fischer indtog ogsaa en Særstilling blandt Rektorer, han var tillige — Landsdommer; maaske har han af den Grund ikke fundet det upassende at bruge visse Kraftudtryk.

^{30 a)} Den brugte Neutrumsform findes endnu paa Svensk, hvor det f. Eks. hedder Justitsrådet = det danske Justitsraaden. „Et Kaarszwilligt Raad“ er ligefrem overført fra det tyske *ein kurzweiliger Rath* (∴ Hofnar, Spasmager).

³¹⁾ Jfr. Danske Saml. II. 3. 285.

³²⁾ De fleste unge Dilettanter kan genfindes som kendte Mænd i senere Livstillinger: Præsterne Mathias Jensen i Vestenskov, Fr. Suhr i Købelev, Hs. Støedt i Tirsted og Rs. Wind i Skovlænge; Hørerens Js. Bøgvad i Nakskov; Degnene Hs. Horn i Sandby og Jak. Kjeldskov i Utterslev. Kvinderollerne: Sognekapellan Hs. Metner i Landet (Ester), Godsejer Hs. Riegelsen, Øllingsøgaard (Munita, Esters Pige), Degn Ns. Tou i V. Ulslev (Seres) og Rektor Jørg. Heitman i Nakskov (Narren Turbinotzes Kone Luselaare). Den, som havde beskrevet (∴ afskrevet) Skuespillet, J. H. Holm, blev senere Købmand i Nakskov.

³³⁾ Fra 1. Januar 1806 ophørte Latinerne at yde Sangtjeneste i Kirken, den overgik til „den danske Skole“. Lærernes Indtægtstab godtgjordes med 340 Rdlr. aarlig efter 10 Aars Gennemsnitsbeløb (if. M. Wittrup, Indbydelsesskrift 1867, S. 31). Samme Aar omdannedes Latinskolen i Nakskov til Middelskole. Latinskolerne i Stubbekøbing, Saksøkøbing, Maribo, Nysted og Rødby var allerede nedlagte 1740.

³⁴⁾ Student fra Nakskov 1682.

³⁵⁾ I Almindelighed mener man vist, at Nodetavlen er et helt nyt Undervisningsmiddel, det er en Fejltagelse: mere end 200 Aar tilbage i

Tiden kan man træffe Regningskrav fra Malere for at have „malet Linier og Noder paa Tauffen“.

³⁶⁾ H. Rørdam, Kbhvns. Universitets Hist. I 86, 321 o. fl. St.

³⁷⁾ Dsk. Mag. V 2. 281.

³⁸⁾ Om ham. se A. Hammerich, Musiken ved Christian IV.s Hof S. 94 ff. En 5 stemmig Madrigal af ham er gengivet ibid. S. 228 ff.

³⁹⁾ J. J. F. Friises Udg. I 373 og F. R. Friis, Musse Herred S. 12.

Sluttelig er det mig en kær Pligt at takke Hr. Prof. A. Hammerich, der velvillig har retledet mig i enkelte organologiske Spørgsmaal, jeg ikke selv kunde klare.

Byen med de 3 Havne¹⁾.

Af P. Petersen.

Hvem tænker vel paa, at der indenfor Danmarks beskedne Omraade findes en By, der har været saa velhavende paa Havne, endnu mindre paa, at den ligger i Lolland-Falsters Stift, og at den tilmed hedder Rødby; den By, hvis Navn gennem lange Tider er bleven hilst med et Skuldertræk og et „Herregud“. Og dog er det saa, at den nu fuldendte nye Havn ved Syltholm er Rødby tredie Havn.

De to andre Havne ved Dragsminde og Kramnæs har tilvisse udgjort et Stykke af Byens Livshistorie, og den, der vil fortælle om Rødby Fortid, maa have disse med.

Efterfølgende Fremstilling vil da væsentlig efter Tidsfølgen og sagligt Hensyn samle de vigtigste historiske Data til Belysning og Forstaaelse af Fortidsforhold i denne lille, fremadstræbende By.

Om Byens Navn og ældste Fortid.

Blandt vore Stednavne regner de lærde, at Endelsen „By“ hører til de ældste, og Beliggenheden her ved en indre Vig af den fiskerige Fjord, ved gode Agre og Enge, maatte jo regnes som en gunstig Boplads for de Familier, der her slog sig sammen til en første Bebyggelse, værnet ved passende Afstand fra Havet mod uventet Overfald herfra og dog med Adgang dertil. Byens Navn maa utvivlsomt udledes af, at man til at begynde med har ryddet Egnen, næppe for Sten, men vel for Træ og Tjørn²⁾.

¹⁾ Noterne til denne Afhandling findes Side 106—109.

I Valdemar Sejrs Jordebogs niende Stykke, der omhandler Kongens Jord i Lolland, nævnes Sæthyng og Ruthby i fælles Skyldsættelse, et Forhold, der for Rødby Markjorders Vedkommende i ændret Form som Arvefæste har vedvaret til vore Dage.

Om Valdemar Atterdag vides det, at denne Konge sikkert under Pengetrang paa St. Povls Omvendelsesdag (25. Januar) 1363 udstedte en Forskrivning til Ridder Benedikt von Ahlefeldt til Grimstrup paa en aarlig Ydelse af en Læst Korn af Rødeby.

Her som til Dels overalt er de stedlig historiske Efterretninger før Reformationen baade faa og føje ogsaa i den nærmeste Tid derefter. Naar der om Rødby vides ikke saa lidt endda fra de svundne Aarhundreder, vil Aarsagen hertil særlig være at søge i Beliggenheden nær Lollandsbæltet med det selvskrevne Overfartssted, et Naturforhold, der i sin Tid fostrede Rødby første Havnested ved Dragsminde, og nu Aarhundreder senere atter er den store Løftestang i Tilblivelsen af Byens tredie Havn. Ingen Virkning uden Aarsag; at Maribo blev Købstad, skyldtes Klosteret, at Rødby fik sine Privilegier og fra Landsby blev Købstad, skyldtes Dragsminde Overfartssted.

Det ældste Rødby eller Rødby i Landsbytiden har utvivlsomt ligget Vest for Raadhusstræde og Fruegade og har altsaa i Byens Østkant været afgrænset ved det Lavdrag, som fra Fjorden i tunget Form har strakt sig op til Raadhuspladsen, saa at selve Raadhuset er opført paa Sydenden af Mosedraget.

Søndergade og Vestergade maa være af Byens ældste; derigennem førte de to Hovedudgange til Markjorderne eller den plovbehandlede Jord og til det længere ude liggende Overdrev. Ældre stedkendte Folk ved at berette om Spor af en forsvunden Bydel langs med og inden for den Vej, der fra Søndergade langs Kirkegaarden i vestlig Retning fører sammen med Vejen gennem Vestergade til Næsbæk.

Denne gamle Bydel kan være gaaet til Grunde ved en af Fortidens Ildsvaader, dels maaske endelig udslettet i Udflyttertiden.

Troligt er det, at Torvet i sin Tid har været Pladsen, hvor Bystævnet holdtes, og fra hvis Midte det store Egetræ skyggede.

Vil man derefter spørge om det yngre Rødbys — Østergades — Alder, da tages der næppe fejl ved at pege paa Tiden efter den store Brand 1551 — da Rødby ikke vilde flyttes. Dels bæres denne Antagelse om Østergades yngre Dato frem af Sagnet, ligesom den i sin Form og Tilknytning fuldt vel lader formode en senere Tilblivelse end den vestligere Bydel.

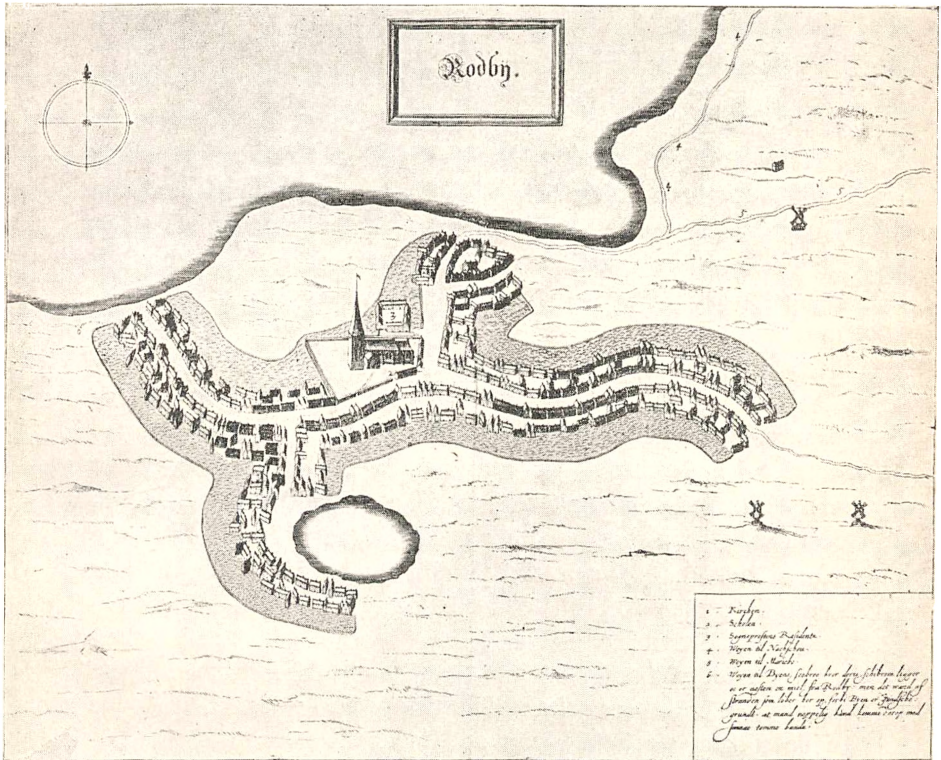
Dernæst kan man, støttet til det senere hen i Afhandlingen nævnte Gavebrev af 1632, med afgjort Vished slutte, at Østergade er ældre end Gavebrevet. Medens nemlig ikke alene Byens Jorder, men ogsaa dens Gaarde og Huse forhen var Kongseje, giver Gavebrevet Borgerne Selveje over Bygningerne i Byen med hosliggende Bygrunde, saaledes at de fremtidig ikkun skulde arvefæstes for Jorderne, og da Østergade, naar undtages lidt Havejord ud mod Bagalleen, ikke er Arvefæstet underlagt, maa denne Gade ogsaa have været omsluttet af Gavebrevet.

Den saakaldte Bagallé Sonden om Østergade maa derimod være fra en yngre Tid, eftersom en Række langs derved liggende Havelodder bærer Arvefæsteafgiften og følgelig maa være inddragne til Byhaverne ved Bagalleens Anlæg efter 1632; da derhos Kortet af 1754 ingen Bagallé viser, maa denne være af en endnu yngre Dato, troligvis er den først blevet til ved Udskiftningstiden.

Som en formentlig velkommen Illustration af Fortidens Rødby er medtaget fotografiske Aftryk af to gamle Kort. Det ældste, det mest detaillerede, er efter Peder Hansen Resens (Anno 1677). Her ses blandt andet, at Vejen til Dragsminde gik ud gennem Vestergade, og Antallet af de

afsatte Huse synes i det væsentlige at samstemme med de skriftlige Beretninger.

Det yngre Kort (Anno 1754) — sædvanlig kaldt „Frederik den Femtes“ (S. 100) — viser langt mere Lighed med Byens Nutidsform, og gaar man ud fra, at begge er en nogenlunde tro Gengivelse af Samtiden, giver de sammenholdt et Vidnesbyrd om, hvad den mellemliggende Tid kunde ændre.

Rødby 1677 (efter Resen).

1. Kirken. 2. Skolen. 3. Sognepræstens Residens. 4. Vejen til Nakskov. 5. Vejen til Maribo. 6. Vejen til Byens Søbro („hvor deris Satsbrom ligger oc er nesten en miel fra Rødby, men det vand af stranden som løber her op forbi Byen er gandsche grundt, at man neppelig kand komme derop med smaae tomme baade“).

Rødby Kongebreve.

Det ældste kendte Kongebrev — Rødby til Baade — er af 1454, idet Christian den Første i det Herrens Aar gav Indvaanerne Frihed til som Købmænd at handle paa Tyskland — formedelst den store Umage, Kost og Tæring, Byen havde ved at overføre Kongens Bud fra Dragsminde.

Dette Privilegiebrev giver ikke Købstadret, men kun en vis Begunstigelse til Omsætning uden for Landegrænsen. Tør det end antages, at de i Holsten købte Varer nu og da blev solgt hjemme, gik der dog endnu et halvt Aarhundrede, før Rødby Købstadret fik sit officielle Præg, idet Kong Hans i Aaret 1506 gav Rødby Mænd Ret til at handle ikke alene som hidtil med udlændiske Folk, men ogsaa med Landsens Bønder og menige Almue ligesom andre Købmænd. Ved dette Kongebrev, der ogsaa væsentlig saa Lyset som en kongelig Tak for Hjælpen ved Overfartsstedet, træder Rødby ind i Købstædernes Række og faar Ret til sit Bysegel med den enmastede Skude; beskeden i sin Fremtræden giver Byen sig dog i Seglmærket et Vidnesbyrd om, at den vil regnes blandt de søfarende.

Som andensteds vaagede man ogsaa i Rødby over de erhvervede Rettigheder ved efter Tronskiftet at faa den nye Konges, Christian den Andens, Stadfæstelse heraf, og denne Konge gik endda saa vidt i sin Omhu for Byen, at han samtidig under 10. Juli 1517 til „evig Brug og Nytte“ skænkede den Halvdelen af Øen Lang og senere før 1522 Resten af Øen. Om denne Gave opkom snart efter Strid mellem Rødby Mænd, der efter Christian den Andens Gavebreve vilde tilegne sig hele Øen, og Halsted Kloster, som fra tidligere Dage havde Adkomst paa Halvdelen deraf. Rødby Mænd havde øvet Selvtægt, derfor maatte de staa Abbeden til Villie. Bønderne i Gjeringe blev efter Kirkefornyelsen tillagt Klosterets Anpart i Øen, der ogsaa den Dag i Dag er delt mellem Rødby og Thirsted Sogne³⁾. 1587 blusser atter Strid op mellem Gjeringe og „vore og Kronens Tjenere i Rødby“, det er denne Gang de sidstnævnte, der beklager

sig, og under 4. November samme Aar kendes, at hver af Parterne skal beholde de tidligere Enemærker og Rettigheder.

Naar Rødby Mænd under 3. Januar 1528 — dat. Gottorp — af Frederik den Første faar Stadfæstelse paa de dem af Kong Hans givne Privilegier, at de maa købe og sælge med Bønder ligesom andre Købstadmænd, købslaa med udlændiske Købmænd, som besøge deres By, og sejle med deres Skibe som andre Købstadmænd, da er denne Henvisning til Kong Hans med Forbigaaen af den sidste Konges — Chr. II.s — Stadfæstelsesbrev ingenlunde en Tilfældighed eller Mangel paa Omtanke ved Udfærdigelsen, tværtimod. Jeg har set ganske det samme andensteds, saaledes ved Frejlev Kongebrevs Stadfæstelse; saavel under Frederik den Første som under Christian den Tredie var man yderst omhyggelig for i Rigsstyrelsen ikke at henpege til Christian den Anden eller til af ham trufne Afgørelser, man søgte mest muligt at tie ham til Døde, han levede da ogsaa begge disse Konger ud.

Til den store Rigsdag i København 1536, hvor den nye Kirkelære blev lovfæstet, sendte Rødby sin deputerede. Det var vel udefra set nærmest i Tilslutning til Lutherdommen, at man troppede op, men afgjort er det, at der var Politik med i Spillet, man vilde være Monarken og Stormændene til Behag for ikke at forskærtse tidligere Begunstigelser; ogsaa gav Repræsentationen en vis Berettigelse til at regnes med i Fremtiden⁴).

Inderst i Hjertet hos Borger og Bonde — sikkert ogsaa hos Rødby Mænd — levede endnu Haabet om at se Christian II som Konge, sad han end omsluttet af tykke Mure.

Atter under Frederik den Anden faar Rødby Stadfæstelse paa sine Byprivilegier, dateret 6. Marts 1570. Intet Under, at den kongelige Haand stadig var aaben og bevaagen mod Rødby, eftersom ikke alene Markjorderne, men ogsaa Bostederne var Kronens Ejendom; disse sidste, nemlig Huse, Gaarde samt hosliggende Bygrunde blev senere i Aaret 1632 ved Gavebrev af Christian IV skænket Byfolket, men for Jorderne skulde der fremdeles løses Fæstebrev.

I de for Nykøbing Hospital saa trange Tider maa der

vistnok i første Halvdel af det 16. Aarhundrede være givet til denne Stiftelse 3 af Kronens Gaarde i Rødby, eftersom der ved Magelæg i Aaret 1635 mellem Palle Rosenkrantz til Krenkerup og Hospitalet fra dette afgives 3 Gaarde med hver 1 Svins Olden og 1 Gadehus i Rødby; allerede fire Aar efter kommer disse Ejendomme til Kronen ved fornyet Mageskifte med Hr. Palle — og da nævnes atter 1 Svins Oldenret til hver Gaard. Sammenholdes hermed, at Byen efter Præsten Jacob Nielsens Beretning af 1624 havde 48 Gaarde, maa Byens Oldenhøst være regnet at kunne tilstrække lige saa mange Svin i alt svarende til ca. 1½ Td. Htk., idet der paa Lolland og Falster var skyldsatsaaledes, at 32 Svins Olden svarede til 1 Td. Htk.

Om Byen har haft mere Skov end fornævnte paa Øen Lang, vides ikke; et Kort fra 1783 viser ikke mere Skov, men derimod, at to Trediedele af bemeldte Ø endnu paa den Tid var skovbevokset.

Da Rødby ikke vilde flyttes. — Store Ildsvaader.

Truende Uvejrsskyer hvilede over Rødby i Midten af det 16. Aarhundrede. En voldsom Ildebrand havde lagt største Delen af Byen i Grus, og da Gaarde og Huse tilhørte Kronen, kunde Regeringen selvfølgelig kræve at faa et afgørende Ord med ved Genopførelsen. I Kongens Raad var Spørgsmaalet behandlet med det Resultat, at Byen skulde flyttes, og i aabent Brev af 24. Juni 1551 fra Kancelliet til Mogens Falster, Landsdommer i Lolland og Falster, Peder Oxe, Embedsmand i Ravnsborg Len, og Erik Rosenkrantz, Foged paa Aalholm, hedder det, at de, da Rødby for største Delen er afbrændt, og det synes at være bedre, om Byen laa nærmere ved Stranden, skal undersøge, hvor den kan ligge belejligst, og udvise Borgerne et bekvemt Sted til at bygge paa. Borgerne faa Befaling til at rette sig efter deres Anvisning og skulle have Hjælp til Tømmer og andet til deres Bygninger.

Naar Skrivelsen saaledes giver al ønskelig Efterretning for Befalingsmændene og et klart og utvetydigt Paabud til

Borgerskabet om at vise Hørighed og Lydighed ved den forestaaende Flytning af Byen, og naar denne desuagtet ikke blev gennemført, men Byen genrejstes paa den gamle Plads, da maa Aarsagen hertil alene være at søge i Borgernes Modstand. Selvfølgelig vilde Byfolket helst blive i den gamle Rede og har sikkert været mod Flytningen med Hænder og Fødder. Sagens Forløb dækker Fortiden over, men Rødby forblev ved Tomten ved Indrefjorden, og det er ikke at undre paa, at man nødvendig vilde til Havs, langt fra de gode Jorder og fede Græsgange, hvorfra Byen hentede sit bedste Udkomme; ogsaa for Landhandelen var den gamle Plads langt den heldigste.

Foruden fornævnte store Ildsvaade, der paa hængende Haar var ved at flytte Rødby, indfaldt senere 3. August 1774 en Brand, der ligeledes fortærede over Halvdelen af Byen. Det vides, at 80 Gaarde og Huse gik til Grunde, og efter Samtidens Værd regnedes Skaden til 15,200 Daler. En Kollekt eller Landsindsamling i Kirkerne maatte til for at faa Byen paa Fode igen, og derved indkom 3420 Daler, hvortil særlig Nakskov skal have ydet med god Vilje og rund Haand.

Naar Brandskaden i dette Tilfælde var anførte Sum, kan Værdien af Byens Bygninger med afgjort Vished sættes til omkring det dobbelte Beløb. At de 80 af Branden fortærede Vaaningshuse var Halvdelen af Byen, samstemmer fuldt vel med en Embedserklæring fra 1624 af en daværende Sognepræst. Byen kan nemlig ikke i det mellemliggende Tidsrum, skønt det er hele halvandet Hundrede Aar, have undergaaet nogen nævneværdig Udvidelse. Forholdet var i det hele taget stagnerende, store og tunge Krige indfaldt, Byjorderne var Kronens, og Udfarten ved Dragsminde i Forfald.

Den nævnte Præsteattest af 1624⁵⁾ har følgende Ordlyd:

„Udi Rødby Sogn er ikkun den ene By, udi hvilken er Bolige eller Gaardsæde 11, Gaarde 49, tilsammen 60, Gadehuse 81, her regnes ogsaa, hvor der udi et Gadehus findes flere Boder. Nok herforuden er Drejsminde Vesten Rødby,

hvor Færgesteden er fra Lolland til Femern, og er der 5 Fiskerhuse, hvor Folk bo i. At saa i Sandhed er, bekender jeg med min egen Haand; skrevet og underskrevet udi Rødby Præstegaard 23 Novb 1624.

Jacob Nielssön
Egen Haand.“

Naar det hedder, at Byen i Aaret 1787 rummede 725 Sjæle, vil efter sædvanlig Beregning dette Antal fordele sig paa omkring halvandet Hundrede Hjem.

Et kort og fyndigt Billede af Byen giver A. Berntsen 1656⁶⁾: „Rødby ligger ud mod den vestre Strandbred, hvor strax nedenfor til Femern og Helgenhafen i Holsten offverfaris. Hafver i forrige Tider ikkun vorrit en fornemme Landsby. Men eftersom den meget er forbedret og endnu udi Handel og borgerlig Næring og af Indvaanere flux tiltager, regnes den nu gemenligen blandt Kjøbstæderne“. Berntsen yndede at bruge stærke Ord, han har da heller ikke sagt for lidt paa dette Sted; man mindes Tilstanden og Samfundsforholdene i Danmark efter Brømsebrofreden og umiddelbart før Karl Gustavs Sejrstog.

Under sin Udvikling var Rødby som mange andre af vore Købstæder delvis en Landsby, et Forhold, man ikke altid var glad ved; det kunde lejlighedsvis, særlig naar ekstra Udskrivninger stod paa, blive ret kostbart, og Byfolket indgiver til Regeringen Klage over, at de maa svare dobbelt Tyngte og derfor ikke kan subsistere. Klagen afgøres i aabent Brev fra Konge og Rigsraad af 25. August 1557, saaledes at de, som bruger Avl med Ager og Eng og giver aarlig Landgilde og anden Rettighed, men ikke driver mere Købmandskab end Bønder maa gøre, ikke skal besværes med borgerlig Tyngte, hvorimod de, som bruger Købmandskab, men ikke pløjer, saar eller giver Landgilde, kun skal gøre borgerlig Tyngte. Hvis nogen bruger baade Købmands-handel og Bøndernæring, skal han svare Afgift baade som Borger og Bonde.

Naar der i Beretninger om forannævnte store Bybrande intet forlyder om Kirken, da er denne troligt undgaet Ilden.

Den nuværende Kirkebygning er dog næppe Stedets første kristne Gudehus, idet der efter Beliggenheden at slutte netop her har været en meget tidlig Bebyggelse, og naar Kristendommen blev Folketro flere Aarhundreder, før Teglsten kendtes her i Landet, har der utvivlsomt været en ældre Kirke troligt paa samme Plads, hvor den nuværende Kirke staar, et af de højeste Steder i Byen.

Om Kirkens Fortid hedder det i Rentekammerets Skrivelse af 26. Novbr. 1732, at Rødby Klokketaarn og Spir skulde repareres, og at dertil maatte anvendes 1100 Rdl. i klingende Mønt ved Christian Friedscher. Rødby Sogns Menighed skulde befordre Materialerne frit, og naar de hentes i Nakskov eller Nykøbing, tilstodes fri Overfart med Færgen eller Fritagelse for Bropenge ved Nakskov, ligeledes tilstodes fri Fart for Haandværksfolkene med deres Redskaber. Klokketaarnets Længde angives til $14\frac{1}{2}$ Alen, Bredden til 17 Alen og Højden over Horisonten til 26 Alen, Spirets Højde indtil Fløjstangen til 49 Alen. Dette Spir skal atter være fornyet i Aaret 1858, som det synes lidt højere end forhen op til 60 Alen. Adskillige ældre, mindre væsentlige Reparationer ved Kirken omtales ikke her. Kirken skal eje en Kalk, sjældnen ved sin Ælde, fra Christian den Førstes Dage.

Om Rødby Præsterække kan læses i P. Rhodes Samlinger ved Friis, den medtages altsaa ikke her. Kun om Knud Brun (1650—81) skal her erindres, at han i et Forsøg paa at slippe bort fra Rødby, opvartede Kongen med en Ansøgning paa Vers, hvori det blandt andet hed: „Rødby Folk er slemme, og jeg mig maa græmme; Konge! Dig forbarme over Knud den arme“. Men Forbarmelsen i en ombedt Forflyttelse udeblev, og Hr. Knud døde som Byens Sognepræst 1681.

I denne Forbindelse kan Forholdet til Annekssognet omtales. Efter Reformationen blev Ringsebølle Sogn underlagt Rødby Præst, gik det end ikke som Instruksens af 1. April 1539 paabød⁷⁾: „Ringsebølle Sogn henlægges til Rødby Kirke, Præsten i Rødby Hr. Rasmus maa herefter nyde og

beholde Præstegaarden i Ringsebølle med alt Tilliggende, og skulle Sognemændene i fornævnte Sogn herefter søge Rødby Kirke“.

Det er gaaet her som andre Steder, den for Ringsebølle Kirke vedtagne Nedbrydelse er stillet i Bero ved en Lukning, og formentlig ikke ret længe efter er Gudstjenesten der atter optagen. Den lille Granitkirke, en af vort Lands ældste, sjældn i sin Art, staar endnu paa Affaldet mod den udtørrede Ringsebølle Sø, og Guds Ord vil forhaabentlig sent forstumme der.

Om Udhavnene Dragsminde⁸⁾ og Kramnæs(itze).

Fjorden har fra gammel Tid overspændt op mod en Kvadratmil, betydelige Vandmasser fra det omliggende Land har altid haft Afløb dertil og saa videre ud til Havet gennem to Udløb, et østligt ved Dragsminde mellem Bredfed og Myggefed og et vestligt gennem Kramnæs Gab. Dragsminde som det, der efter Naturforholdene udtømte den mindste Vandmasse, maatte af den Grund lettest tilsande, naar der, som det synes, slet intet blev gjort for at holde Løbet aabent. Efter alle Oplysninger at dømme har Udsikningsstedet aldrig været ved Rødby By, og Forbindelsen mellem By og Udhavn er væsentlig sket over Land, ihvorvel der med Baade kunde fares fra Byen til Udhavnen ad mere end een Vej — men sædvanlig den langt korteste med Øerne Lang og Lids paa højre Haand.

Den i Nærheden af Dragsminde endnu kendelige „Bændernæs“ Skanse er utvivlsomt opkastet som Værn for Havneløbet, hvis Tilblivelse og første Fremvækst ligger i de taagede Aarhundreder, men over hvis Betydning ret talrige Kancelli- og Rentekammerbreve fra det 16. Aarhundrede giver god Besked.

Ved den i Aaret 1551 efter Ildsvaaden paatænkte Flytning af Byen, der foran er omtalt, nævnes ikke Dragsminde, men der henvises ikkun til at opsøge et bekvemt Sted for Bebyggelse nærmere Stranden; det er Overfarten, man har for Øje.

Da det Særsyn indtraf en Snes Aar senere, at Rødby saa svarligen kom i Oprør, var det atter Overfartsforholdet med de mange fremmede, som blev den dybere Aarsag til, at Borgerskabet endog gik saa vidt, at det ilde forsyndede sig mod den beskikkede Sjølehyrde.

Sagens Forløb er dette: Hr. Rasmus Jensen, Stedets første lutherske Præst, havde under sine to sidste Leveaar (1570—72) en Kapellan Jacob Jacobsen (Ibsen), der saa fuldt forstod at tækkes de Rødby Mænd, at disse 10 Dage efter, at Hr. Rasmus var hensovet, valgte ham til Sognepræst og dertil opnaaede kongelig Stadfæstelse. Alt gik godt i 4 Aar, indtil det kendtes saa sande, at Hr. Jacobus var for tynd i de fremmede Tungemaal til at kunne være Tolk for de mange udlændiske, der skulde befordres gennem Byen. Imod Borgernes Ønske traf Kongen 1577 den Afgørelse, at Hr. Jacob skulde have et andet Kald, og Hr. Rasmus Hansen Reravius være Sognepræst. Nu brød Stormen løs for Alvor, Hr. J. var afholdt af Byfolket, ham vilde man ikke miste som Sjølesørger, det fik saa gaa med de fremmede, som det kunde. Tilmød var Borgerne i deres gode Ret til at faa et Ord med i Afgørelsen af Præstevalget⁹⁾, og dette var vel Grunden til, at Autoriteterne stadig tog saa lempeligt paa Stridsmændene som muligt.

Imidlertid, Hr. Jacob maatte fortrække, men den Medfart, Eftermanden fik, var saa stram, at han svarligen maatte beklage sig for Provsten, at han ingen Tiende fik, ingen vilde indbjerge hans Sæd, Børn søgte ikke Skolen, Rasmus Kræmmer truede ham paa Livet; men den værste var dog Jens Rød, der overfaldt Præsten paa Kirkegaarden, ogsaa af Rasmus Olufsen fik han en korporlig Omgang. Sandelig, hvilken Præst kunde vel holde ud under al den aandelige og legemlige Svie, Hr. Rasmus Reravius da heller ikke; efter 5 Aars Lidelser kaldte Vorherre ham uventet, netop som han var ved at stige til Sengs.

Dermed kom Rødby atter i Ro, og Enken trøstede sig med, at Eftermanden Hr. Hans straks efter tog hende til Ægte som Medgift til Kaldet.

Hvor haves vel et kraftigere Vidnesbyrd om Rødby Betydning som Udfartssted end dette, at Præsten lider et femaarigt Martyrium, ikke for Troens Skyld, men for de udændiske rejsendes sproglige Opvartning.

Det var Rødby Pligt at yde Kongens Budsendinge frit Fordringsskab ved Overfarten, saaledes at denne Betjening foregik efter Omgang, ingen til Overlast; ligesaa skulde den private Færgefart, hvorfor der betaltes, besørges omgangsvis, saa alle derved kunde nyde lige Ret og Indkomst. Om dette Forhold oplyses i Kongebrev af 26. August 1557: Kongen med de tilstedeværende Rigsraader — foranlediget ved Klager fra Indbyggerne i Rudby — har gjort følgende Skik, at ligesom det gaar paa Omgang, naar de skal overføre Kongens Bud og Gods, saaledes skal det ogsaa gaa paa Omgang, naar der kommer fremmede med Heste, Øksne eller andet, som de vil have overført, og der er Penge at fortjene, idet der er blevet klaget over, at nogle i Byen holder 2—3 Skuder og forhindrer andre, som kun har 1 Skude, i at faa nogen Fragt. Hvis den, som sidder for Tur til at overføre fremmed Gods, imidlertid viser Forsømmelse deri, maa enhver, som er rede, modtage Fragten.

Ogsaa kunde det hænde, at Tolderen fik en Tilrettevisning, naar han efter indgaaet Klagemaal havde været for højt oppe i Tallene, saaledes hedder det i Skrivelse af 30. Januar 1567: „Til Tolderen i Rudby. Der er kommet adskillige Klager over, at der tages ubillig Færgeløn ved Færgestedet i Rudby, ja endog dobbelt saa meget som tidligere, ligesom ogsaa over, at de rige i Rudby tiltvinge sig Overførselen af disse, der ville betale for at komme over, medens de fattige maa overføre dem, der have Kongens Pasbord og skulle frit over. I den Anledning har Kongen fastsat følgende: Enhver, der vil over for Penge, skal af en Skude med fuld Ladning fra Rudby til Helgehafven give om Vinteren 10 Mk. og om Sommeren 8 Mk.; fra Rudby til Femern om Vinteren 5 Mk. og om Sommeren 3 Mk.; den Færgemand, der tager mere, har forbrudt sin Skude til Kongen. Naar nogen vil over og tilbyder ovennævnte Betaling,

skal Skipperen straks overføre ham og ikke vente efter flere. Overførselen skal gaa paa Tur mellem dem, der have Skuder, og det skal gaa ligeligt til baade med dem, der skulle overføres for Penge, og dem, der skulle overføres frit; Overtrædelse heraf medfører ligeledes Skudens Forbrydelse til Kongen. Ser Tolderen gennem Fingre med nogen, har han forbrudt sin Boslod¹⁰⁾ til Kongen“.

I aabent Brev af 5. Oktober 1555 nævnes Rødby tilligemed Assens, Kolding og Ribe som de Steder, hvorfra Heste, Øksen og andet Fæ maa udføres, fra disse og fra ingen andre Handelspladser maa Udførsel ske. Samme Paalæg og Forbud gentages nogle Aar senere under 22. Juli 1560.

Foruden de 4 nævnte Udførselssteder for Kreaturer kommer snart Middelfart med, og der siges hver Gang at udføre til Tyskland, andre Lande nævnes ikke.

Under den nordiske Syvaarskrig (1563—1570) er der særlig Travlhed ved Overfarten paa Lollandsbæltet¹¹⁾, og ret talrige er de Skrivelser, der i den Tid udgik fra Kancelliet til Tolderen og Borgerskabet i Rødby, disse til Efterlevelse. Saaledes 16. Oktober 1563 om Forbud mod Udførsel af Heste, 24 April 1566 „om ikke at overføre de flygtende Knægte, der holde paa at smutte hjem“. (Disse maa have været tyske Soldknægte). Gentagne Paabud faar Rødby under Krigen om at stille Baadsmænd og Tømmermænd, saaledes 24. April 1569 om ikke færre end 20 Mand.

Ogsaa Fyrster og højbaarne Personer førtes nu og da over ved Rødby; da saaledes Christian den Tredies Datter Elisabeth i April 1557 skulde til Tyskland, udgik paa Forhaand Befaling til der at have i Beredskab liggende Færger, nok til at optage 70 Heste med Knægte og Følge.

Da henimod Svenskekrigens Slutning Feltøverste Daniel Rantzau dræbtes af en Kanonkugle 21. November 1569 ud for Varbjerg Fæstning, og hans jordiske Levninger derefter skulde hjemføres til Familiebegravelsen i Westensee i Holsten, valgte man at lægge Vejen over Rødby med „ærligt Gelejde“.

I Juli 1716 kom Ruslands Kejserinde Catharina fra Tysk-

land over Rødby for fra Nykøbing at følge Czar Peter paa dennes Københavnsfærd.

Mange af Regeringsbrevene omhandlede Toldsatserne, om Afslag eller Paalæg heri, om Sise eller den Afgift, der skulde ydes af indførte Fødevarer, særlig ved Rødby af forskellige tyske Ølsorter.

Af foranførte historiske Kendsgerninger fremgaar, at Forbindelsen med Holsten var ret livlig i det 16. Aarhundrede, vistnok lidt aftagende i den følgende Tid, hvori navnlig Overfarten med Kongebud og fyrstelige Personer mest gik over Gedser, naar Rejsen som saa ofte gjaldt fra eller til Mecklenborg.

Naar Rødby ved Kancelliskrivelse af 19. Juni 1582 fritages for „Nævn, Tov og Dommered“, finder denne Ordning sin Forstaaelse deri, at de retslige Afgørelser for Rødby skete i Maribo, hvis Byfoged tillige var Foged for Rødby og Fuglse Herred samt Overfærgemand ved Dragsminde.

Over dette Fællesskab hviler i de første Tider en Uklarhed i Tidsfølgen og Personer, men det vides bestemt, at Herman Jensen Krøyer i Aaret 1699 blev Foged for Fuglse Herred og Maribo By samt 3. April 1719 tillige Foged i Rødby.

Som en af de efterfølgende Mænd i dette lystelige Embede skal nævnes Niels Siersted, hvis Bestalling som Foged for Maribo, Rødby og Fuglse Herred er af 8. Maj 1730. For den derhos tillagte Stilling som Færgemand ved Dragsminde maa der være udkrævet en særlig Bestalling, hvis Indløsningssum, 11 Rdl. 2 Mk., Hr. Siersted saa vel forstod at unddrage sig, at han utvivlsomt er gaaet i Graven som gældbunden Mand. Han døde nemlig i Aaret 1756, og endnu 1749 ligesom i 1752 krævede Rentekammeret ham ved Amtmanden for Beløbet begge Gange med Tilføjende, at det snart skal betaales, da det nu har henstaaet saa længe.

Heraf fremgaar yderligere, at den i Kancelliet 1735 trufne Bestemmelse om at udskille Fogderiet for Fuglse Herred og Rødby Købstad samt Færgemandspladsen fra Maribo Fogedembede ikke blev fulgt, og Udskillelsen foregaar først hen-

imod Aarhundredets Slutning efter Mathias Reimers dødelige Afgang i Februar 1792.

Dragsminde tilsandes og Kramnæs Havn tages i Brug.

Skibsfarten paa Rødby og Fiskeriet Syd for Lolland var da særlig i Hænderne paa Alsinger og Ærøboere, og fra 1725 til 1750 plagedes Rentekammeret stadig med Besværing fra disse Skippere over, at Dragsminde Havn tilsandedes, samtidig med at de andrager om at maatte benytte Kramnæs¹²⁾ Havn.

1727 indsender Strandinspektør Carl Barfoed en Klage til Rentekammeret over den megen Handel, som Ærøere og Alsinger drev med Bønderne ved det Sted — Kramnæs kaldet, som skal ligge $\frac{1}{2}$ Mil fra Dragsminde Toldsted.

1733 foretages en større Reparation af Toldhuset ved Dragsminde. Samstemmende med nævnte Strandinspektørens Klage indgaar nogle Aar senere Besværing af Tolderen over det stedfindende Landprang ved Kramnæs. Herpaa følger Rentekammerets Skrivelse af 15. December 1736: „Tolder Rud har ved indkomne Memorial dateret 3^{die} hujus andraget, hvorledes en Del af de der og andre Steder hjemmehørende Skippere i steden for at søge Draxminde Hafn skal nu de fleste Tider begive sig med deres Fahrtoier til Een der i nærværelsen værende Hafn, Kramnidse kaldet, hvilket Tolderen søger at ville have forbuden i Henseende bemeldte Kramnidse Hafn en half Mil fra Toldstedet er beliggende, saa at Toldbetjenterne desaarsag ikke med de Søfarende kan have den tilbørlig opsiufn“. Amtmandens Erklæring udbedes.

I det følgende Aar 1737 fremkom Andragende fra de Ærøere, der drev Sildefiskeri under Lolland, om de maatte anløbe Kramnæs Havn for der at tørre deres Garn, men efter at Amtmandens Erklæring er indhentet, resolverer Rentekammeret, at Andragerne fremdeles som hidtil skal søge Dragsminde Havn for at tørre Garn og sælge Sild.

To Aar efter, 1739, kommer Ærø-Fiskerne igen med Bøgering om at maatte benytte Kramnæs som Anløbssted og

begrunder Andragendet ved, at Dragsminde er utilgængelig formedelst Tilsanding. Men medens de i al Uskyldighed fortæller, at de søger Havn for at faa Garnene tørrede, lyder Autoriteternes Erklæringer bestemt paa, at de øver Toldsvig og driver Landhandel med omboende Bønder, og Resultatet bliver atter et Nederlag for Ærøboerne.

Det fremgaar klart af de denne Sag omhandlende Aktstykker, at Skipperne trods Autoriteternes Forbud og Toldvæsenets Aarvaagenhed stærkt benyttede Kramnæs som Anløbssted. Nogen egentlig Havn med Bolværk og Landingsbro har der selvfølgelig ikke været paa den Tid, og Udtrykket „Havn ved Kramnæs“, der forekommer i Andragenderne, kan kun betyde en bekvem og brugelig Anløbs- og Ankerplads, aldrig var der Tale om Havnearbejder.

Efter 1739 synes en 10-aarig Stilstand at indtræde, hvori sikkert begge Parter varetog sine Interesser efter bedste Evne. Paa Toldvæsenets Side stod af let forklarlige Grunde Rødby Borgere, der led Tab ved Skippernes Landprang. Stillingen er altsaa denne: Toldvæsenet og Rødby Mænd holder paa Dragsminde som Told- og Havnested for bedre at kunne værne om deres Rettigheder og holde Øje med Skipperne, medens disse helst vil til Kramnæs for at komme Byen og Toldvæsenet fjernere. Stemningen i begge Lejre er i høj Grad uvenlig.

I Aaret 1748 andrager Rødbyerne Rentekammeret om, at de fremmede Fiskere, der har Toldsted ved Dragsminde, først maa sælge Fisk til Bønderne, efter at Rødby Borgere har købt saa mange, som de lyster, og for at give dette unægtelig noget egennyttige Andragende Skin af Berettigelse, fortæller de gode Rødby Mænd, at deres Græsgange i Nærheden af Dragsminde lider ilde ved Misbrug af Bønderne, som kører derud efter Fisk. Dog Borgernes Andragende deler Skæbne med Skippernes forhen, idet Rentekammeret bestemmer, at den værende Ordning af den Sag bør fremdeles vedblive.

Utvivlsomt har man ladet Naturkræfterne ved Kysten arbejde uforstyrret, i alt Fald har jeg intet set, der kunde

antyde endog blot den mindste Bestræbelse for at holde Indløbet ved Dragsminde aabent, og medens Beskyldningerne mod Skipperne for Toldsvig og Landhandel sikkert har været fuldt berettigede, saa fremgaar det dog af det endelige Resultat, at om end disse Folk havde til Hensigt at slippe længst bort fra de kontrollerende Myndigheder, saa var der ogsaa fuldgyldig Grund til Klagemaal over Tilsandingen ved Dragsminde, der maa være foregaaet gennem lange Tider, medens samtidig hermed de fra Fjordens Opland kommende Vandmasser yderligere henvistes til at udtømmes gennem Kramnæs Gab og i Forbindelse med det ind- og udstrømmende Tidevand der har givet Løbet en ønskelig Uddybning.

Naturforholdene ved Kysten afgjorde saaledes omsider Stridens Løsning efter Skippernes Ønske, og da man ikke længere kunde afvise Klagerne som ubeføjede, bestemtes ved Rentekammerets Skrivelse af 24. Maj 1749, at Toldhuset i Fremtiden holdes i Rødby, hvor Tolderen nu bor, og at Toldhuset ved Dragsminde skal bortsælges, eftersom Havnen der er saa opfyldt med Sand, at ingen Fartøjer samme kan anløbe.

Paa Toldhuset, der vurderedes til 200 Rdl., skete ved den offentlige Auktion intet Bud, men fra Johan Mackeprang i Rødby kom underhaanden et Tilbud om at overtage det for 133 Rdl. 2 Mk., hvilket Rentekammeret efter lange Forhandlinger og en ny resultatløs Auktion indvilgede i ved Skrivelse af December 1749, og hermed er Dragsmindes Saga ude.

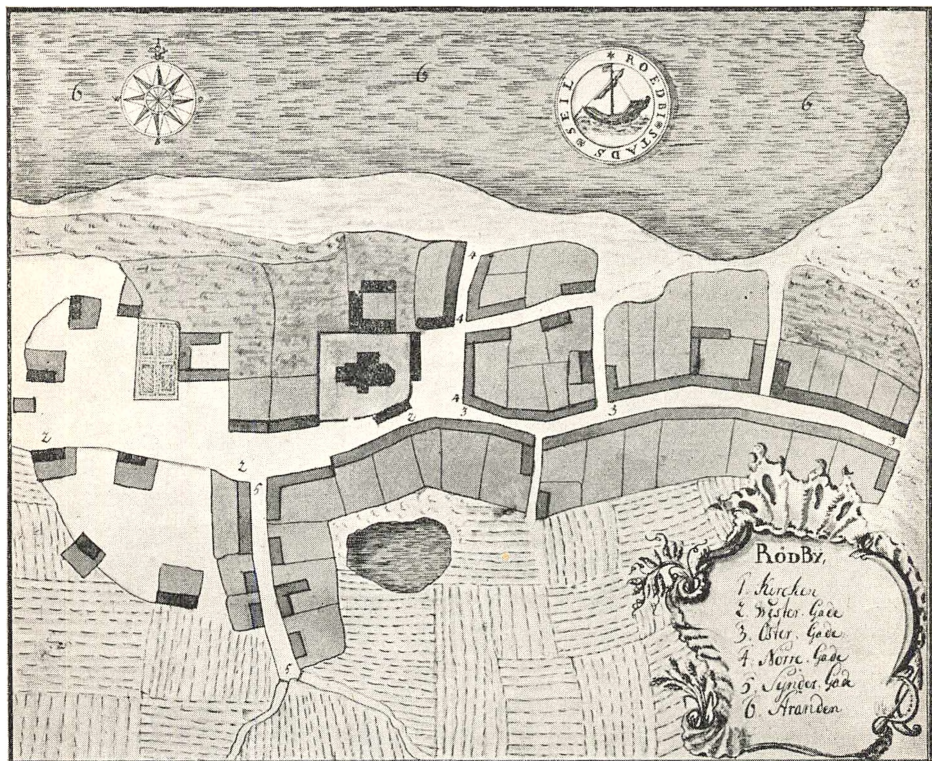
Dog forekommer endnu i nogle Aar Benævnelsen „Toldforpagteren i Dragsminde“, og først i Aaret 1755 faar den sejrende Medbejler Kramnæs sin Autorisation. Den officielle Skrivelse herom lyder:

„Høiædle og Velbaarne Hr. Geheime Conferenz-Raad.
Høitærede Hr. Stiftamtmand.

I Anledning af Eders Excellences meddelte Betænkning af Skrivelse dat: 14de passato have vi i Dag forstændiget Toldforpagteren i Draxminde, at det for den følgende Tid kan være Undersaatterne i Marstall tilladt at anlægge ved

Krammintze Havn med deres Fiske-Baade, siden Indløbet ved Draxminde Havn er tilstoppet, og der ved bemeldte Krammintze med dem kan haves den behørig Indseende, hvilket vi ikke har villet efterlade herved til behagelig Underretning tjenstberedvilligst at underrette.

Rentekammeret den 15. Novb. 1755.“

Rødby 1754.

Fra Rødby sidste Aarhundrede. — Rødby til vore Dage.

I de paafølgende hundrede Aar blev Kramnæs Rødby Udhavn og forsynet med en derboende Toldbetjent, medens selve Overtolderen og Toldhuset var i Rødby.

Men med Udførselen ad denne Søvej var det smaat bevendt, aarlig i Gennemsnit 3 à 4000 Tdr. Korn. Fjorden var vanskelig at slippe ud over med Last inde, det skulde ske med stigende Vande ogsaa i Udfarten over Revet.

Til Oplysning om Omsætningen skal jeg anføre, hvad Dr. J. H. Larsen siger i sin Omtale af Rødby¹³⁾: „Handelen er ringe, og Skibsfarten maa have aftaget betydelig siden 1774, thi da havde Byen 7 Skibe og skøn Sejlads og Handel. 1801 var Handelen kun ringe, og kun 2 Smaajagter havdes paa 4 à 5 Læster, 1824 kun 1 paa 2 Læster. Nu 1832 har Byen slet intet Fartøj. Nu er der kun en maadelig Havn ved Kramnitze Gab $\frac{5}{4}$ Mil fra Byen paa 4 à 6 Fod Vand, der desforuden har det ubehagelige, at Skibene maa fortøje med 2 Ankere formedelst den stærke Strøm i Fjordmundingen. Imidlertid er Gabet i Aaret 1826 ved de ofte indtræffende Højvande og den stærke Strøm af Naturen selv blevet noget fordybet fra 5 til 7 à 8 Fod, hvilket da formenedes at vorde af megen gavnlig Indflydelse paa Byens Søhandel. Ved Næsbæk¹⁴⁾, $\frac{1}{8}$ Mil vest for Rødby, ligge i Almindelighed Sejlsbaadene, og ofte er Vandet i Fjorden saa lavt, at de ikke kunne modtage de Rejsende og deres Gods, men først i Kramnitze, hvorhen de Rejsende da maa besørge sig til Lands. For disse Besværligheders Skyld er nu ogsaa hele Færgefarten standset“.

Gennem Aarhundreders Udnyttelse af Fjorden havde Rødby her erhvervet en Ejerret, der i Aaret 1857 afkøbtes Byen af den driftige Nakskov Købmand Hr. Alfred Hage. Denne overdrog Koncessionen paa Inddæmning og Tørlægning af Fjorden til Englænderen Sir Morton Peto, som i Aaret 1862 opførte en Dæmning ved Kramnæs og paabegyndte Udtømningen af Fjordvandet. Dog denne kostbare og storladne Plan fik en yderst uheldig Afslutning, idet Storm og Højvande i det følgende Aar sønderbrød den opførte Dæmning med Sluseværket og lukkede saa godt op for Gabet, at Smaaskuder atter kunde slippe indenfjords.

Salget af Fjordretten var efter Tidens Skik stillet til Børgerkabets Afgørelse paa et Raadstuemøde og vedtoges under

fuld Tilslutning og enstemmig Protest, idet kun een Mand var imod, men da ogsaa i saa fyndige og haandfaste Vendinger, at mange „kom i 2 Sind“. Protestens Hovedsum mødtes i, at det var ret og slet Galmandsværk at sælge Fjorden, hvor ikke alene Rødby, men alle Egnens Smaafolk i strenge Vintre og arbejdsløse Tider altid kunde hente Sulet — hos Aalene.

Allerede tidligere var en ikke ubetydelig Inddæmning med Held foretaget ved Næsbæk, men først efter at Stormfloden af 13. November 1872 havde belært indtrængende om Faren fra Havet, og efter at det ved Statshjælp opførte store Stranddige sikrede Lollands Sydkyst, fik Inddæmninger og Tørlægning af Fjordarealerne et fastere Rygstød. Der toges for Alvor fat paa denne for Rødby og Omegn saa betydningsfulde Opgave, og store Arealer er nu indvundne. Man har valgt den Vej at gaa stykkevis frem i Modsætning til Hages Projekt, hvor Planen var med et Slag at tørlægge hele Fjorden — vel en af Hovedaarsagerne til dets Vanskæbne.

Ved Kystdigets Opførelse 1873—76 maatte Kramnæs Gab lukkes for anden Gang og forhaabentlig saa solidt og varigt, at der ikke lukkes op mere. Der anbragtes da en Række Sluser (7) for Udtømmelse af Fjordvandet og saaledes indrettede, at selvlukkende Porte hindrer Havets Indtrængen. Hermed maatte selvfølgelig al Fragtfart paa Rødby Fjord med søgaaende Skibe ophøre, men samtidig indrettedes ved Kramnæs ud mod Havet en lille Havn, som endnu er i Brug for derboende Fiskere.

Ved Bandholm var Ud- og Indskibningen tidligere foregaaet paa samme Maade, som alt er omtalt ved Næsbæk, men efter at Grevskabet Knuthenborg ved Aar 1835 her havde indrettet en god, brugelig Havn med 10 Fods Vanddybde, gik Rødby Omsætning væsentlig over dette Sted. Halvtredie Mil er en lang Vej, og store, tunge Læs gik daglig frem og tilbage der. Navnlig i Tiden fra September til henimod Jul kunde man se de kornlæssede Vogne — ofte flere i Følge — i den tidlige Morgenstund styre ud ad

Rødby, og atter ved Aftentid kunde man møde dem for Hjemgaaende fulde af Krambodvarer. En saadan Tur med Læs ud og Læs hjem var ret drøj saavel for Kusk som for Heste, og først ved Aar 1874, da Jernbanen fra Bandholm til Maribo førtes videre til Rødby, ophørte denne kostbare og slidsomme Transport — ret karakteristisk for sin Tid, af ingen ønsket igen.

Medens Omsætningen over Kramnæs alle Dage var saare ringe, var Omsætningen over Bandholm betydelig, navnlig i den Tidsperiode, hvori Kornudførselen var Landets Hovedindtægt. Har end den direkte Jernbaneforbindelse med Hovedstaden ændret adskilligt i Vareforsendelsen, og vil den nu aabne nye Rødby Havn yderligere nedbringe Forbindelsen over Bandholm, saa har denne Plads dog løst den Opgave gennem to Menneskealdre at være Havnested til stor Gavn for Rødby, Kramnæs blev det kun af Navn og vistnok bestandig under Assistance af Næsbæk som Ud- og Indskibningssted.

Hermed turde i det væsentlige Rødby Havneforhold i Fortiden være omtalt, og man staar nu forventningsfuld foran den fuldendte nye Havns Fremtid. Med god Grund tør det haabes, at denne Havn vil blive til Held og Fremgang for den By, der maalbevidst under tænksom Ledelse paatog sig ret tyngende Forpligtelser, skete det end under god Støtte og Tilslutning ude fra. Paa Tinge, i Dagspressen og andet Steds har Foretagendet fundet sin grundige og velvillige Omtale, og naar Aar er omme, kan en fremtidig Pen sikkert der finde noget at skrive om — vel værd at mindes.

Da Havnens Tilblivelse i alle Enkeltheder, ogsaa de overvundne Genvordigheder, ligger i Nyhedens og Nutidens fulde Lys, skal jeg ikke komme ind paa selve dens Beskrivelse, men kun paapege, at Beliggenheden paa Rødby Sognegrund ved den aabne Østersø og med Baneforbindelse ind ad til rummer de bedste Livsbetingelser for By og Havn.

Som en lille historisk Notits skal anføres, at 1762 bevilger Rentekammeret, at Albert Pedersen Bøye af Rødby maa opbygge en Vejrmølle uden for Byens søndre Led, i den saakaldte Øster-Mark, hvor en Vejrmølle forhen skal have staaet. Paa et Kort af 1783 ses ogsaa afsat en Mølle kaldet „Nye Mølle“ paa det Sted, hvor den nuværende By-mølle ligger:

Som en Fortidens Begivenhed skal kortelig nævnes Stormfloden af 13. November 1872. En Granitsøjle udfør Nørregade med indhugget Dato og Mærke fortæller om Vandhøjden i og omkring Rødby paa hin Sorgens Dag. Da der forhaabentlig andet Steds kan blive Lejlighed til en samlet Omtale af Fortidens kendte Højvande¹⁵⁾, skal ikke her yderligere omtales Ulykkens Enkeltheder, men til en Sammenligning skal oplyses, at Rødby Indvaanere under 22. Januar 1694 andrager hos Rentekammeret om Afslag i Konsumptionen, „efterdi Byen i svar Elendighed og Fare blev hjem-søgt af en forfærdelig høj Vandflod, som saa hastelig paa-kom ved Nattetide 10.—11. Januar sidstleden, at man sig med Hustru og Børn maatte retirere paa Lofterne for at bjærge Livet, hvorhos Gods og Proviant, som var neden i Husene, samt Korn, Føder og en ganske Del Købmands-varer ere blevne fordærvede, saavel som mange Bæster, Køer, Faar og Svin fordruknede. Ja mange Huse blev saa-ledes spolerede, at Folk ikke i denne kolde Vinter derudi kan opholde sig, men nødes til at flytte paa Landet“.

Efter denne Skildring maa Højfloden af 1694 i Omfang og Voldsomhed være et fuldbaaret Sidestykke til Højfloden af 1872, hvad ogsaa bestyrkes af samtidige Beretninger fra Falster.

Udskiftning af Byens Jorder, fulde 3000 Td. Land, skal være sket dels 1806, dels 1836, hvorefter en Del af Indvaanerne forlod de gamle Bosteder og under Benævnelsen „Udflyttere“ slog Bo paa Markjorderne, vistnok til Dels ved at afbryde og udflytte ældre Bygninger fra selve Byen. Markjorderne regnes blandt Lollands bedste, medens Fæl-landslodderne, den fjernere Del af Byens Jorder, Østersøen

nærmere, er af langt ringere Kvalitet. Disse Lodder laa uopdyrkede til Fællesgræsning for Bymændene indtil 1836, da den sidste Udskiftning fandt Sted. Deres samlede Areal, vel op imod et Par Tusinde Tdr. Land, øgedes eller mindskedes ret betydeligt med Vandstanden i Havet, og et ikke ringe Arbejde for Byfolket var det ved Efteraarstide at indfange de i Sommerens Løb udsatte Unghøveder. Et vittigt Hoved skal da maaske i god Forstaaelse med et Par trætte Ben have sagt: „Verden er stor, men Rødby Fæland er større“, et Ord, der har holdt sig gennem Tiderne.

De senere Tidens løftende Sving Landet over har i særlig Grad sat sit Stempel paa denne Egn, og den, der har kendt Rødby og Omgivelser for et halvt Aarhundrede tilbage, kan visselig glædes ved i Tanken at tage det Fortidens Billede frem til Sammenligning med Nutidens, ikke paa hoverende Vis over Fortidens Smaaahed mod Nutidens Størhed, men i al Agtelse for de svundne Dage og dens Slægt, der i god dansk Troskab og Jævnhed lagde Grund og Muligheder for Nutidens Udvikling¹⁶). Nu staar de tilrejsende af i Flok paa Jernbanestationen, ser paa den vakre Villaby og gaar maaske en Tur gennem den lille velplejede Lystskov med den nette Pavillon, før Vejen lægges ind gennem Byens brede, smukt brolagte Hovedgade med Fliserækkerne paa Fortovet. Bygningernes pæne Façader med Spejlglassrudernes fristende Udstyr lader Fortidens „Herregud“ osv. være saa langt borte, at det vel snart er en Saga blot. Rødby Folk led for øvrigt aldrig den Tale, og en fremmed Spottefugl, der vilde vove sig ud med de kaade Ord, passede altid paa, at der ikke var for mange indfødte i Nærheden.

Byens Drikkevand har efter Sigende aldrig været godt; dog skal „Birte Børres“ Brønd i Søndergade allerede i gammel Tid have været berømt for sit fortrinlige Vand. Den er til endnu, og Traditionen i Ære faar den forhaabentlig sit Stæde der fremdeles, selv om Byen med Rette glæder sig ved sit gode Vandværksvand.

Ved Anlæg af Gasværk, Vandværk, Kloaker og Sygehus og andre kommunale Goder røgtes Byens Tarv, og Tidens Krav tages op med kendelig økonomisk Omtanke. Et Elektricitetsværk lyser alt omkap med Gassen, saa hvad kan vel en adstadig Borgersjæl ønske sig mere.

Vildændernes talrige Flokke færdes endnu som fordem langs Fjordens Strande, fra hvis kransende Siv- og Rørskove Knald paa Knald lyder i Jagttiden ud over Omegnen og fortæller om, at den flinke Jæger er ude for at fylde sin Taske. Nu byder Havnen og Havnebanen op med frisk Fisk fra Morgenstunden, og har Byfolket efter velfordøjet Middag Lyst til et fint Strandbad i Østersøens klare Bølger, og til en Forfriskning i den ny Havnepavillon, ja saa er Havnebanen atter til Tjeneste, og paa Lystskovens Dansegulv kan Søndagsvalsen slutte Dagen sammen med et kvægende Glas i Restauranten. Haves vel mere Vidnesbyrd behov til Rødby Pris? Visselig ikke!

Under Tidens Forløb har Rødby vokset sig frem i Folketal til Lollands mellemstore By, og hvad Fremtiden skal bringe, hviler endnu i Forventningens Favn indsvøbt i Ønskernes Taageslør, men som underbygget af et dygtigt Borgerfolks gode Vilje maa efter alle Vartegn at dømme den gode Vækst yderligere tage Fart til Held og Velsignelse for den By, hvis Fortid jeg her i venlig Erindring har søgt at samle et Billede af.

Noter.

¹⁾ I anførte Havnetal er Udskepningsstedet „Næsbæk“ ikke medregnet, da denne Plads nærmest virkede som Hjælpeplads, mens Kramnæs var autoriseret Anløbsplads med Toldsted, og da Bandholm ligger uden for Rødby Tolddistrikt, er heller ikke Havnen der medregnet, er den end omtalt som det af Rødby stærkt benyttede Ud- og Indskepningssted.

²⁾ Til en sammenlignende Forstaaelse skal anføres, at de talrige nord-sjællandske Stednavne med Endelsen „rød“, saasom Hillerød, Birkerød m. fl., udledes af „rydde“.

³⁾ Chr. III.s Dom af 25. Novbr. 1542 bød, at nu skulle Gjerlinge Mænd have den Andel af Øen Lang, der ellers hører under Halsted Kloster.

4) Naa Herregud! Nutiden kender det samme, der krummes Ryg for Ærens og Fordelens Skyld.

5) T. Trøiel: Gamle Efterretninger om Fuglse Herred (1811).

6) Arnt Berntsen: Danmarks og Norges frugtbare Herlighed (1656).

7) Holger Rørdam: Danske Kirkelove.

8) Om Navnets Oprindelse fremsætter P. Rhode (1776) og i Tilslutning hertil senere J. J. F. Friis den Slutning, at dette skulde skrive sig fra, at Drageskibe der kunde anløbe. At denne Udlæggelse, der kunde synes saa lige til, rummer en Mulighed, skal ikke modsiges, men en mere indgaaende Undersøgelse fører saa afgjort i anden Retning, at Muligheden bliver saare ringe. Uden at komme ind paa en Undersøgelse af Drageskibenes Dybtgaaende og Kystforholdene, som de kan have været, og saa som Modbevis tage de derigennem udvundne Resultater til Indtægt, skal jeg følgende langt fastere Grund forsøge ad sproglig Vej at naa til en rette Tydning af Navnets Udspring.

I Olddansk betød Ordet „Drag“ en smal Landstrimmel, som forbandt 2 Stykker Land (se Molbech Dial. Leks. 80). Ordet kendes i denne Betydning flere Steder i vort Land, saaledes i Draget ved Ærø, i Vejle-Draget ved Nissum Bredning, i Dragsholm o. fl. S.

Sligt et Drag dannede Udkysten Syd for Rødby, hvor Navnet „Bunddragene“ endnu findes. Dragsminde har da været Udløbet eller Minden i Draget.

Til yderligere Belysning af Navnet kan anføres, at den ældre Form „Drag“ paa nogle Steder ændredes til „Drej“, saaledes Drejø, i Valdemars Jordebog: Draghø, eller som naar Hr. Jacob i Aaret 1624 skriver: Drejsminde ved Rødby.

9) Til Forstaaelse af dette Forhold skal oplyses: Efter Reformationen havde Beboerne de fleste Steder paa Landet Ret til ved nogle Valgmænd at udvælge den nye Præst, ligesom Borgmester og Raadet i Købstæderne havde samme Ret, ligeledes Adelsmændene i de Sogne, hvor deres Herresæde laa, og hvor deres Forfædre i den katolske Tid havde haft Kaldsret. Den saaledes kaldede, der som oftest i Forvejen havde holdt en Prøveprædiken i sin tilkommende Kirke, skulde yderligere staa til Eksamen for Stiftets Biskop, inden han kunde opnaa Ordinationen, som dog først maatte meddeles ham, efter at han af Lensmanden paa Kongens Vegne havde modtaget Beskikkelse („Kollats“).

Det uheldige ved denne Kaldsmaade viste sig snart, idet de valgbetrettede ofte tog ukirkelige Hensyn, saasom om vedkommende vilde være villig til at ægte Formandens Enke eller Datter, eller om han vilde gaa med til at afstaa noget af Præstegaardens Jorder eller af den ham tilkommende Tiende og lignende (se Rødby 1582 Hr. Reravs Eftermand eller Ønslev Afbigten af 1549 ved Hr. Rasmus Sørensen).

10) Ordet Boslod (gl. Dansk) betød alt, hvad man ejede af Hus, Hjem og Løsøre — dog Jordlod ikke.

¹¹⁾ Jeg holder paa at kalde Vandet mellem Lolland og Femern for Lollandsbæltet, ikke som nogle har for Skik: Femernbæltet; Lolland er dog den større Ø og Farvandet har fra Oldtiden været Danmarks.

¹²⁾ Naar jeg skriver Navnet som Kramnæs og ikke Kramnitze, skal jeg bemærke, at jeg fuldt ved, at venderivrige lærde heri vil se et sprogligt Overgreb, det faar saa være. Jeg har aldrig kunnet se ret meget „Vendisk“ her i Stiftet hverken i Folket eller i Stednavnene. Lolliken er ikke mere sort og stumpnæset end Sællænderen. Jeg benægter ikke, at Binnitze, Tillitze og Kuditze kan være af vendisk Oprindelse, men jeg tror forvist, at man ved at fiske efter „Vendisk“ herovre har faaet Garnet for langt ud og ladet Gætninger og ikke Beviser være Sømærker. Her er ikke Stedet til at komme ind paa, hvad der efter min Mening med god Vægt kan indvendes imod, at Navnet Korselitze betegnes som afgjort vendisk. Derimod vil jeg til Forsvar for mit Syn paa Sagen tage et Eksempel fra Lolland: Jeg har truffet Vignæs at være skrevet Viksnitz (Vixnitz); her er intet vendisk Udspring, da Navnet sikkert er hentet fra „Vig“ og „Næs“, Byen paa Næsset ved Vigen. Dette Tilfælde kan godt sidestilles med Kramnæs — Kramnitz, en behændig Skriver kunde nok finde paa slig Pynt.

Første Gang jeg har paatruffet Navnet (1727) skrives „Kramnæs“, og denne Form gaar igen i Andragender og Indberetninger, ogsaa hedder det: Kramnidse Havn. Yderligere skal tilføjes, at Navnet Mand og Mand imellem lyder Kramnæs (Kramnes) og har lydt saadan, saa langt Mand mindes.

¹³⁾ Se Dr. J. H. Larsen: Loll. og F. 1833.

¹⁴⁾ Under min 3-aarige Lærervirksomhed i Rødby (1865—68) saa jeg gentagne Gange en lille Jagt, opankret et Par Hundrede Alen fra Kysten ud for Næsbæk. Købmandsvognene, der medbragte Kornet i Sække, kørte længst muligt ud i Vandet paa den faste Sandbund, saa kom en Baad paa Siden af Køretøjet og i 3 à 4 Baadfarer bragtes Læsset over i Jagten, hvor det styrtedes ned i Lastrummet, og de derved tømte Sække gik tilbage med Vognen efter et nyt Læs.

Jeg har selv været om Bord i det lille Skib, der vel kunde indtage mindst et Par Hundrede Tdr. Sæd og var udstyret som en almindelig Kartoffelskude med Dæk og en lille Kahyt, heri Køje og Kogerum. Foruden „Kaptajnen“ bestod Besætningen af en Dreng og en Hund. Saavidt jeg mindes hed „Kaptajnen“ Markmann og havde Klumpfod paa det ene Ben; han var gæstfri og meddelsom, saa jeg havde al Grund til mit Farvel og Tak at føje Ønsket for ham om en lykkelig Hjemfart til Femernland. Nogle Aar senere fortalte Rygtet, at han var gaaet under med Top og Tavl i Lollandsbæltet hin haarde 13. November. Foruden M. kom ogsaa i de Aar nu og da en anden Skipper „tydske Vilhelm“ op til Næsbæk efter Kornlast.

Forf.

¹⁵⁾ Se ogsaa „Det lollandske Digelag 1873—1913 og Stormfloden 13. November 1872“ (Kbhvn. 1913), anmeldt i Aarvog II, S. 155.

¹⁶⁾ Naar den rejsende i hine Dage med Post-Jørgen paa Bukken og den graa Lotte for Halvkalechen fra Maribo havde passeret de 2 smaa Stubmøller, der hvor Lystskoven nu ligger, tog Jørgen med god Anstand sit Tudehorn frem og straks derpaa, naar Køretøjet rullede over Stenslusen om Hjørnet af det gamle Magasin, hvor Bybommen i sin Tid har staaet, blæste Jørgen sine Triller, der sammenlagt lød helt hverdagstørt og tristeligt som noget henad Melodien til: „Klokken slaar, Tiden gaar“ osv. Jeg forsøgte engang at faa J.s Tonekunst til for 1 Mark at anslaa en lystigere Trille, men min Mand nægtede bestemt at anstille Forsøget — jeg tænkte mit om Grunden til Afslaget. Videre gik Farten halvvejs frem gennem Østergade, medens talrige nysgerrige Ansigter fra Vinduer og Døre anstrengte sig for at opdage, hvad Buret indeholdt. Saa standsede Vognen ved Posthuset til venstre i Gaden, og den sædvanlig Solo-Rejsende lukkedes ud.

Nørre Alslev Sogn.

Af Jens C. J. Stub.

Fra ældgammel Tid har Danmark været inddelt i Sogne. I den Del af Valdemar den Andens Jordebog, som kaldes „Beskrivelse over en Del af Falster“, men som er en fuldstændig Fortegnelse over alle daværende Landsbyer paa Falster, kan det ses, at Sogneinddelingen her paa Øen har været omtrent den samme som i vore Dage.

For Nørre Alslev Sogns Vedkommende er der dog sket en Forandring af Sognegrænsen, idet en By, *Byørnstorp*, der i Jordebogen nævnes efter Nørre Kirkeby som hørende til dette Sogn, vistnok tidligere har hørt dertil. Denne By har ligget der, hvor den Bebyggelse i Nørre Alslev Sogn, som nu kaldes *Bøstrup*, ligger. Byen Bøstrup blev vistnok for en Del afbrændt af Svenskerne i 1658, da den svenske Konge Karl Gustav foretog sit berømte Tog over Isen og de sydlige danske Øer til Sjælland og København. Der har endnu i Mands Minde været Spor af Byens Gaarde. Efter Branden blev Bøstrup By ikke opbygget igen, men dens Jorder blev delt imellem Nørre Alslev og Nørre Kirkeby Byer. Før den Tid har Nørre Alslev Sogn altsaa ikke gaaet saa langt imod Syd, som det nu gør.

Ser man paa et Kort, hvorpaa Sognegrænserne er afsat, saa vil det straks falde i Øjnene, at de er meget uregelmæssige; de snor sig i Bugter og Slyngninger som Følge af, at de i Reglen dannes af Lavninger og Vandløb eller af Højdedrag,

der er Vandskelslinie. Saaledes ogsaa med Nørre Alslev Sogn.

Som de fleste af Sognene paa en saa lille Ø som Falster grænser Nørre Alslev Sogn mod Havet. Den Del af Smaalandsøhavet, som af nogle kaldes Vordingborgbugten (Trap), af andre for Storstrømmen, danner imellem det gamle Færgested Gaabense og Havnse Næb en forholdsvis stor Indskæring, som fra Gaabense til „Bondens Nakke“ kaldes Gaabensebugten og fra „Bondens Nakke“ til Skovby Nor Ravnebugten. Kysten ud til denne Indskæring er Nørre Alslev Sogns Nordgrænse. Uden for selve Kysten gaar der hele Vejen en temmelig bred Forstrand, som dels er bevokset med Rør, dels med Græs; hvor det sidste er Tilfældet kaldes Forstranden for „Saltningen“. Kystlinien er en 1 a 2 m høj Lerklint. „Bondens Nakke“ er en lille Udbøjning af Kysten, hvorpaa der ligger fire Husmandsteder. Lidt Vest for disse paa Gaarden „Skovsodde“s Mark ligger en fredet Kæmpehøj, som i sin Tid er bleven undersøgt af Frederik den Syvende.

Grænsen fra Kysten mod Vest er temmelig regelmæssig. Den dannes for det meste af Vandløb, men enkelte Steder synes det at være Vandskellet, der er Adskillelse imellem Nørre Alslev og Nørre Vedby Sogne. Mod Øst dannes Grænsen hovedsagelig af et Vandløb fra Skovby Nor til Sydgrænsen ved Skjerne Sø. Af de forskellige Vandløb, som danner Sydgrænsen, er det, som fra Østgrænsen ved Skjerne Sø danner Skellet imellem Ravne og Skjerne Bys Jorder, det mærkeligste. Det ligger nemlig i Bunden af en Dalsænkning, som gaar tværs over Nordfalster fra Stubbe-købing i Øst til den nu udtørrede Vaalse Vig i Vest. Paa sine Steder er denne Sænkning stejl og brat, andre Steder udvider den sig og giver Plads for Enge og smaa Indsøer. Skjerne Sø, som er Skæringsstedet for Nørre Alslev Sogns Øst- og Sydgrænse, ligger i Bunden af denne Dalsænkning. Skraaningene ned mod Bækken i Dalbunden kaldes for „Helderne“. Tæt Øst for Nørre Alslev Stationsby snævres Dalen ind til en ca. 20 m dyb Slugt, hvis Brinker er tæt

bevoksede med Tjørnekrat og enkelte større Træer. At disse af Naturen dannede Grænser mod Øst og Syd imellem Nørre Alslev og Gunslev Sogne i Fortiden har været en skarp Adskillelse imellem disse, fremgaar deraf, at denne Del af Sognegrænsen ogsaa er et Slags Sproggrænse, idet den skiller mellem den vest- og østfalsterske Dialekt. Nu er Forskellen mellem disse to Afskygninger af falstersk Landsmaal til Dels udjævnet i disse to Nabosogne; men for blot 30 Aar tilbage vilde selv fremmede let kunne høre Forskel paa Maalet, som det taltes disse Steder ¹⁾).

Fra Kysten hæver Landet sig jævnt, til det ret Nord for Nørre Alslev By og ved Stationen naar en Højde af 30 m. Enkelte Steder i Sognet naar dog op til en Højde af 35 m. Saaledes Vejen over Holgershaabs Mark omtrent ud for Præstegaarden. Dennes Hovedbygning er som Følge af, at den ligger paa dette Højdedrag, vistnok den Bygning paa hele Falster, som naar højest over Havfladen. Fra Vejen her er der smuk Udsigt over Gaabense til Sydsjælland med Vordingborg og Gaasetaarnet. Ligeledes naar et Sted Østen for Landevejen, ca. 1 Km. Nord for Nørre Alslev By, op til 35 Meters Højde. Landevejen herud for har en Banke, som af gamle Folk kaldes Højas's Banke, et Vidnesbyrd om, at Højdedraget her i ældre Tid har haft Navn af „Høje Aas“.

Tæt ved Sognets østlige Grænse ligger en Række Høje, *Ravnse Høje*, som naar fra Kysten ved Skovby Nor til Skjerne Sø. Disse Høje skal efter Sagnet været blevet til paa den Maade, at en Heks, som havde faaet det Indfald at fylde en Vej op i Vandet mellem Falster og Sjælland, saa hun kunde gaa tørskoet over, tog sit Forklæde fuldt af Jord der, hvor Skjerne Sø blev, for at bære den ned til Stranden; men paa Vejen gik der Hul paa Forklædet og den ene Klat Jord drattede ud efter den anden. Hver Klat blev til en Høj, og saaledes blev Ravnse Høje til. Disse Høje rækker fra 14—20 m over Havfladen, og fra Toppen

¹⁾ Noterne til denne Afhandling findes Side 124 og 125.

af dem, som ligger nærmest Kysten, er der en særdeles smuk Udsigt over Gunslev Sogn og Sydsjælland. Denne Række Høje afsluttedes med en Høj Syd for Skjerne Sø „Syvhøjen“, men denne er nu forsvunden, idet den er bortført som Fyld, dels til Jernbanen ved dens Anlæg, dels andre Steder. Tæt ved den sidste Høj i Nørre Alslev Sogn, som laa mellem Stubbekøbing-Vejen og Skjerne Sø — denne Høj er for øvrigt ogsaa forsvunden nu — skal der have ligget en Borg ved Navn Ravnsborg, og i Højen her, der væsentlig bestod af Grus, er der fundet i Hundredvis af Menneskeskeletter. Hvorfra disse Skeletter stammer, er der forskellige Meninger om. Nogle holder for, at her har været en Begravelsesplads i Pestens Tid, medens andre mener, at det er de faldne efter et Slag, som her har fundet deres sidste Hvilested. Skulde der maaske her i Middelalderen have staaet et Slag mod Venderne om Ravnsborgs Mure?

Nørre Alslev Sogn har et Fladeindhold af 13,4 km², og deraf er ca. 1,3 km² Fredsskov. Dets samlede Ager- og Engs Hartkorn er 276 Tdr. 3 Skp. 0 Fdk. 1 Alb. og Skovskyld 35 Tdr. 0 Skp. 0 Fdk. 2½ Alb. Der gaar gennemsnitlig 7¾ Td. Land paa hver Td. Hartkorn, og Sognets Jorder har saaledes en Boniteringstakst af gennemsnitlig Takst 16. Jorderne bestaar for det meste af sand- eller grusblandet Lerjord med Lerunderlag, der de fleste Steder er Mergel, nogle Steder Rødler og enkelte Steder Grusunderlag. Moser findes hist og her, dog ingen af større Udstrækning. Den største er *Skjoldemose* med et Fladeindhold af ca. 0,1 km². Denne Mose, som ligger ca. 1 km nord for Nørre Alslev Station, har en temmelig righoldig Flora af Sump- og Vandplanter; Tørvelaget, der har en Tykkelse af 1—3 m, hviler paa et Underlag af Blaaler. En anden Mose, *Lundemose*, ligger ved den østre Ende af Nørre Alslev By og er nu for en stor Del opdyrket. I en lille Mose lidt Nord for Nørre Alslev Smedie, „Gadekæret“ kaldet, er der ved Tørveskæring fundet store Egestammer. En Mose, som ligger i den vestlige Ende af Nørre Alslev By, kaldes „*Gademadren*“. Den har udmærket Tørv.

Skovene, som bestaar af Nørre Alslev Skov og Ravnse Skov, strækker sig i en temmelig smal Strimmel fra Gaabense-Nykøbing Landevej, hvor denne skæres af Jærnbanen, langs Kysten omtrent til Ravnse Skovvej. I Nørre Alslev Kirkes Regnskab findes hvert Aar en Regnskabspost: Refusion af den nedlagte „Guldbækgaard“, hvad der viser, at en Bondegaard i sin Tid — naar vides ikke — er lagt ind under Nørre Alslev Skov, da Refusionen ydes af denne. Skoven har i Fortiden bredet sig noget ind over de tilgrænsende Marker. Endnu i første Halvdel af forrige Aarhundrede var der Smaaskove paa forskellige Udflyttermarker. I Sognets sydøstlige Hjørne ligger 4 Husmandssteder, som kaldes Skjerris. Navnet vidner om, at ogsaa her har været Skov engang. Ligeledes kan Navnet paa et Led eller Bom der, hvor Vejen til Guldborg støder til Gaabense-Nykøbing Vejen, som blev kaldet „Ryde Led“ (ikke „Røde Led“, som det undertiden fejlagtig skrives), tyde paa, at her engang har været Skov, som er ryddet.

Nørre Alslev Sogn omfatter Landsbyerne *Nr. Alslev* og *Ravnse*. Af disse er Nørre Alslev baade den største og den ældste. Navnet Alslev er sammensat af et oldnordisk Mandsnavn og Endelsen „lev“. Begge Led i Navnet vidner om høj Ælde. Navnet Ale findes i den ældste Sagnhistorie og paa en Runesten, der er funden i Glavendrup paa Fyn, og som menes at stamme fra Begyndelsen af det 10de Aarhundrede. Navnet har rimeligvis været udtalt med den samme A-lyd, som endnu findes i falstersk Landsmaal. Endelsen „lev“ betyder noget, som en Mand har at leve af, og som er nedarvet. Dengang Byen fik Navn, har Ordet „Lev“ været brugt i daglig Tale i denne Betydning; men da det er over 1000 Aar siden, dette Ord levede paa Folkets Tunge, maa Byen have været til og faaet Navn for over 1000 Aar siden²).

I Valdemar den Andens Jordebog fra det 13. Aarhundredes første Halvdel kaldes Byerne Alslef norræ og Ranæs, og om disse siges der her: „Alslef norræ 7 Bol paa hver 2 eller 3 Mark, Vogns Arvinger har $\frac{1}{2}$ Mark, Klemen Sur

$\frac{1}{2}$ Mark, Kongen 4 Skilling, Ranæs [o: Ravnse] 2 Bol paa 8 Mark, Kongen har 3 Mark 7 Skilling“. Endvidere om den foran omtalte By Bøstrup, som nævnes efter Nørre Kirkeby: „Byørnstorph 1 Bol paa 2 Mark, Kongen har 5 Skilling, Johannes alt det andet“³⁾).

Nørre Alslev Sogn har paa en kort Tid nær stedse været Krongods. Ravnse By blev allerede Ejendom 1772, men blev først udskiftet 1806, og den til Byen hørende Fælleskov udskiftedes saa sent som 1878—79. Nørre Alslev By hørte under Hovedgaarden i Nr. Vedby Sogn Grimmelstrup, der senere fik Navnet Hvededal og 1766 af Staten blev solgt til Agent von Westen. Da denne var afgaaet ved Døden, blev Godset stillet til Auktion den 22. April 1777 og overgik ved gl. Resolution 1793 atter til Staten.

Fra Auktionen 1777 findes en Liste over Nørre Alslev Bys Gaardmænd og Husmænd, deres Hartkorn og Ydelser af Landgilde og Hoveripenge. For nogle af Gaardmændenes Vedkommende kan man af deres Tilnavn slutte sig til, hvor de har boet. En Del er opført paa Listen uden deres Tilnavn, og andre har et Tilnavn, som ikke findes mere her i Byen. Listen ser, hvad Navnene angaar, saaledes ud:

Gaardmænd:

Nr. 1 Nikolai Bræmer, Nr. 2 Jakob Rase, Nr. 3 Lars Stub, Nr. 4 Jens Hampe, Nr. 5 Jørgen Madsen, Nr. 6 Jens Tvedemand⁴⁾, Nr. 8 Peder Jørgensen Stub⁵⁾, Nr. 9 Peder Jensen, Nr. 10 Jens Ræv, Nr. 11 Rasmus Brun, Nr. 12 Anthoni Svendsen, Nr. 13 Otte Povelsens Enke, Nr. 14 Simon Stub, Nr. 15 Peder Naver, Nr. 17 Peder Rasmussen, Nr. 18 Jens Krøl, Nr. 19 Jens Sander, Nr. 20 Niels Stub, Nr. 22 Peder Jungensen.

Husmænd:

Morten Smed, Nr. 1 Hans Pedersens Enke og Lars Povelsen, Nr. 2 Morten Smed, Nr. halv af 3 Frederik Skjøtte Nr. halv af 3 Rasmus Krøl, Nr. halv af 4 Simon Daase Nr. 5 Sr. Guldbeck, Nr. halv af 7 Hans Pedersen Hjulmand, Nr. halv af 7 Jens Pedersen Møller, Nr. halv af 8

Christen Jensen, Nr. 9 Niels Underfoged, Nr. 10 Mathias Hjul, Nr. 11 Morten Vogter, Nr. 12 Anders Mortensen, Nr. 14 Povel Rase, Nr. 15 Peder Hugge, Nr. 16 Et Skovfogedhus, Nr. 17 Ole Boesen, Nr. 18 Ole Jensen, Nr. 20 Hans Skræder, Nr. 21 Morten Madsen og Hans Skræder.

Som man vil bemærke, mangler Gaardene Nr. 7, 16 og 21 i Fortegnelsen. Nr. 21 nævnes senere i Auktionsfortegnelsen som en Selvejergaard 11 Rdl. 40 Sk. til Nørre Alslev Kirke. Denne Gaard maa antages at være nuværende Matr. Nr. 4 (R. Koks), som ejedes af Kommunitetet. Af de manglende Nr. 7 og 16 er formodentlig den nedlagte Guldbækgaard den ene og den anden den fhv. Præstegaard. Af Husene har utvivlsomt nogle ligget i Bøstrup. Nr. 5 af disse kunde vel synes at tilhøre Degneembedet (Bogstaverne "Sr." foran Guldbeck er nemlig ikke Forbogstaver af et Fornavn, men det franske „Sieur“ = Hr.), da de Personer, som andensteds i Auktionslisten har denne Betyegnelse foran Navnet, staar anført som Degne, men da der fra 1695 var fælles Degn for Nr. Alslev og Nr. Vedby og han boede i denne By, kan Sr. Guldbeck i alt Fald ikke have været selve Degnen. Den i Husmandslisten nævnte Morten Smed var en af Hovedmændene i et Forsøg, som en Del af Bønderne paa Nordfalster gjorde paa at faa forbedret Fæsternes Kaar. Dette Forsøg mislykkedes imidlertid, da Regeringen den Gang kun havde Øre for Herremændenes Fremstilling af Sagen.

Da Gaardmændene var fælles om Jorden, havde alle Gaardene lige meget Hartkorn og lige store Udgifter. Hver Gaards Ager og Engs Hartkorn var 7 Tdr. 6 Skp 2 Fdk. ^{16/19} Alb. Hartkornet er selvfølgeligt „gammelt Hartkorn“ efter Matrikullen af 1688. Gaardene betalte i Landgilde hver:

Penge: 5 Mk. 12 Sk.

Korn: Rug 2 Tdr. 0 Skp. 3^{1/2} Fdk.

Byg 6 — 0 — 3 —

Havre 0 — 5 — 1/2 —

og i aarlige Hoveripenge 11 Rdl. 4 Mk. 6^{1/2} Sk. Husmændene havde intet Hartkorn, da de ikke havde Part i Jorden;

men de har vel her, som andre Steder, haft Græsningsret for en Ko. Kun Morten Smed staar for et Hartkorn af 7 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Han har rimeligvis som Bysmed haft en Part i Byens Jord. Husmændene betalte i Hoveripenge 1 Rdl. aarlig — en enkelt 2 Rdl. — og i Huspenge 2 Rdl. — en enkelt 3 Rdl. og een 4 Rdl. Beboerne i Nørre Alslev har vistnok aldrig gjort Hoveri. Som Kronens Bønder gjorde de det ikke. Skønt det i Auktionslisten bemærkes, at Sognefogden er fri for Hoveri, er dette dog ikke saaledes at forstaa, at de andre Beboere maatte gøre Hovdage. De var hoveripligtige, naar Herremanden forlangte det, men da her ingen Hovedgaard var, saa var der jo ikke Brug for Hovarbejdet; derfor betaltes der Hoveripenge i Stedet for. Hoveriet, denne Bondestandens værste Plage i Herremands-tiden, har Nørre Alslev Sogns Beboere kun kendt af Navn og andre Steder fra.

Gaardene og Husene laa dengang alle i Byen med Undtagelse af Bøstruphusene og maaske Skovfogedhuset og et Par andre. Den foran omtalte Dalsænkning gennem Nordfalster drejer tæt Østen for Stationsbyen mod Nord og svinger derefter atter mod Vest, idet den danner Lundemose Øst for den gamle By. Paa Skrænterne af denne Sænkning er Nørre Alslev By bygget i Form af en udpræget Langby. I nævnte Dalsæknings Bund ligger Byens Gadestøvle⁶⁾ omtrent midt i Byen og Gademadren⁷⁾ i Byens vestre Halvdel.

Landevejen, som nu gaar igennem Byen, havde dengang en anden Retning end nu. Fra Skjoldemosevejen gik den ind over P. Navers Mark Østen om „Gadekæret“ og Smedien, til den omtrent ud for Høker Jensens Sted drejede ud i Byen. Nævnte Sted laa da længere mod Øst og blev flyttet til sit nuværende Sted, da Vejen blev anlagt. Dette fandt Sted omkring Aar 1830, og Arbejdet ved Anlæggelsen blev udført af Beboerne paa Ægt. Gaardmændene maatte udføre Kørselen og Husmændene Af- og Paalæsningen af den Jord, som skulde flyttes. Da Mændene jo ogsaa skulde passe Jorden hjemme, var det ikke sjældent, at det var Kvinder, som kørte Vognen ved Landevejsarbejdet.

Gaarden, som laa der, hvor Slagter E. Laus Sted (Mtr. Nr. 10 b) nu ligger, var Postgaard og Kro.

Før Udskiftningen og Gaardenes Udflytning laa Gaardene i Nørre Alslev By saaledes:

Nr.	Gaardens nuvær. Ejer *)	Gaardens Plads i Byen før Udskiftningen
1	Hans Holm	Hvor den endnu ligger
2	Rasmus Vest	N. A. Mathiasens Hus
3	Chr. Sanders Efterfølger	Skomager Valthers Hus
4	Ole Stigel	Chr. Rasmussens Hus
5	Osvald Lange	Imell. sidstn. Hus o. R. Kocks Gaard
6	R. Kock	Hvor den endnu ligger
7	Lars Larsen	Slagter E. Laus Sted, Postgaard og Kro
8	H. Nielsen Krøl	P. Gerhards og O. Walters Sted
9	Th. Jørgensen	Imellem den gamle og den nye Skole
10	P. Keis	Skomager Henrik Larsens Enkes Sted
11	Jørgen Mikkelsen	Hans Pedersens Stubs Hus
12	Jakob Boesen	J. P. Johansens Hus
13	Holgershaab	Jens Jørgen Jensens Hus el. lidt Østen for dette paa H. Mathisens Mark. Præstegaard til 1695
14	H. Mathisen	Lidt Øst for Møllegangstien. Først udflyttet 1860
15	Knud Olsen	Hvor den endnu ligger
16	R. Simonsen	Imell. P. Navers Gaard o. G. Sands Hus
17	P. Naver	Hvor den endnu ligger
18	R. Mortensen	Hvor den endnu ligger
19	L. Nikolajsen Rase	Hansine Hansens Hus
20	Fr. Norbergs Efterfølger	P. Møllers Hus. Gaarden flyttet 1911
21	R. Larsen	Ca 50 Al. Vest for Norbergs nye Sted

Da Hvededals Gods atter var blevet Statsejendom, blev Nørre Alslev Bys Jorder udskiftet og de fleste af Gaardene flyttet ud paa Bymarken. Ved denne Lejlighed fik de udflyttede Gaarde Navne. Alene P. Keis' Gaard har, saavidt vides, intet Navn faaet. Grunden hertil er vel den, at dens Jorder blev delt mellem flere Ejere. Da disse Gaardnavne

er et Mønster paa god Navnedannelse, anføres de her. Det vedføjede Tal henviser til Nummeret i Fortegnelsen over Gaardenes Beliggenhed:

2 Bøgeskovholm, 3 Strandhøj, 4 Fayesminde, 5 Aldershvile, 7 Hvededal, 8 Bondelykke, 9 Skovsodde, 11 Herthadal, 12 Gyldenfløj, 13 Holgershaab, 16 Andekær, 19 Fredelund, 21 Sommersang.

Fayesminde har Navn efter Amtmand Faye⁹⁾, som forestod Udskiftningen, og Holgershaab efter den første Ejer, Prokurator Holger Foss.

Før Udskiftningen blev Jorden drevet i Fællesskab. I Rugmarken havde hver Mand en Rugager, i Bygmarken en Bygager, og Brakmarken blev benyttet til Løsdrift i Fællesskab. Agrene var meget lange. Efter hvad der mundtlig er overleveret, skal f. Eks. den ene af Bymarkens Agre have naaet fra Nr. Vedby Skel paa nuværende Holgershaabs Mark til en Linie skraas over Lars Nikolajsens Mark, over et Hjørne af Hvededals Mark i Retning efter den vestlige Ende af Nørre Alslev By. Der, hvor Agrene begyndte og endte, var der en temmelig bred Vendeplads; der skulde jo god Plads til at vende, da man altid dengang havde 4 Heste for hver Plov. Paa denne Vendeplads — et Slags Forpløjning altsaa — en „Hyager“, kaldte man det, blev jo slæbt en Del Muldjord sammen, og derfor har man paa ovennævnte Strækning kunnet spore en svag Forhøjning af Jordsmonnet, ligesom endnu saa sent som i 70-erne Kornet ad denne Strækning stod mere blaat og kraftigt end i den øvrige Del af de Marker, hvor „Hyageren“ havde gaaet.

Udskiftningen og *Udflytningen* fandt Sted i Aarene 1793—94. Her, som vel de fleste andre Steder, var Folk ikke meget for at flytte fra Byen og ud paa Udflyttergaardene. Dels var man nu engang vant til at bo i en By, dels var Jorden længst fra Byen daarligst dyrket eller henlaa udyrket, oversaaet med Sten og bevokset med Krat. For at de, som det ved Lodtrækning tilfaldt at flytte ud, ikke skulde lide Uret, blev der tillagt Gaardene mere Jord, jo længere de kom til at ligge fra Byen. Gaardene, som blev

liggende i Byen, fik et Tilliggende af 50—55 Tdr. Ld., medens Udflyttergaardene har fra 60—90 Tdr. stigende med ca. 10 Tdr. Land, efterhaanden som de ligger længere og længere fra Byen. Det største Tilliggende har saaledes Skovsodde, den nordligste Gaard i Sognet. Holgershaab, som nu er den største Gaard, har oprindeligt kun haft een Gaards Avling og en Gaard fra Nørre Vedby By, hvortil er kommet nogle senere tilkøbte Parceller.

1816 blev Hvededals Gods og altsaa ogsaa Nørre Alslev By solgt til Fæsterne, som nu blev Selvejere; men det var daarlige Tider dengang. Krigsaarene i Begyndelsen af Aarhundredet havde ødelagt Statens Pengevæsen, og Statsbankerotten 1813 blev Følgen heraf. Pengeforholdene var i høj Grad forvirrede og Handel og Omsætning lammede. Dette mærkedes ogsaa i Landbruget. Dets Frembringelser var der meget lav Pris paa, Penge var der ikke mellem Folk, og hvad man skulde købe, var forholdsvis dyrt.

Man vil forstaa, at der blev set paa Pengene i de Tider. Var Sundet imellem Falster og Sjælland tilfrosset, kunde det hænde, at Folk herfra kørte lige til København med deres Korn for at opnaa nogle faa Skilling mere for Tønden. Man gav heller ikke Penge ud uden den haarde Nødvendighed.

Skatter og Afgifter blev udredet i Naturalier. Præst og Degn fik deres Underhold ved, at der blev ydet dem Tiende og Smaaretsel i Korn, Flæsk, Mælk, Smør, Lam og Gæs. De fattige, som ikke kunde ernære sig selv, gik paa Omgang fra Gaard til Gaard og fik Kost og Natteleje.

Hvad der skulde ydes i Naturalier, kunde endda klares, men de kongelige Skatter og Renterne af Købesummen skulde der Penge til, og dem kunde man ikke skaffe. Saa blev Enden, at Staten atter maatte overtage Godset i 1824. Først 1855 blev Nørre Alslev Bys Beboere atter Selvejere. Nørre Alslev Skov — „Kongeskoven“ blev den i Almindelighed kaldet til Forskel fra Smaaskovene paa Udflyttermarkerne — var Statsejendom til 1868, da den ved Auktion blev solgt til Godsejer Wilhjelms, Orenæs.

Samme Aar, som Skoven solgtes, blev *Kirken* solgt, og

den købtes af Sognets Beboere paa ganske enkelte Undtagelser nær. Kirken, som er bygget lidt uden for den gamle By, Sønden for denne, er opført af røde Mursten. Langkirken og Koret skønnes at stamme fra det 13. Aarhundrede. Taarnet er tilbygget senere. Ved Gravning paa Kirkegaarden er der fundet Rester af en Bygning, som har strakt sig fra Kirken noget Vest efter. Maaske har her været et Kloster eller en Kirkelade til Opbevaring af Tiendekornet. I Kirken (om hvis nærmere Udseende der i øvrigt kan henvises til Trap, III Bd.) findes Kalkmalerier overalt.

Midt i Halvfemserne blev bag Kirkens Alter afdækket nogle gamle Kalkmalerier. Foroven ses Jesus, Jomfru Marie, Johannes Døberen og hans Moder og fornedet de tolv Apostle. Som Fodstykke for disse findes en Frise med forskellige heraldiske Figurer. I 1911 blev en Del Malerier afdækket i Langkirken, men disse er igen blevet overkalkede som værdiløse med Undtagelse af de tolv Apostle med Christus i Midten paa Korbuen ind imod Langkirken og et Billede af „Dødedansen“ paa Langkirkens vestlige Gavl, bag Orglet. Konge, Biskop, Ridder og Bonde danser i Række med en Dødning, omslynget af Orme, imellem hver Stands Repræsentant. Ved den højre Side af Rækken sidder en Figur, en Djævleskikkelse, som blæser paa Trompet; men denne Figur er overkalket igen.

Indtil 1695 var Nørre Alslev et selvstændigt Pastorat. Præstegaarden var den Gaard i Byen, som blev en Del af det nuværende Holgershaab.

Skolen i Nørre Alslev har vistnok altid ligget, hvor den laa til 1902 (Slagter H. Laus Sted) lidt Nord for den gamle Skole. Den er en af de af Frederik den Fjerde i 1721 oprettede Skoler. Skolen bestod dengang kun af 1 Skolestue. Stenen fra Frederik den Fjerdes Tid findes nu indmuret over Indgangen til den ny Skole. Degneboligen med Jordlod var det nuværende Mtr. Nr. 1 i Nørre Alslev (Laurits Poulsens Sted).

Som det fremgaar af det tidligere anførte, havde Nørre Alslev og Nørre Vedby fælles Degn. 1736—1793 virkede

Viberg som Degn. Efter ham følger Fogh, der beklædte Embedet fra 1793 til 1832. Dennes Eftermand var Lærer Peder Christiansen, som var Lærer her til Midten af 80-erne.

Af mere bekendte Mænd, som har levet i Nørre Alslev, maa nævnes Digteren St. St. Blicher, som en Tid, vistnok fra 1801 og et Par følgende Aar, var Huslærer hos Prokurator Foss paa Holgershaab, og fhv. Krigsminister Krabbe, som er født paa denne Gaard.

Ved Kommunalordningen af 1841 blev det bestemt, at de Sogne, som hørte til eet Pastorat, ogsaa skulde danne een Kommune. Nørre Alslev Sogn kom saaledes til at høre til Nørre Vedby-Nørre Alslev Kommune, og dette Fællesskab vedvarede til 1. April 1908.

Folketallet i Nørre Alslev Sogn var ved sidste Folketælling (1911): 1239. I 1901 var Indbyggerantallet 896 (1801: 473, 1769: 344.) Efter at Nørre Alslev fik en Jernbanestation, har Befolkningstilvæksten taget stærkere Fart. Samtidig med at der blev Station her, blev Postkontoret i Gaabense flyttet hertil. Jernbanen har givet Byen en ny Skikkelse, idet der omkring Stationen, som ligger imellem Sognets to Byer, er opvokset en temmelig stor Stationsby, som dog hemmes noget i sin Vækst derved, at den ligger indenfor Stubbekøbing Læbælte. Der er ligeledes bygget stærkt til den gamle By, saavel ud mod Stationen som ud ad Landevejen mod Syd.

En Snes Gange om Dagen farer Jernbanetog igennem Sognet; langs Vejene og over Markerne har Telegrafene og Telefonen deres Traade; ad de Veje, hvor de gamle æltede sig frem gennem Vand og Dynd, dér farer vor Tids Mænd og Kvinder afsted paa Cykle og i Automobil. I Sognet er der nu Andelsmejeri, Brugsforening, Elektricitetsværk, Telefoncentral, privat Realskole og offentligt Slagtehus, det første paa Landet i Danmark.

En ny Tid har holdt sit Indtog og har sat sit Præg paa Sogn og By.

Denne lille Oversigt over Nørre Alslev Sogn gør ikke

Krav paa at være udtømmende. Der er maaske mere, som fortjener at fremdrages, navnlig fra Ravnse By. Den gør heller ikke Krav paa at være fejlfri; den er bygget paa for Haanden værende Kilder og mundtlig Overlevering; de første har været sparsomme, de sidste kan fejle. Mit Maal har været her at skildre mit Fødesogn og min Fødeby saa godt, som det med de til min Raadighed værende Midler og Evner var muligt; men enhver Tilføjelse eller Rettelse til denne lille Skildring, som andre maatte være i Stand til at gøre, vil det være mig en Glæde at se Fremkomsten af ¹¹).

I Tilslutning til omstaaende skal jeg nu give nogle:

Sagn og Overleveringer
fra Nordfalster.

Menneskehovedet paa Holgershaab. I gamle Dage — og de ligger endda ikke saa meget langt tilbage — var der Spøgeri paa Holgershaab. Det spøgede og rumsterede om Natten baade i Stuehuset og i Udhusene. Der sagdes, at det var en Forbryders Genfærd, som ikke kunde faa Fred i Graven, fordi hans Hoved stod paa Holgershaab. Efter hvad troværdige Folk af Selvsyn har berettet, fandtes virkelig *Skelettet* af et Menneskehoved opbevaret i et Skab paa Gaarden. Dette Hoved skulde efter Sagnet stamme fra en dødsdømt Mand, som Prokurator Foss — den første Ejer af Gaarden efter Udskiftningen — havde ført med sig i en Humletønde for at skjule ham og derved fri ham for Straf. Da Forbryderen var død, blev hans Hoved opbevaret, af hvilken Grund melder Sagnet ikke, og den døde gaar igen, fordi han ikke fik sit Hoved med i Graven. Det kunde ikke gaa an at føre Hovedet bort; det havde man prøvet paa, men saa var der slet ikke til at være paa Gaarden for Spøgeriet.

Saavidt Sagnet. Hvad der har givet Aarsag til dette er, at det omtalte Menneskehoved virkelig fandtes paa Gaarden.

Det skal være et Kranie, som en medicinsk Student har ført med sig dertil og siden glemt der.

Den „lukbenede“ Kælling. For saadan noget som 40 Aar siden var det meget almindeligt, at de Skolebørn, som skulde passere Landevejen fra Nørre Alslev og forbi Skjoldemosevejen, søgte at forskrække hinanden med den „lukbenede“ Kælling, som skulde have sit Tilholdssted under Slusen til sidstnævnte Vej.

Meddeleren spurgte engang en gammel Kvinde, som var født 1795 og døde 1891, hvad der mentes med denne Kælling, og hun fortalte da, at i hendes Ungdom samledes Byens Karle paa Gadepladsen ud for det Sted, hvor nu Høker Jensens Sted ligger, hvor de da i Reglen sad paa noget Brænde. En Sommeraften, da de sad her, kom der en gammel Kælling og satte sig paa Brændet ogsaa. Hun sagde ikke noget, men gloede bare paa dem, og naar hun havde siddet en Tid, gik hun sin Vej. Efter at hun havde siddet saaledes nogle Aftener, var der nogle Karle, som dristede sig til at følge efter hende, da hun gik, for at se, hvor hun gik hen. Hun gik da ned ad Landevejen ad Gaabense til, men da hun kom til Skjoldemosevejen, gik hun ned i Grøften og krøb ind under Slusen der, og da saa Karlene, at hun havde „lukne“¹⁰⁾ Ben. Hvem hun var, eller hvor hun siden blev af, var der ingen, der vidste.

Et falstersk Ordsprog. I Kippinge Sogn er der ingen Skov. Dette har givet Anledning til følgende Ordsprog:

Der kommer en Dag igen i Morgen, sagde Kippinge Mænd, de sloges om Skoven; men da Dagen kom, var Skoven gaaet under.

Nørre Alslev, i Marts 1913.

¹⁾ Den mest iørefaldende Forskel paa vest- og østfalstersk Landsmaal er den forskellige Udtale af de Selvlyde, som efterfølges af et j, eller som paa Vestfalstersk udtales, som om de efterfulgtes af j, og Udtalelse af o, hvor man paa Vestfalstersk udtaler dette som i Ko. F. Eks.:

Rigsmaal.	Vestfalstersk	Østfalsterk.
Højt op i Vejret	Højt op i Vejret	Høht op i Vehret
Regn	Rejn	Rehn
Øje	Øje	Øe (Ø som i løbe)
Rigtig	Rejde	Rehde
Korn	Korn (o aabent som i Ko)	Kurn (o lukket om- trent som i Bud)
Orm	Orm (Ligeledes)	Urm (Ligeledes)

I andre Lydforbindelser gør en lignende Forskel sig gældende f. Eks., naar man paa Vestfalster siger Støvle, men paa Østfalster Støhle.

Man siger ogsaa paa Vestfalster, at Folk Øster paa kalder det at pløje for at drye, og at det første en Pige fra Østfalster spørger sin Frier om er: Ka Du drye en lie Faar, min Kærest? (Kan Du pløje en lige Fur, min Kærest).

- ²⁾ Efter J. Steenstrup: „De danske Stednavne“.
- ³⁾ O. Nielsen: „Kong Valdemar den Andens Jordebog“.
- ⁴⁾ Nr. 6 Jens Tvedemand er fri for ald Afgift, saa længe han befordrer „Posten.“
- ⁵⁾ „Nr. 8 Peder Stub, fri for Hoveri som Sognefoged.“
- ⁶⁾ Støvle = Vandingsted } J. Steenstrup: „De danske Stednavne.“
- ⁷⁾ Mad = Eng.
- ⁸⁾ Hvor en Gaard er udparcelleret, er anført Ejeren af det Sted, hvortil Gaarden blev flyttet ved Udskiftningen.
- ⁹⁾ I Gaabense Skov er der rejst Amtmand Faye en Mindesten. Dette er en tilhugget Granitsten, hvorpaa findes en Marmorplade med følgende Indskrift:

Amtmand over Thisted Amt i Jylland
 Gerhard Faye
 hvis kloge og redelige Bestyrelse
 af de kongelige Godser paa Falster
 lagde Grunden til disses Velstand og Floer
 hvis ædle Hjærte og retskafne Vandel
 tilvandt ham alles Kærlighed og Højagtelse
 sattes ham her paa hans Yndlingssted
 hvilket han selv skabte
 dette velfortjente Minde
 af hans skønsonne Ven
 F. Ramus.

(Indskriften er med store „latinske“ Bogstaver helt igennem).

- ¹⁰⁾ lukken, falstersk for lodden.
- ¹¹⁾ En Afhandling om Nr. Alslev af Forf. har tidligere været trykt i Nr. Alslev Realskoles Program, men gengives her i omarbejdet Skikkelse.

Meddelelser.

Af Chr. D. F. Reventlows Liv. — Løsrevne Blade.

Det er en Foraarsdag, 18. Maj 1773. Den 25-aarige Chr. D. F. Reventlow sidder i sine Forældres Hjem paa Christianssæde og skriver til sin Brud, Frederikke Charlotte von Beulwitz: „Jeg har tidlig i Dag været ved Aalstrup“. Han fortæller, hvorledes Hovedbygningen sættes i Stand, saa at de i nær Fremtid kan tage den i Brug. Skillevægge tages ned og flyttes; der lægges Gulv og Loft, og Vinduerne er fornyede. „Alle er i største Travlhed, hver lille Fremgang glæder mig. Jeg haaber, Du, min Elskede, bliver tilfreds med vor Bolig. Ved Haven vil jeg slet ikke røre, før Du kommer, for at den kan blive indrettet ganske efter din Smag. I Dag har jeg haft Fornøjelsen at høre Nattergalen i vor Have og flere i Lunden tæt derved. Den vil vi rigtig lytte til, naar vi først kommer til at bo paa Aalstrup. Ingen Sinde vil de synge saa smukt som da.“ Trods Ombygning paa Aalstrup ser Reventlow, at det hele bliver ret beskedent, men han er sikker paa, at hans Brud der ovre paa Vallø er tilfreds, naar blot de kan bo bekvemt og landligt. Senere sender han til hende en Tegning af Gaarden. Brevene fra Forlovelsestiden er ikke alene rige paa Følelse, men viser Aabenhed, naar han fortæller om sin Slægt, og stor Kundskab, naar Talen er om hans fremtidige Arbejde. Her er enkelte Linier af Reventlows Breve til hans vordende Hustru: 1772: „Hovmod er min værste Fjende, det hænger ved mine bedste Handlinger. Jeg holder det for den farligste af alle mine Fejl. Jeg er ikke husholderisk nok med Tiden. Det vigtige maa ofte staa tilbage for det mindre vigtige. Or-

den mangler jeg ofte; dog har jeg heri bedret mig, og jeg haaber helt at kunne løsgøre mig fra disse Fejl. Heller ikke var jeg før husholderisk med mine Penge, som jeg ødte ved mange smaa Udgifter. Jeg havde ikke lært, at alle Udgifter, som ikke er nyttige, er urigtige; men fra disse Fejl har jeg bedret mig meget. Jeg havde ønsket at besvare dit Brev allerede for otte Dage siden; men mine Forældre ønskede det ikke, fordi de frygtede, at vor hyppige Brevveksling kunde vække Mistanke. Denne Omhu er mig meget ubehagelig, og jeg ønsker, at Hemmeligheden snart maatte ophæves. Om Du er oppe om Aftenen endnu mellem Kl. 11 og 12, saa tænk engang imellem paa Christianssæde, da min Søster og jeg paa den Tid plejer at sidde sammen og tale om Dig. — —“

Christianssæde den 20. Oktober 1772.

„Jeg har lovet Dig et langt Brev, og dette Løfte vil jeg holde, og jeg vil ingen Grænser sætte for det, selv om det bliver et stort Ark. Vil Du, min Elskede, kun ikke trættes ved at gennemlæse det. Det, som jeg først maa sige Dig, og som jeg maa gentage for Dig hver Gang, er, at jeg ved Dig er det lykkeligste Menneske paa Jorden. Hvorledes skulde jeg ikke for Dig tit gentage en Tanke, som er mig bestandig nærværende. Jeg frygter intet mer paa Jorden, jeg frygter ikke mine egne Svagheder. Jeg bliver stadig lykkeligere. Jeg føler især min Lykke, naar jeg skriver til Dig, og endnu mere, naar jeg modtager Brev fra Dig.“ — —

Den 27. Oktober 1772.

„Mine Forældre har i Dag glædet mig meget, og jeg er sikker paa, at Du, min Elskede, vil ikke glæde Dig mindre. De har betroet vor hemmelige Forlovelse overfor Gehejmeraad og Gehejmeraadinde von Brokkenhuus, og disse gode Mennesker vil tillade os, at Nysø maa blive Stedet for vor Sammenkomst. Min Glæde er større, end jeg kan beskrive Dig den. Vi vil befinde os længere uforstyrret end i Vallø. Jeg vil for første Gang omfavne Dig, min Elskede. Mine Øjne vil hænge ved dine, og din Mund og Haand

vil sige mig, at jeg er det lykkeligste Menneske paa Jorden.“ — —

Videre skriver Reventlow om, at han hellere vil overtage Faderens Gods end beklæde et Embede i Hovedstaden. Det er slet ikke Velvære, som drager ham. Paa Christianssæde og Pederstrup havde været Misvækst, og der havde ikke altid været trofaste Folk. Faderen havde jo Embede at passe i København. Sorg havde nogle Gange mindsket hans Virkelyst, bl. a. da hans første Hustru døde. Han var ikke rig, som det hed i almindelig Omtale. I det kommende Aar skulde repareres paa Pederstrup for 3—4000 Rd., og nu forestaar Sønnens Bryllup, som efter dennes Mening vil følges af Udgifter paa mindst 5000 Rd. Derfor skriver Chr. D. F. Reventlow ofte til sin Brud, at de i hvert Fald foreløbig maa leve meget nøjsomt. Nej, han vil overtage Godset, fordi han føler Kald til at ophjælpe dets Beboere. Landbruget maa forandres. Og han indser, at Forsøget og det gode Eksempel paa et lille Omraade har blivende Betydning fremfor en Forordning fra Regeringen. Dog blev han udnævnt til Deputeret i Økonomi- og Kommercekollegiet 1774, kort før Brylluppet.

Om dette Bryllup beretter Kirkebogen i Tirsted: „1774 Fredagen d. 24. Junii hen i mod Aften Klock. 6 bleve i Kirken copulerede (viede) Hands Høy Grevelige Excellences ældste Hr. Søn Brudgommen Høyvb. Hr. Christian Ditlew Frederich Greve af Reventlow, Hands Kgl. Mayts. højbetroede Kammer Herre og Deputeret udi General Lands Oeconomie og Commerce Collegio, med Bruden Høy Velbaarne Frøken Friderica Lovise Sophie Charlotte Beulewitz, forhen Stifts Dame udi det Kongl. Stift Valløe. Vielsen blev forrettet af Stædets Sognepræst A. Ammentorp.“

Brudeparrets nærmeste Slægtninge er med til Brudefærden. De kører i den smukke Juni-Eftermiddag i nogle faa ærværdige Karosser, „Holstenskvoгне“, hen gennem Brandstrup mod Landsbykirken i Tirsted. I Kirken tager Familien Plads paa tretten Stole i en Kreds om Brudeparret

og Alteret, det øvrige Følge i Kirkestolene. Pastor Ammentorps Tale er „maadelig“ efter en Deltagers Udsagn; men mange gribes dog af Højtiden. Af Luise Grams¹⁾ Brev om Brudetoget gengives her nogle Linier: „Ved første Æresport paa Vej til Kirken, 100 Ungkarle til Hest, smukt klædte i hvidt med et Bælte af Løv om Livet, en Blomster-Guirlande om Skuldrene og en Kraans om Hovedet — røde Baand om Arme og Knæ. Ved den anden Æresport 100 unge Piger — — de rede deres Haar tilbage, samle det oven paa Hovedet i en Slags Kraans, som de dækker med Baand og Guldtrusser, kort og godt med, hvad de have. Neden under Fletningen anbringer de en Række Kornblomster. Hertil havde jeg føjet et hvidt Tørklæde. Endvidere røde Ærmer. De smukkeste klædte bar grønne Liv, de andre spraglede. Dertil røde Nederdele, hvide klare Forklæder, fastbundne med røde Baand. Paa Armen en lille Kurv, dækket af grønne Blade og fuld af Blomster.“

Paa Hjemturen tilraabes Brudgommen af Bondeungdommen: Gud velsigne Dig. Bliv god, som din Fader. Ja, det meddeles, at Faderen den Dag traadte Dansen paa den grønne Eng sammen med en gammel Kone. Sikkert har der været god Feststemning i Egnens mange Hjem, saa stærkt som Sindene har været optaget af Festen. Og i Stuerne paa Christianssæde var der muntert Gilde om Aftenen. Lystigheden var stor i dette Hus, som ellers var saa stilfærdigt. Der spilledes og dansedes. Tre smaa Kanoner dundrede uafslædig, Bygningen var prydet med Navnetræk af Blomster; Flag manglede heller ikke i al Midsommerens Rigdom — prægtigt anrettet Taffel, dertil Te, Champagne, Skydning, Skæmt og Musik i Timevis. Bruden tror at trække sig ubemærket bort, da det bliver silde; men alle ser hende og følger hende med gode Ønsker. Christian Stolberg skriver siden spøgende: „Det unge Par var vældigt forelskede, kyssees sikkert over Millioner af Gange og blev hængende i enhver Krog.“

¹⁾ Noterne til dette Afsnit findes paa Side 141 og 142.

Nu var Hjemmet stiftet. Aaret efter døde den gamle Greve, og det unge Ægtepar begynder rigtig deres travle, lykkelige Samliv. Chr. D. F. Reventlow er snart i Færd med Landbrugs- og Skolereformer paa sit Gods, og i Løbet af en halv Snes Aar er han en af de forreste blandt dem, der arbejder for de kendte Landboreformer, er med i Regeringen, har baade Myndighed og Held, saa at Bondestandens Ophjælp blev en Styrke for hele Folket, og de fleste, som føler sig hørende til vort Folk, kalder hans Arbejde noget af det bedste i dansk Historie. Som Præsident i Rentekammeret fik han Del i en Mængde Regeringsarbejde, stort og smaat. Dog led Hjemlivet ikke derunder; det er tværtimod opbyggeligt at se, hvor lykkeligt det var. Og hele hans Færd og dermed de Aars Historie bekræfter glædeligt, at de Reforme, som gøres i kristen Aand, er altid de bedste.

— Men nogle Brevvekslinger siger mest om hans Karakter:

1780, 9. Sept.

„Hveden er i Laden. 6 graa Hingste har jeg, Teglovnene staar paa sin Plads, snart Tørreovnen med. Skolen er rejst, to Bøndergaarde opførte. Hurra, Hurra! Hjertet er frit for Bekymring og Havesyge, for Misundelse, Tyvagtighed og Rovbegærlighed. Hurra, Hurra! Hustruen leger, Drengene springe, Pigelil synger, den spæde dier. I Baade vi ro, paa Spadseretur vi vandre, paa Gangere vi ride. I Skoven, over Høje og Dale, gennem Byer og Marker vi køre. Trarara! Nu til Ekspeditionen af Breve til Kammeret og til Biskoppen. Levvel!“

1781, Juni.

„Hele mit Liv vil jeg springe af Glæde og kun græde, naar mine Fejl trykker mig —.“

1782, 15. Oktober.

„Vort Hjerte maa aldrig fatte Lede ved Livet; dette er jo kun en Rejse gennem snart yndige, snart ubehagelige Egne; men gennem sande Ørkener gaar den godes Vej ikke.“ —

1790, 17. Jan.

„— — — jeg holder langt mindre af de sorte Glas end af de grønne, og ser man sort, taber man kun selv derved.“

1801, 13. Juni.

„Hvis Du kan, gode Søster (Louise Stolberg), saa kom over til os paa Christianssæde, Du og din Mand, og se min lykkelige Søn, der nu haaber at blive det, som jeg ønskede at blive, — der glad styrer Ploven med egen Haand, hverken bruger Te, Kaffe eller Sukker i sit Hus, og ved sit Eksempel har lært hele Egnen at bruge den engelske Plov. Kom og se den gode Søn paa fædrene Vis kærlig lænende sig til sin Hustru. Se hans Roer og Kartofler, hans Gulerødder, Bønner, Grønkaal, Hvidkaal, Kaalrabi og Vintervikker, hans og mine Plantninger, mine skønne, unge Træer, der nu nyder en fortrinlig Pleje, og alle mine Skoler, der ville bringe Velsignelse over min lille Plet Jord, naar vore Navne længst er glemte.“

1808, 26. Juni.

„Kongen er lys i Sindet og god, som jeg altid har kendt ham, blot han havde flere Mænd omkring sig, der ikke bære Kappen efter Vinden.“

1810, 10. Marts.

„— Gud har tilmed skænket mig en sjælden Gave: et godt Helbred og Tilbøjelighed til ungdommelig Glæde, der fremgaar af det. Jeg elsker mange og hader ingen; kun Svulsterne og Udvæksterne paa Menneskeheden hader jeg. Hvis de gode ligesom Hernhuterne afsøndrede sig fra andre Mennesker, saa maatte vi alle til Christiansfeldt; men vort Lys skal skinne iblandt Mennesker. — — — Tro blot ikke, at jeg er ked af Livet; men jeg har fundet det Punkt uden for Jorden, som Archimedes søgte, ikke for at kunne bevæge den, men for rolig at kunne forlade den.“

1811, 8. Oktober.

„— Lovet være Gud for hver Nydelse, paa hvis Savn jeg er beredt.“

1812, 12. Juni.

(Om Sønnen Christian) — „Han har ganske min Broders Karakter. Han tager hver Byrde paa sig, fordrer mere af sig selv, end han kan yde, og kender i sin Iver hverken Tid eller Rum. Men det har intet at sige, og bliver blot den aftalte Plan fulgt, som rigtignok kræver betydelige Summer, saa vil Pederstrup snart blive det første Gods i Danmark, maaske i Norden, baade hvad Agerbrug og Industri, og hvad nyttig Oplysning og kristelig Moralitet angaar.“

1818, 10. April.

„I Forgaars var det den yngste og livligste af vore Sønnebørns Fødselsdag, idet han blev 8 Aar gammel. Som sædvanlig blev der drukket Chokolade af hele Huset, efter at der først var dækket et Bord for den lille, hvorpaa Gaverne til ham var lagt: en Klædning, et Dambræt, et Par Stylter, et Urbaand med to Signeter; paa det ene var der stukket en Jagthund etc. Ved Bordet brændte der otte Vokslys omkring Kagen, hvorpaa hans Navn var skrevet med Sukker. Og saa snart der var skaaret Hul paa Kagen, lød den sædvanlig Fødselsdagsskaalsang, som blev sunget med høje glade Stemmer: Og dette skal være vor Eduards Skaal. Hurra! Og Skam faa den, som ikke vor Eduards Skaal vil drikke. Hurra, Hurra, Hurra! Hip, hip, hip! Hurra, Hurra, Hurra! Disse sidste Hurra'er blev raabt med skingrende Stemmer, saa flere af mine Døtre maatte holde sig for Ørerne, og Eduard og Bedstefader plejer at være de værste Skrihalse. Held Dig, at Du ikke var med!“

1821, 12. Marts.

„I Gaar, kære Søster, fejrede jeg min 73 eller rettere min 74de Fødselsdag sammen med Børn og Børnebørn og fremfor alle sammen med min kære Kone, hvem Aarene desværre trykker mere end mig, og som uden at være syg dog daglig klager over, hvad Alderen bringer med sig. Børnene opførte „Kærlighed uden Strømper“, hvilket skafde dem megen Fornøjelse, men var lidt kedeligt for mig, da jeg ikke

hører godt, og derfor det vittige for største Delen gik tabt for mig. Det var imidlertid beregnet paa at gøre mig en Fornøjelse, og jeg tog da Viljen i Gerningens Sted.“

1827, 8. Marts.

„Ingen verdslig Glæde frister mig mer.“

1827, 11. Marts.

„Du har, naadige Gud, ladet mig indtræde i mit 80de Aar, fri for Smerter og Sygdom med en 50 aarig Mands Styrke.“²⁾

(Fortsættes.)

Andreas Larsen.

Købstædernes Grænser.

I Anledning af Plakat af 30. Juli 1828 om Konsumtionen bestemtes følgende Grænser for Distrikter i Købstæderne, hvor der krævedes Passerseddel:

Maribo. . . i Vest Hegnet om den Kongelige Skov Bangshave fra Søndersø til Indkørselen i Skoven; den Vej, som fra Indkørselen fører ud til Landevejen til Nakskov og derefter Hegnet om det til Grevskabet Knuthenborg tilhørende Vænge, som afbenyttes af Møller Peder Rasmussen lige ned til Nørresø. I Nord gaar Grænsen derefter tvært over Søen til den Grund, hvorpaa den hollandske Vejrmølle er opført, saaledes at Møllen ligger uden for Distriktet, og følger Grunden, indtil den støder paa Vejen over Nørre-mark, ad hvilken den gaar op mod Nord til Indkørselsvejen til Nørrehave, hvis Udhegn mod Maribo derefter bliver Grænsen, indtil dette Hegn møder det med høje Piletræer bevoksede Gærde, som gaar over Kirstinelunds Marker, og som ophører der, hvor Vejen til Kirstinelund begynder. Dernæst følger Grænsen først denne Vej ud til Landevejen fra Sakskøbing og siden Landevejen hen imod Byen, til den

naar Markvejen, som begynder ved Byfogdens Jordlod og fører til Søndermølle. I Øst bliver denne Markvej, og i Syd Møllevejen fra Sønderport Distriktets Grænse, indtil den sidst nævnte Vej træffer paa Vejen til Søndersø, som i Forening med den Linie, der over Søndersø kan drages fra denne Vej til Hegnet om Bangshave, slutter Distriktets Grænser. Landevejene fra Nakskov og Saksjøbing samt Vejene over Nørremark til Nørreport og over Østermark til Sønderport er de eneste Adgange gennem Distriktet, ad hvilke konsumtionspligtige Varer maa føres til Maribo.

Maribo, den 21. August 1828.

P. Valentin,
Byfoged.

Stallknecht,
Konsumtionsinspektør.

Nakskov. Paa Byens nordre, østre og søndre Side begrænses Distriktet af Skellet mellem Madeskov og Noelsnæs, Vejen fra Noelsnæs til Hovedlandevejen over Madeskov og fra denne sidste til Hovedgaarden Kristiansdals Jorder, Skellet mellem denne Hovedgaards Marker samt Enghaven og denne Bys Jorder paa Madeskov og i Stormarken, endvidere af Skellet mellem Abildtorpe By og Nakskovs Jorder, Vejen til Nørre Herred og Markvejen, som fører fra denne indtil Hovedlandevejen tæt Sonden for den ny Kirkegaard, og ad den ny Landevej, som fører fra Hovedlandevejen til Broen ved Svinholms Færgested. Paa Byens vestre Side, der støder til Fjorden indbefattet Distriktet Færge-, Mellem- og Stubbelandene, Skansen og Stensø med den Vej, som fører fra denne Ø over Skansen og Færgelandet.

Nakskov, den 28. August 1828.

Pontoppidan.

Schwensen.

Nykjøbing. Aaen fra Stranden under den murede Bro og derfra til Skellet mellem Byens Sølodder og Hospitalets Skov, Skellet mellem denne Skov og Byens Jorder til Grøn-sunds Landevej, denne Landevej indtil Grænsen mellem Byens Jorder og Kringelborg gamle Jorder, Skellet mellem

Kringelborg Jorder, Folehaven og Lindeskoven og Byens Jorder indtil Stranden.

Nykøbing, den 3. September 1828.

Møller.

Sakskøbing. Uden for Byens østre Bom følges som Grænse Aaløbet i Nord forbi Lillemarksjorderne indtil det Skelhegn, som mellem Byens Jorder og Stenstrupgaards Marker støder til Aaen. Derfra følges i Vest og Syd berørte Skelhegn mellem Byens og Grevskabet Hardenbergs Jorder tværs over Hovedlandevejen og rundt om, saa vidt det gaar, indtil den mindre Landevej til Nysted ved Byens søndre Side. Her fortsættes Grænselinien paa den anden Side af Vejen ved Hegnet omkring Saxemark og imod Rørbæk og ved Hegnet mellem Rørbæks Marker og Enge indtil Rørbæks Smedje, hvorfra Hovedlandevejen udgør Grænselinien hen til Aaen uden for Østerbom, hvorfra man er gaet ud.

Sakskøbing, den 7. September 1828.

P. Schougaard,
Told- og Konsumtionsinspektør.

C. A. Møller,
konst. Byfoged.

Stubbekøbing. Grænsen gaar fra Vandmøllen langs med Carlsfeldts Hovgærder bag Tyreholmen og Friheden til Carlsfeldtvejen, derfra langs med Gærdet om Borkevænget bag Friheden til Nykøbingvejen, derpaa med Byens Markgærder bag Friheden til Gaabensevejen, fremdeles med samme Gærder bag Friheden til Skovmarkens Vej, fra denne Vej med det Vandløb, som gaar mellem Købmand Scheels Markvænge og hans Tømmervænge til Stranden, siden langs med Strandbredden til Bybroen, og derfra atter med Strandbredden til Vandmøllen.

Stubbekøbing, den 8. November 1828.

Rousing,
Byfoged.

Brixen,
Told- og Konsumtionsinspektør.

V. H.

Byfoged Gierlew endnu en Gang.

Byfoged Gierlews Embedsførelse har alt i Aarbogen for 1913 fundet en træffende Omtale, der Side 98 ender med at minde om Skærmydslen ved Herredslev, hvor han forlades „i Kampens flatterende Glorie“. Da jeg læste disse Ord, kom jeg til at tænke paa en anden Begivenhed i hans Liv, der ikke mindre bidrog til at omgive hans Person med en vis romantisk Glorie, nemlig hans Brudfærd, som han, efter hvad der fortælles, fuldførte ved en regulær Bortførelse af Bruden. Et Skaar i Romantikken var det rigtignok, at hans Hjertenskær ikke holdtes i streng Forvaring i en stærkt befæstet Borg — i saa Fald havde han vel tænkt lidt nøjere over Tingen — hun førte derimod en fredelig, idyllisk Tilværelse i Østofte Præstegaard.

Her boede i de Dage en bedaget Præst, Konsistorialraad Poul Moth Thestrup, der efter sin Embedsbroder P. Rhodes Udsagn „besad et fornøjet Sind, jordisk Formue og en god Helbred og forlængede sine Dage ved et ordentligt Levned“³⁾, og hans Hustru Anna Riegelsen har vel bidraget en god Del til dette Velvære ved at øge hans jordiske Formue med en stor Arv efter sin Fader, den rige Købmand Andreas Riegelsen i Nakskov og sin første Mand, Købmand Rasmus Jensen Munch sammesteds. Ægteparret havde haft den Sorg at miste deres eneste Barn i den spæde Alder, men de havde den Glæde i deres Savn, at de fik Lov til at beholde som deres egen den lille *Ursula Green*, Datter af fhv. Borgmester i Nykøbing, nu Hospitalsforstander sammesteds, Vicelandsdommer Justitsraad Frederik Green og Katrine Riegelsen, Søster til Præstens Hustru⁴⁾.

Denne deres Plejedatter blev Heltinden i Romanen.

Om hun til Tider har fundet Præstegaardsidyllen noget kedelig og har følt Udlængsel, om Gierlew har kendt hende i længere Tid, og om han ved at tænke lidt for meget paa hende kun opnaaede 2. Karakter til dansk juridisk Eksamen 1770, alt sligt skal jeg lade være usagt; men vindende Evne maa han have været i Besiddelse af, siden han

havde vidst at skaffe sig Adgang til den prattriciske Familie-kreds, og under enhver Omstændighed har Jomfru Ursula fundet ham saa uimodstaaelig, at hun indvilgede i at flygte bort fra Præstegaarden en Augustnat 1771 for faa Timer efter at lade sig vie til ham i Nysted. Hvorvidt Kongebrev og Forloverattest („Kaution“ som det hedder i Nysted Kirkebog) har været i Orden er ikke godt at sige, da uheldigvis Vielsesregistret netop paa dette Sted er defekt, en større Afbrydelse i Sidetallet viser, at en Del Blade paa en eller anden Maade er gaaet tabt. Det fremkomne Hul har man stræbt at udfylde ved at indføre en Del „Kautioner“, deriblandt ogsaa fra 1771, men ingen af disse melder om Begivenheden. Sagen er dog, hvad der straks skal ses, uomtvistelig, og jeg antager, at Sognepræst Huusfeld har foretaget Vielsen, for han nærede, hvilket fremgaar ved en anden Lejlighed, en fremtrædende Tilbøjelighed til at sørge for at faa Folk gifte.

Rygtet om denne Begivenhed med en god Del Tilsætninger har sikkert som en Løbeild faret viden om og fremkaldt saare forskellige Domme. I Præstegaarden har der været idel Bestyrtelse; men Konsistorialraaden har dog vist snart genvundet sit fornøjede Sind, hans jordiske Formue var jo ubeskaaret, og han døde først 3 Aar efter i en god Alderdom, 78 Aar gammel. Værst stod det til hos Ursulas Forældre i Nykøbing; den gamle Justitsraad, denne med Rette højt ansete, meget betroede, pligtkære Embedsmand — at noget saadant skulde overgaa ham! Han kunde ikke skimte det svageste Skær af formildende Poesi i det hele og betænkte sig ikke længe, før han til Kongen indsendte en Ansøgning, om hvis skærende Prosa man kan danne sig et Begreb ved de Ytringer, der forekommer i det kongelige Reskript, der allerede Maanedsdagen efter Brylluppet udfærdigedes i den Anledning ^{27/9} 1771: Gierlew havde „besnakket“ hende, „der fra sin Barndomstid skal have været i Østofte Præstegaard hos hendes Morbroder, Os elskelige Konsistorialraad Thestrup, til Forlovelse, og begge været enige udi, at hun den 27. August sidstafvigte om Natten hemmelig

skal have praktiseret sig ud af Præstegaarden og rejst til Nysted og den samme Nat ladet sig vie til bemeldte Byfoged Gierlew, som skal være i anselig Gæld og søger daglig Kredit paa den ventende Arv . . .“, og det bifaldtes, at Gierlew ikke maatte befatte sig med den Arv, Hustruen kunde vente efter sine Forældre; kun hun maatte nyde Renterne af Arvekapitalen, der skulde tilfalde hendes Søskende, hvis hun døde barnløs. Dette var en slem Dukkert for Gierlew, og mange lignende fulgte efter; men een Ting maa man lade ham: han havde en vidunderlig Evne til at finde op igen.

Forsoning kunde der ikke være Tale om, saa længe Svigerfaderen levede, men efter hans Død 1775 indtraadte et afgjort Omslag. Da Gierlews Hustru samme Aar fødte en Søn, som ved Hjemmedaaben kom til at hedde Poul Moth Thestrup, var al Modstand brudt hos Konsistorialraadinden, hun tog til Nysted for som Gudmoder at frembære Barnet; akkurat paa samme Maade gik det med Ursulas Moder, da der et Par Aar efter fødtes en Datter, og denne efter Morfaderen fik Navnet Frederikke. For øvrigt indtog Justitsraadinden en korrekt Stilling til sin afdøde Husbonds strenge Bestemmelser, der forblev uforandrede, saa længe hun levede; først ved hendes Død 1779 ilede man med at faa Reskriptet af $^{27}/_9$ 1771 annulleret, hvilket skete $^{29}/_9$ 1779. Det indeholdt vel ogsaa en lovlig haard Dom over Gierlews *Motiver*; en anden Sag var det, at han aldrig lærte Orden i sine Penge-sager, og det var derfor en Bjørnetjeneste, man gjorde ham, ved at udvirke, at han $^{11}/_2$ 1780 fik Lov til selv at forvalte Hustruens betydelige Arv, der kun alt for hurtigt svandt hen.

Hans Familieforhold synes at have været smukt, og i høj Grad vennsæl maa han ogsaa have været, for det er beundringsværdigt, som hans Vennekreds trolig støttede ham med Laan og Kaution, indtil de fandt Forholdet saa umuligt, at han maatte gribe til at sælge sin Gaard. Status ved Opgørelsen efter hans Død 1809 var dog bedre, end man kunde vente: $+ 574 \div 1523$ Rdl. — især naar der tages Hensyn til, at den Pension, han „nød“ efter sin

Afgang som Byfoged og Byskriver Aaret før, var 102 Rdl, — og Forholdet bedredes yderligere derved, at den største Fordringshaver var hans Svigersøn, Birkedommeren i Lejre, med over 1200 Rdl., hvilken Fordring denne skænkede den ugifte Datter Frederikke, som altsaa dog fik lidt deraf. Efter de gode Partier at dømme, som de andre fire Døtre gjorde, synes Børnene at have faaet en god Opdragelse: den ældste var gift med nævnte Birkedommer, to andre ægtede efter hinanden en anset Forpagter af to store Gaarde paa Lolland, og den fjerde blev en Købmands Hustru i Nysted; to Sønner døde som Børn. Hans Enke, der blev boende i Nysted, overlevede ham i 18 Aar.

Hans Fødsel og Herkomst har jeg ikke faaet oplyst, men jeg antager, at en Formodning er rigtig, hvorefter han menes at være en Broder til Raadmand Andreas Nikolaj Gierlew i Roskilde, og i saa Fald hed hans Forældre Anders Gierlew og Karen Haugen.⁵⁾ Maaske kunde denne Antagelse støttes derved, at han ses at have været Eksekutor (som sædvanlig til liden Baade for sig selv) i sin „Tante“ Jomfru Bolette Hauns Bo, Frederikslund paa Fyn. *Haugen* og *Haun!* — ja slige Navnevarianter tog man det *ikke* saa nøje med.

V. H.

Præsten og Kongen.

I nogle „Optegnelser fra og om Nysted i Aarene 1866 til 1879“ af Dr. *G. Lütken*⁶⁾ findes følgende morsomme, for begge de optrædende Personer karakteristiske Anekdote:

— — „Jeg lærte efterhaanden Præsten⁷⁾ at kende som en rigtig elskværdig gammel Mand, der ogsaa var almindelig afholdt. Han var som saa mange Islændere af en barnlig, naiv Karakter, og der gik mange Fortællinger om Udslag af denne. En saadan, som jeg samme Dag fik at høre fra en meget paalidelig Kilde, skal hidsættes her som et venligt Minde om den rare gamle.

Han havde Aaret forud været i København og fik da

Lyst til at hilse paa Hans Majestæt Kongen. Han fik straks Audiens, og den ligefremme Præst gjorde et godt Indtryk, og „vi fik os en rigtig lun Passiar“, som Gudmundsen altid sagde, naar han fortalte om denne Visit.

„Ja, jeg har egentlig ikke noget særligt paa Hjertet, Deres Majestæt!“ sagde Præsten, „jeg vilde nærmest kun hilse paa min Konge.“

Kongen spurgte ham ud om allehaande, om hvorledes han var tilfreds i Nysted, om hvorledes Forholdene var i denne By o. s. v., men blev da afbrudt af Præsten, der ugenert spurgte: „Naa, hvordan har saa Alexandra det?“ (Prinsessen var, som bekendt et Par Aar i Forvejen bleven formælet med Prinsen af Wales.)

Med venlig Elskværdighed besvarede Kong Christian Spørgsmaalet, der vel dog nok maa have forekommet ham at have været temmelig ugenert, hvad Formen angik, og svarede som en jævn borgerlig Fader, at hun befandt sig vel, og at han netop havde haft Brev fra hende.

Pastor Gudmundsen udbrød derefter — (ja, nu maa man tænke sig Ordene udtalte med dette aparte islandske Tonefald, som man desværre ikke kan gengive ved Bogstaver og Accenter) —

„Det glæder mig. Ja, for jeg skal nu sige Deres Majestæt, at Alexandra har alltid værret min Kælledegge.“

Kongen skal have takket for de venlige Følelser, den gamle Præst nærede for hans Datter, og sagt, at han i sit næste Brev til Prinsessen af Wales skulde erindre at hilse hende fra Pastoren.“

C. A. Hansen.

Kartegilder paa Lolland.

Om Vinteraftener var det i ældre Tider Skik at holde Kartegilder. Byens Karle og Piger mødte i den eller den Gaard, hvor det skulde foregaa; disse Gilder holdtes paa Omgang i Gaardene. Karlene var klædt i Kvindeklæder,

og saavel Karle som Piger mødte med deres Karter. Ulden, som de kartede, blev (naar den var kartet godt ud) lagt i Uldhække eller Uldvogne (nogle af dem var der Hjul under). Disse Uldhække bestod af en Alen høje, lige saa brede samt $1\frac{1}{2}$ til 2 Alen lange Hække, lavede enten af runde eller flade Tremmer, ca. 1 Tomme brede. Efter endt Kartning var der ofte Dans, enten efter Violin eller Sang et Par Timer. For at vide, hvem der var Karl og Pige, kastedes der Æbler hen i Skødet paa dem; naar det var en Pige, spredte hun Benene ud til Siderne; var det en Karl, saa slog han Knæerne sammen, for at fange Æblet. Paa Kartningen kunde det ikke ses, da Mandfolkene kartede lige saa godt som Pigerne. Det blev de vant til, fra de var ni til ti Aar gamle, og paa Skægget kunde det heller ikke ses, da saavel Karle som Mænd dengang ikke bar Skæg.

Om Vinteraftener var der mange forskellige Arbejder i en Bondegaard for en Menneskealder siden, straks paa Efteraaret, naar Høsten og Efteraarsarbejdet var til Ende. De almindelige Arbejder var at pille Humle, skære Æbler og træde dem paa Hørgarn, og derefter blev de tørrede, enten paa Kakkellovnen eller i Bagerovnen. Der revs ogsaa Fjer; det var oftest kun Mandfolkene, der foretog de her nævnte Arbejder. Kvinderne spandt og kartede, tvandt Garn paa en Rok; det skete ved Garn fra de to Nøgler, som blev snoet sammen, for at Garnet skulde være stærkere. Det hed: Spinde — Vinde — Tvinde.

I. Olsen.

Noter.

¹⁾ *Frederikke Luise Gram*, C. D. F. Rewentlows Søster, gift med Kammerherre Gram, ægtede efter dennes Død den tyske Digter Grev Christian Stolberg, en højtbegavet Kvinde (se bl. a. Bobé: „Grevinde Luise Stolberg [„Museum“ 1892]). — Red. Anm.

²⁾ Som Kilder er bl. a. benyttet L. Bobé: „Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familie“ og „En dansk Statsmands Hjem omkring 1800“ (Etelsen, 1902). Nogle af Brevene er oversat fra Tysk.

³⁾ Men han tilføjer: „Gid denne ærede Guds Mand havde gjort sig udødelig ved sine Gaver til de fattige eller gode Stiftelser“ (P. Rhode, Samlinger, Friises Udg. I 576).

⁴⁾ Søstre til Margrethe Riegelsen, gift med Godsejer Frans Mathias Thestrup paa Øllingsøgaard, og til Hans R., Vicelandsdommer, der solgte Glostrup paa Fyn for efter Svogerens Død at købe Øllingsøgaard.

⁵⁾ Fr. Hjort, Peder Jensen Gierløffs Efterkommere (hvortil han ikke henregnes) Udg. 1904, Side 12; jfr. Erslews Forf.-Leks., Supl. I 554.

⁶⁾ *George F. A. Lütken*, f. $31/3$ 1839, † $29/1$ 1906, Læge i Nysted 1866—79. Optegnelserne opbevares i Landsarkivet i København.

⁷⁾ *Thorgeir Gudmundson*, f. paa Island 1794, † 1871, Sognepræst i Nysted 1849—71.

Bognyt.

Der skal her gives en lille Oversigt over noget af det, dansk Bogavl i det forløbne Aar har bragt for Dagen om lolland-falsterske historiske Forhold. Her tilsigtes ikke værd-sættende Anmeldelser. Kun en kort, orienterende Redegørelse.

I de senere Aaringer har Forskningen kastet sig over de danske Klosters Historie. Vor Aarbog har jo ogsaa givet sit Bidrag med Johanne Skovgaards „Den hellige Birgitte og Maribo Kloster“. 1906 udgav Dr. phil. Johs. Lindbæk og Stiftamtmand Stemann „De danske Helligaandsklostre“, og *Johs. Lindbæk* fortsætter nu 1914 med „De danske Franciskanerklostre“, en statelig, klar og indholdsrig Bog. Samtidig har cand. mag. *Lorenzen* dyrket Studiet af de danske Klosters Bygningshistorie, sidst med det rigt illustrerede Værk „De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie“ (1914), med Tegninger og Opmaalinger af Arkitekt Chas. Christensen. Ved Arbejdsfællesskab og Arbejdsdeling mellem de to Forfattere har Franciskanerklostrene saaledes faaet en særlig omhyggelig Belysning, der ogsaa falder hen over vore Enemærkers Klosterhistorie.

Men unægtelig faar vore Klostre hernede ikke Forgrundsløst. Dertil har vel ogsaa deres Livsforhold været for beskedne. I *Lindbæks* almindelige Skildring af Klostrenes Liv dukker de lolland-falsterske kun frem glimtvis en sjælden Gang i et flygtigt Strejflys, og i øvrigt optager den særlige Fremstilling af dem kun henimod fire af Bogens 300 Sider.

1232 kom Franciskanerne, Graabrødrene, „paa deres bare Ben til Danmark og grundlagde Huset i Ribe“. Det var gerne Adelen, der grundlagde deres Klostre, og 1286 faar *Nysted* sit, oprettet af Herrerne til Kjærstrup og Kjelstrup. 1288 var der 20 Franciskanerklostre i Danmark, deraf det ene i Nysted. Først paa Erik af Pommerns Tid faar *Nykøbing* sit Kloster ifølge kongelig Tilladelse af 1419 „til Ære for Gud, vor Frue, St. Michael og St. Franciscus“.

Danmark, Norge og Sverige udgjorde en Provins af Franciskanernes, „de smaa Brødre“s Orden. En „Provinsialminister“ var Provinsens Leder, med et af Kloster-Repræsentanter sammensat Kapitel ved sin Side. I Spidsen for hvert Kloster stod „Gardianen“, Forstanderen. Provinsial-Kapitlet, hvor Valg foregik, Sager drøftedes, Klager fremsattes osv., holdtes gerne én Gang aarlig og skiftevis i de forskellige Klostre. Kapiteldagene blev efterhaanden store Festsdage; Masser af Folk strømmede til fra Land og By for at se og høre. I Nysted holdtes Kapitlerne Aar 1293, 1319, 1340, 1362, 1378, 1415, 1483 og 1517. I Nykøbing har der været holdt Kapitel i alt Fald én Gang: 1482.

De „smaa Brødre“, i deres graa Kutter, med Hætte, Reb om Livet og Sandaler om de nøgne Fødder, blev snart velsete Lægprædikanter, en Art middelalderlig Frelsens Hær, der med Iver drev socialt Arbejde, med Pleje af syge, Oprettelse af Hittebørnshospitaler m. v. De holdt særlig til i vore Byer, men gik ogsaa paa Strejftog, inden for afstukne Omraader, ud paa Landet med Tiggerkurven paa Armen.

I det 15. Aarh. kom der stærke indre Brydninger inden for Ordenen i Danmark som andensteds. Mellem de mere slappe og „sløje“: „Konventualerne“, og de strenge: „Observanterne“, mellem dem, der vilde gaa paa Akkord og tilegne

sig Verdens Gods og dermed større Magt, og dem, der efter den hellige Frants af Assisi's eget Forbillede holdt paa fuld-
stændig Fattigdom.

Observanterne vandt efterhaanden frem og fik Tag i mange af de danske Klostre, bl. a. Nysteds. Men at Bølgerne gik højt, viser netop Nysteds Klosterkirke. Det fortælles saaledes, at Observanterne 1477 sendte væbnede Mænd ind i Klostret, og de genstridige Munke af den slappe Retning blev rent ud sagt pryglet ukristeligt, plyndret til det bare Skind og smidt paa Porten. Men 1479 tog Konventualerne Hævn, udjog med væbnet Magt Observanterne fra Klostret, plyndrede det og fjernede Kalk, Relikvieskrin og andre hellige Genstande.

Dog, den strengere Observans kom atter til Kræfter, og efterhaanden som den kom ovenpaa i Danmark, med rolige Dage og Magsvejr, synes den ogsaa at have sat sig hyggeligere til Rette, ikke altid ufølsom for Velværrets dragende Magt og for en god Kreaturhandels klækkelige Gevinst. Snart kom de onde Tider fra Reformationen, der skaanseløst slog løs paa „Bissemunkene“, baade de gode og de daarlige, de strenge og de sløje; den fælles Fare bandt sammen.

Medens Graabrødrenes Forjagelse mange Steder antog de brutaleste Former, gik det fredeligt til paa Lolland. I Nykøbing fordrev man dem. Flensborgermunken Lütke, der blev jaget som et Vildt fra Sted til Sted, havnede omsider i Nysted Kloster. Men 1538 lukkedes ogsaa det — det sidste Franciskanerkloster i Danmark.

Blandt Reformatoreernes mange Ankeposter mod Tiggermunkene og da særlig mod Franciskanerne spiller ogsaa *Klosterbygningernes* Ødselhed en betydelig Rolle. Som Fr. Vormordsen siger: „Fattige Graamunke, som ikke maa tage paa Penninge, end sige at eje eller have dem, formaa at bygge Klostre og Huse, kosteligere end noget Herresæde“, og Poul Helgesen indrømmer, at Klostrene er „ikke Kloster, men Palads og Herresæde, saa at Fyrster og Bisper

kunde næppelig slig Bygning afstedkomme“, og han maa selv fordømme „hoffærdig, kostelig og unyttig Bygning og anden syndig Lækkerhed“.

I *Vilh. Lorenzens* ovennævnte Bog kan man forfølge disse syndige Lækkerheders — ofte triste — Skæbne gennem Tiderne.

Nysted-Klosterets Herlighed er borte. Man kan kun paa-vise Beliggenheden ved Fundamenterne, som (med nogle Murværksrester, Formsten m. v.) fremdroges ved Udgravninger, sidst Aar 1900.

I Nykøbing har man derimod endnu et rigt Materiale i Sognekirken m. v. — Lorenzen giver Side 77—83 en Fremstilling af Bygningshistorien. Men da vi haaber i næste Aar-bog at komme tilbage til dette Emne, gaar vi det nu forbi.

Vi gør nu et langt og dybt Spring, fra Middelalderen helt hen imod den nyeste Nutid, fra de høje Sfærer helt ned til den haandfaste, materielle Jord.

Men i vor Aarbog skulde der vel gerne være mange Boliger. Ogsaa for historisk Fremstilling af Økonomien i dens mange for vor Landsdels Trivsel saa betydningsfulde Grøne. Det er et saadant lille Jubilæumsskrift fra vort Andels- og Landbrugsliv, vi gerne skulde have med i „Bog-nyt“s Aarsoversigt.

Og som det saa ofte gaar, Yderpunkter mødes og bygger Bro til hinanden.

Ovenfor antydedes lidt om Klosterlivets materielle Anfægtelser. Selv Klosteret i Nysted, der levede under Observansens strenge Tegn, gik ikke af Vejen for en god Forretning; f. Eks. fik Klosteret under Kong Hans Tilladelse til at udføre otte Øksne til Kiel. Og det høres flere Gange, at Klostrene og de gode Graabrødre opdrættede Heste og drev Hestehandel i større Stil. Men bytter vi Hestene om med Svin, nærmer vi os Jubilæumshæftets Emne.

Med „*Lolland-Falsters Andels-Svineslagteri 1889—1914*. Et Jubilæumsskrift“ (udarbejdet af Morten Jensen, Idestrup,

Nykøbing, 1914, 52 Sider) er vi inde i vor glørværdige Andelsbevægelses Historie. Det var jo P. Bojsen, der overførte Andelssagen ogsaa paa Svineslagteriets Omraade og 1887 fik opført Andelssvineslagteriet i Horsens. Allerede 1889 har vi Lolland-Falsters Andelsslagteri i Nykøbing, hvis Jubilæum ogsaa er blevet fejret med lange Festartikler i Dagbladene. Der begyndtes med 600 Garanter, hvoraf en Del Ikke-Leverandører, 25 Aar senere var der ca. 4000 Andelshavere. Man arbejdede det første Aar med godt 11,000 Svin, hvoraf kun henved 7000 var Andelssvin, sidste Aar modtog man over 84,500. Og Omsætningen steg fra 608,000 Kr. til op imod de 7 Millioner Kroner.

Jubilæumsskriftet giver en Del saadanne økonomiske Data, fremhæver de ledende Personligheder inden for Bevægelsen (med Portrætter af nogle) og skildrer udførligst Slagteriets Historie, saaledes som den formede sig paa de første Aarrækkers berømte Generalforsamlinger, hvor Bølgerne gik i vilde Brændinger, medens Bevægelsen senere gled ind i sit rolige, frugtbare Leje.

A. Hk.

Aarsberetning.

Lolland-Falsters historiske Samfund afholdt *Generalforsamling* den 26. Marts 1914 paa Olsens Hotel i Maribo.

Under Formandens Sygdomsforfald gav Næstformanden, Stiftsfysikus *Hansen*, Beretning om Virksomheden i Aarets Løb. Provst *Jensen*, Maribo, bragte en Tak for godt Samarbejde ved Udgivelsen af Afhandlingen „Den hellige Birgitte og Maribo Kloster“ i Anledning af Maribo Kirkes 500-Aars Jubilæum.

Regnskabet forelagdes i revideret Stand af Kassereren, fhv. Apoteker *Reddelien*, og godkendtes.

De efter Tur fratrædende Bestyrelsesmedlemmer — Amtsforvalter *A. Holck*, Maribo, Lærer *O. Jansen*, Birket, Borgmester *Kirk*, Nakskov, og Gaardejer *O. Rasmussen*, Nr. Ørsløv — genvalgtes. Ligesaa Revisorerne, Sagfører *Bang* og Boghandler *Dein* af Maribo.

Efter Generalforsamlingen afholdtes *Bestyrelsesmøde*. Her genvalgtes Amtsforvalter *A. Holck* til Formand, Stiftsfysikus *C. A. Hansen*, Amtsforvalter *A. Holck* og Forstander *S. C. A. Tuxen* til Medlemmer af *Forretnings- og Redaktionsudvalget*, fhv. Apoteker *Reddelien* til *Kasserer*, Bestyrer *Kolbye* til *Sekretær*. Ligeledes genvalgtes *Repræsentanterne* (se Aarbog II, S. 169).

Bestyrelsen havde planlagt to *Friluftsmøder* for 1914: paa Ravnby Slotsbakke og ved Næsgaard.

Sidstnævnte Møde foregik den 9. Juli i Lilleskoven ved *Næsgaard*. *Formanden* indledede med en kort Redegørelse for vort historiske Samfunds Maal og Opgaver. Hovedtalerne

var Musæumsinspektør, cand. mag. *H. Kjær*, der talte om „Falsters Fortidsminder“, og Forstander *S. C. A. Tuxen*, der gav en Oversigt over „Samvirke mellem Landboerne gennem Tiderne“. Foredragene, der vandt megen Paaskønnelse, er udførligt blevet gengivet i Dagspressen.

I de sidste Aar er der foretaget meget interessante, endnu ikke fuldendte Udgravninger af det gamle Ravensborg Slot paa *Ravnsby* Slotsbanke. Ved Ejeren, Grev Frijs's Velvilje var der, trods de vanskelige Forhold midt under Udgravningsarbejdet, givet vort historiske Samfund Tilladelse til at holde et Møde der for dets Medlemmer. Arkitekt Smidt fra Nationalmusæet, der leder Udgravningen, havde givet Tilsagn om at forevise og forklare de fremdragne Resultater. Mødet var berammet til Efteraaret. Men Verdenskrigen bevirkede, at man fandt det betimeligt at udsætte dette Møde til bedre Tider.

Nedenstaaende meddeles ved Kassereren, fhv. Apoteker *H. Reddelien*: Uddrag af *Regnskabet* for Regnskabsaaret 1913—14:

<i>Indtægt.</i>	Kr. ø.	<i>Udgift.</i>	Kr. ø.
Beholdning fra forrige Aar	229 81	Porto, Avertering, Bidrag til Historisk Fællesfor-	
Gaver fra Lollands Spare-		ening m. v.	130 45
og Laanebanks Fond . . .	150 00	Aarbog	792 22
Kontingent og Aarbøger . .	1023 68	Til næste Aar overføres . .	500 21
Indvundne Renter	19 39		
	<hr/> 1422 88		<hr/> 1422 88

Foreningen havde 1. April 1914 inden for Stiftet 420 Medlemmer, uden for Stiftet 16 Medlemmer, gennem andre historiske Foreninger 4 Abonnenter.

Nye Medlemmer.

Tillæg til Medlemslisterne i Aarborg I og II.

Bestyrer Barfoed, Saxkjøbing.	Fuldmægtig, cand. jur. Fabricius
Borgmester Bay, Maribo.	Tengnagel, Saxkjøbing.
Læge Berg, Nakskov.	Cand. jur. Falk Jensen, Assistent i
Frk. Eiberg, Lærerinde, Nakskov	Finansministeriet.
Lærer Ellebjerg, Østoft.	Redaktør J. Fog-Petersen, Nykøbing F.
Lærer Hansen, Tvede.	Rentier N. Nielsen, Horslunde.
Tobaksfabrikant Hoffmann, Køben-	Gdr. N. Pedersen, Højreby.
havn.	Møller Petersen, Nr. Alslev.
Industriforeningens Bibliotek, Kø-	Proprietær H. Rasmussen, Pile-
benhavn.	skovgaard, Nordlunde.
Direktør Jes Lange, Orehoved.	Gaardejer Poul Rasmussen, Højet.
Højskolelærer Larsen, Søllested.	Løjtnant O. Rye Clausen, Raahauge-
Amtsraadsmedlem J. L. Lollike,	gaard.
Gunsemagle.	Statens statistiske Departement.
Fru Muus, Maribo.	Godsejer Wilhelm, Øllingsøgaard.
Direktør Møllerup, Nykøbing F.	Fru P. Wilhelm, Maribo.
Pastor emer. Møller-Holst, Nr. Alslev.	Ingeniør Winther, Maribo.
Forp. de Neergaard, Skelstoft.	Journalist Wolsing, Holeby.

Rettelse. Ved Fejlæsning er der i „Musiklivet paa Lolland-Falster“ Side 69, Linie 4 f. n. kommet til at staa *Nodelukke* i Stedet for *Nodetavle*. Stedet lyder i sin Helhed saaledes: „ . . . en Nodetavle med to Laager for til Musikken (o: de paamalede Noder), dertil 10 Bræder for 2 Rd. 2 Sk., Søm dertil 8 Sk., Snedkerens Arbejde 2 Rdl. (Betaling for c. 6 Dages Arbejde), Maleren med Oliefarve og paamalede Noder 3 Rdl. 2 Sk.“, — et Beløb, der efter Datidens Pengeværdi var ganske anseligt til dette Brug.

V. H.
